

Revija SRP

junij 2012 shtevilka 109/110

Revija SRP
/Svoboda, Resnica, Pogum/

Letnik 20, junij 2012
shtevilka 109 - 110

Izdajatelj revije

Revija SRP, zavod za založništvo, Ljubljana
m.sh.1339427, d.sh.71461965
e.m. urednistvo@revijasrp.si
i.a. <http://www.revijasrp.si>

Naslovnica

Karel Zelenko, Kozel, 2008

Izbor likovnih del

Damir Globochnik

Tisk

NTD d.o.o., Ljubljana

Uredništvo

Revija SRP, Prazhakova 13, 1000 Ljubljana

Uredniški odbor

Rajko Shushtarshich – odg. urednik,
Ivo Antich – lektor in korektor,
Lev Detela – neprevedene knjige,
Damir Globochnik – likovna priloga,
Jolka Milich – poezija,
Franko Bushich,
Matej Krajnc

Narochila, prodaja

Knjigarna KONZORCIJ, Založba Mladinska
knjiga, Slovenska 29, 1000 Ljubljana

Izposoja na dom

Slovanska knjizhnica, Einspielerjeva 1,
p.p. 2670, 1001 Ljubljana

Izdajo omogočajo

sodelavci v reviji

ISSN 1318–1912

Revija je dvomesečnik /izhaja trikrat letno na
shtiri mesece kot dvojna shtevilka/

Vsebina

<i>David Novak</i>	Slovenska pesem	4
<i>Matej Krajnc</i>	Dvorni norec in tisto, kar ostane za njim	8
<i>Nusba Ilovar</i>	Iskanje v razpoki	13
<i>Mibaël Lajlar</i>	Krogi	15
<i>Dani Bedrach</i>	Brezdomec	19
<i>Aleksander Cepush</i>	Zhichna na Hudinji	22
<i>Ivo Antich</i>	T(k)alec: /10x haiku/	24
<i>Franko Bushich</i>	Chrne ribe	25
<i>Franco Arminio</i>	Razglednice od mrtvih	28
<i>Abdullah Aripov</i>	Trava	32
<i>Marko Petrovich</i>	Henry (Ari)	38
<i>Matej Krajnc</i>	Plashch	41
<i>Lev Detela</i>	Zapleti v vijugah chasa, IV	56
<i>Lev Detela</i>	Literarna popotovanja, XIV /Kanarski otoki/	73
<i>Rajko Shushtarshich</i>	Endofazija III /Iz metastvarnosti – neposredna dejstva zavesti ter nasha vsakdanja stvarnost/	81
<i>Damir Globochnik</i>	Humanistichni odnos do sveta	91
<i>Karel Zelenko</i>	Likovna dela /slike/	92
<i>Damir Globochnik</i>	Karikature v chasniku Jutro (1910–1912)	101
<i>Ciril Gale</i>	Izginula avtorica stripov	106
<i>Tanja KloECKel</i>	Tiho bodi, punchka! /iz stripa/	107
<i>Ivo Antich</i>	Janez & Jovan /strip karikatura/	108
<i>Ivo Antich</i>	Epigramizmi: Anti(ch)kronika	109
<i>Ivo Antich</i>	Popare	112
<i>Ivo Antich</i>	Isto stanje /tri humoreske/	114
<i>Ivo Antich</i>	Mnozchichnomedijske belezhke	118

Chlovekov razvoj

Rajko Shushtarshich Program ali poslanstvo *Revije SRP*
/Étienne de La Boétie: Napotek/ 127

Lev Detela Reminiscence na panonske slovenske
emigrantske avtorje v kontekstu dogajanja
po drugi svetovni vojni 134

Za zgodovinski spomin

Drago Pabor Porabski Slovenci /Pogled v zgodovino
Slovenske krajine/ 142

Matija Slavich Narodnost in osvoboditev Prekmurcev 150

Iz zgodovinskega spomina

Srechko Vilhar Nekaj misli o plebiscitu v Beneshki Sloveniji
(leta 1866) 160

Srechko Vilhar Kaj so Rezijani? 164

Ado Makarovich Pravica do zemlje 167

Neprevedene knjige

Lev Detela Dunajska antologija literarnih sanj /Manfred
Chobot, Dieter Bandhauer/ 169

Chitalnica

Lev Detela Osnovnice velike krshchanske religiozne
drame/Andrej Capuder/ 171

Ivo Antich Postromantik brez iluzij /Franko Bushich/ 173

Vprashalnica

Ivo Antich Vprashanje kmetijstva /»Kar je na svetu ljudi,
vse kmet prezhivi« – slovenski pregovor/ 176

Dokumenti

Dokument 1

Rajko Shushtarshich Odprto zaprto pismo:
Slovenskim knjizhnicam II 178

David Novak

SLOVENSKA PESEM

(Versus Vandalici. Pro Actu Oratorio Anno 1774 die 16. Febr.)

Poslünteda esi prosim vás GOSPODA,
Ka bom vám jas pravo od toga naroda,
Shteri v zimi v hizhi pr pechi se gloda,
Ar ga mras mentüje od vsakoga hoda.

V zimenskom vreimeni páver si zgucháva,
Od svojih starishih on prpovidáva,
Med gjestjámi sidi ne boli ga gláva,
Ino tak zdremlenjom on strake odáva.

Tak pravi meo sem jas jedrnu mamicu,
Ali mrla mi je mám za njou Katicu,
Vzeo sam si strélicu zhnjouv sam bujou fticu,
Mama su sküali prav dobru zhupicu.

Nejde on vörte mi vech na njive s plügom,
Ka bi se obrachao svojim frishkem cügom,
Liki vleti goni eden priton drügom,
Cha, sarvash, hajs redzha, zhüle dráple strügom.

Kae pa moj ocha delau v Sent-Gothardi,
Dare je meo pune fse fplundre tokvardi,
Nosou je okoulik tam otec na dárdi,
Török Bashe glávo novce v shalavardi.

Te je dobre bilou na svéti zhiveti,
Mogou jete chlovik dosta pénes meti,
Nei je meo nevouli ni vzimi ni vleti,
V bibor, vbárshonski gvant mogóu je odeti.

Meo je moj stari ded prav tuchnoga brava,
Tak je biu veliki, kako divgja krava,
Shest centov je vágao meo je gjetra zdrava,
Dosta bilou dobra, ali zima prava.

I zdaj tak delámo pri ogni sidimo,
K fashanki správlati tüdi se hitimo,
Dosta gostuvanjabo rediti vidimo,
I tak célo zimo vesélo drzhimo.

Per me DAVIDEM NOVAK mp.

David Novak

SLOVENSKA PESEM

(Vandalska pesem; za govorniški nastop leta 1774, dne 16. febr.)

Prisluhnite semle, prosim vas, gospoda,
kaj vam bom jaz pravil od tega naroda,
ki v zimi v hishi pri pechi se stiska,
ker ga mraz reshuje vsakega pohoda.

V zimskem chasu se kmet pogovarja,
o svojih prednikih pripoveduje,
pri odprtini pechi sedi, ne boli ga glava,
in tako z dremanjem se po srakah zgleduje.

Tako pravi: imel sem jaz pridno mamico,
a je umrla, namesto nje imam Katico,
vzel sem si pushchico, z njo sem ubil ptico,
mama so skuhalo prav dobro juhico.

Ne gre on, verjemite mi, vech na njive s plugom,
da bi se obrachal s svojo hitro vprego
kot poleti, ko goni enega (vola) ob drugem,
»cha, Sarvash, hajs, Redzha!« ju z ostnom drega.

Kaj je pa moj oche delal v Sent Gothardu,
ko je imel vse polno blaga v hlamudrachah;
nosil je naokoli moj oche na sulici
turshkega pashe glavo, novce pa v turshkih hlachah.

Tedaj je dobro bilo na svetu zhiveti,
mogel je chlovek veliko denarja imeti,
ni imel tezhav ne pozimi ne poleti,
v shkrlat, v zhametno obleko se je mogel odeti.

Imel je moj stari ded prav debelega prashicha,
tako je bil velik, kakor divja krava,
shest stotov je tehtal, imel je jetra zdrava,
veliko je bilo dobrega, a zima prava.

Spet zdaj tako delamo, pri ognju sedimo,
s pripravami za pusta tudi hitimo,
dosti zhenitovanj delati vidimo,
in tako celo zimo veselo zdrzhimo.

(1774)

OPOMBA K DAVIDU NOVAKU

Podobno kot Jozhef Zizencheli, ki je na zacetku Valvasorjeve *Slave* (1689) objavil prvo slovensko tiskano posvetno pesem (Zashtitno voshejne te krajnske dezhele), je tudi David Novak prakticno znan le s svojim imenom in pesmijo, prav tako eno prvih slovenskih posvetnih (malo pred posvetnim almanahom *Pisanice*, 1779), in to v prekmurskem narechju. Gre za rokopis iz leta 1774, ki ga prvi omenja slovenski slavist Shtefan Barbarich (NR, 21-1968); hrani ga knjizhnica nekdanjega evangelichanskega liceja v Bratislavi (pozneje Inshtitut slovashke literature). V Pozhunu (madzh. Pozsony – staro ime za Bratislavo) so se namrech sholali tudi Slovenci – prekmurski evangelichani, tam so delovali njihovi kulturniki (uchitelji, duhovniki, pisatelji); sicer v glavnem katolishka Madzharska je bila versko tolerantna tako do protestantov kot do Judov (sodech po imenu, je bil David Novak morda judovskega porekla). Shirshe je rokopis in pesem predstavil Vilko Novak v razpravi *Slovenska in slovashka pesem iz 1774* (Slavistichna revija, 1970, 1-2); pesem (z naslovom *Slovenska pesem*) je objavil tudi v svoji knjigi *Izbor iz prekmurskega slovstva* (1976); objavljena je she v Gspanovem *Cvetniku I* (slovensko umetno pesnistvo do srede XIX. stoletja; 1978).

Povzeto po Vilku Novaku: avtor pesmi je David Novak, sredi 18. stol. vpisan kot dijak v maticah bratislavskega evangelichanskega liceja; rojstni kraj ni naveden, verjetno iz vasi Shurd (madzh. Surd, prej madzh. zhupanija Somogy, zdaj sosednja zhupanija Zala, JZ Madzharska ob meji s Slovenijo in Hrvashko), saj je iz tega kraja tedaj vech vpisanih, npr. sin pastorja Shtefana KüzMicha (1723-1779), enega prvih prekmurskih (protestantskih) piscev. O Davidu je she podatek, da je bil leta 1771 v tretjem razredu, zato je bil leta 1774, ko je zapisal pesem, najbrzh star 17 let; poznejsa usoda in kraj smrti sta neznan. Licej je bil ustanovljen leta 1606, osemrazreden, uchni jeziki nemshki, madzharski in latinski. Glavno je bilo branje latinskih klasikov z vajami v pisanju, metriki, retoriki; ob praznikih so uchni nastopali z deklamacijami, tudi ob pustu, predstavili so lastne pesmi, napisane v materinshchini, David je svojo pustno prigodnico napisal v slovenskem prekmurskem narechju z latinskim naslovom *Versus Vandalici* (madzh. ime Vend, mn. Vendek za Slovence so tedaj istovetili z germ. Vandali). Zraven te pesmi sta v istem arhivu she pesem slovashkega dijaka (Jan Podhradski) in madzharskega; slovashka je tematsko blizu slovenski, je manj ekspresivna, bolj etnoloshko podrobna, prav tako v rimanih dvanajstercih, a precej daljsa, z latinskim naslovom *Versus slavici* ...

Slovenska pesem je v vsebinskem pogledu pustni prilozhnosti ustrezna realistischno-fantastichna (folklorni »magichni realizem«) kmechka »zimska idila« s humorno-grotesknimi poudarki: brezdleje, klepet pri pechi, spomini z junachenjem (»krpanovske« asociacije iz bojov s Turki; to kazhe, da so se tudi Slovenci na vzhodu kakor na Levstikovem jugu zavedali svojega prispevka v boju proti Turkom in so bili ponosni nanj; pri mestu St. Gotthard ali Monoshter, ki je sredishche za Porabske Slovence, 1. avg. 1664 avstrijsko-turshka bitka, po sedmih urah turshki poraz, velik del turshke vojske utonil v Rabi). V pesmi spreminjanje optike govorechega subjekta (prva in tretja os. edn., prva os. mn.) uchinkuje »modernok« na zacetku, v prvi kitici avtor nagovori poslushalce, pritegne pozornost in nakazhe vsebino; prva in druga kitica podajata avtorjev »zunanji« opis zhivljenja na kmetih pozimi; v tretji kitici spregovori sam kmet o sebi, v chetrti spet avtor o kmetu in njegovem delu na njivi poleti v nasprotju z zimskim pochitkom; v peti kitici ter naprej spet kmet o ochetu in dedu, v zadnji kitici v prvi osebi mnozhine povzame v imenu vse kmechke skupnosti vedro samozadovoljno dogajanje. Tako je sklenjen krog od osebnega realistischnega izhodishcha prek ekspresivno pripovedne groteske v kolektivno realistischno idiliko.

Izvirni zapis je »bohovichica« v regionalno tradicionalni prekmurski priredbi po madzharskem chrkopisu (tukaj prirejeno po transliteraciji Vilka Novaka). Pokrajina med rekama Muro in

Rabo, ki je v XI. stoletju prishla pod madzharsko (ogrsko) drzravo in ki so jo Slovenci imenovali »Slovenska krajina« (od leta 1920 uradno ime *Prekmurje* je prvi uporabljal Anton Trstenjak ob koncu XIX. stol.), Madzhari pa Vandalia ali Tótság (*tót* – sprva madzh. ime za vse Slovane, pozneje pa za tiste, ki so se sami imenovali Sloveni: prekmurški Slovenci, Slovaki in hrvashki kajkavci; v novejšem chasu so madzh. nacionalisti prepovedali besedo *sꝥlovén*), je ne le v geohistorichnem, temvech tudi v jezikovno-literarnem pogledu poseben fenomen. Prekmurški slovenski pisci (obchasnó so si jih lastili tako Madzhari, za katere je bila prekmurshchina »lingua vandálica« ali »vendsko narechje«, kot Hrvati, ki so v njej videli »starohrvatski«) so v dveh stoletjih in pol izoblikovali najbolj razvito, trdozhivo in najdlje trajajočo (do srede XX. stol.) knjizhno prakso med vsemi obrobniimi slovenskimi narechji (v manjši meri koroshko, zahodno in vzhodno shtajersko, primorsko-beneshko). Zhe v XVI. in XVII. stol. so obstajale (katolishke) rokopisne cerkvene in posvetne pesmarice (npr. Martjanska), po katolishki obnovi je tretjina prekmurških Slovencev ostala protestantska, med temi se je v zachetku XVIII. stol. razvila intenzivna narodno-versko-slovstvena dejavnost s prvimi tiskanimi publikacijami; vrh pomeni *Nuovi zákon* (1771) v prevodu pastorja Shtefana Küzmicha, med katolichani pa *Sꝥvéti evangeliomi* (1780) v prevodu zhupnika Miklosha Küzmicha. Zaradi dolge lochenosti od ostalih Slovencev je v jeziku in pisavi vrsta posebnosti in nedoslednosti (npr. »madzharsko« pisanje shumnikov in sichnikov: č – cs, cf, ts; š, ž – s, f; c – cz, tz; s – z, fz); Shtefan Küzmich je po tedanjem madzh. zgledu za ž uvedel znak z apostrofom 'z (tako tudi Davidov rokopis); pozneje so sploshnoslovenski gajjici sledili tudi Prekmurci.

Oblika *Slovenske pesmi* je solidno urejena, izraz retoricno uchinkovit: osem kvartinskih kitic v doslednih silabichnih dvanajstercih (6 + 6, tj. s cezuro ali premorom v sredini), posamezna kitica z isto dvozhlozhno (daktilsko) rimo, na koncu treh verzov vejica, chetrti se koncha s piko. Za danashnje branje vech tezhje razumljivih mest (v prekmurshchini npr. *brav* niso ovce, temvech prashich); najbolj problematichen je vrh v shesti kitici, kjer za besedo *tokvardi* tudi Vilko Novak nima razlage; *fplundre* (iz nem. Pluderhose) so »zahodne« (vojashke) hlamudrache, *shalavarde* (madzhariziran turcizem *shalvare* – shiroke hlache) pa »vzhodne«; slednje je kmet, ko je sluzhil kot vojak, slekel s premaganega turshkega pashe, njegovo odsekano glavo je nataknil na sulico (madzh. *dárda*), svoje in Turkove hlache pa ima polne zaplenjenih novcev in drugih dragocenosti (tok/var/da: morda iz madzh. *varr* – shivati, okrasiti in iz turcizma *toka, toke*, tj. okrasje v turshki ljudski noshi: pasne zaponke, srebrni in zlati gumbi, naprsne ploshchice kot deli oklepa; prim. tudi tur. besedo *bovarda* – brezdelnezh, lahkozhivec, nemaren veseljak; v 16. in 17. stol. v turshki zasedbi vechji del Madzharske z Budimpeshto, v govoricí so se nabrali tudi bosansko-srbohrvashki turcizmi).

Izbor, prevod (v sodobni knjizhni jezik) in opomba Ivo Antich

Matej Krajnc

DVORNI NOREC IN TISTO, KAR OSTANE ZA NJIM

DVORNI NOREC

Ne dajo mi brisache
in niti garderobe.
Kraljica je umrla
in kralj je shel po gobe.

Jaz pa naj ju zabavam!
Jaz pa naj se norchujem!
Vse shale sem pozabil
in petje mi je tuje.

Pochakal bi najraje,
da sprazni se dvorana,
da mnozhica odide
do zadnjega tlachana.

Da pochim se na prestol,
poshljem na giljotino
svojo shaljivo glavo
in svojo zgodovino.

A zdaj ni chas za take
nerodovitne misli!
Norec, krohot izbruhni
in za seboj pochisti!

S CHRNIM PISALOM ZAPISHI

S chrnim pisalom zapishi
na lepo rdecho podlago,
kdo bo omagal na cesti
in kdo izdihnili pred pragom.

Vejice razpostavi,
s pikami ne skopari!
S chrnim pisalom zapishi,
nekaj za vraga ustvari!

Na prtu se bo poznalo,
cheprav je brezmadezhne vrste,
a vanj se usekujejo konji
in gobavci brishejo prste.

Odgovori so na dlani,
a gluhonema je in ne slishi.
She preden vprashanja pomrejo,
jih s chrnim pisalom zapishi.

DOKTOR ZOBER

Preproge se mrshchijo kot doktor Zober,
ne marajo, da jih kdo fotografira,
kdo podpisuje mavec,
medtem ko Herr Flick salutira,
in kdo se postrani nasmehne,
ko porumenijo fotografije?
Zhile so zhe nabrekle,
kdor je zhejen, naj se napije.

Ta, ki poje, bo umrl, ker lazhe,
to se mu v glasu slishi.
Inkasanti chakajo v vrsti,
le en majordom je pri hishi.
Zhepni inhalator nabashejo s plinom,
dihat je treba globoko,
pepel pokloniti potepuhom
in se posipati z moko ...

Vreche s smetmi so nabite,
ptice jih trgajo s kljuni,
preproge se mrshchijo kot doktor Zober,
svoj opus zhrtvujem Fortuni
in chakam, kaj bo porekla:
maslo ali zaseka?
She vedno chakam in chakam
na sramoto, ki bo vredna chloveka ...

GROBOVI

Pogovorov ne podcenjujem,
a dam jih spat she pred osmo,
lezhijo kakor kadavri
v svojih ozkih grobovih;
ura nad njimi zapleshe
ples, ki ga sproti izumlja;
jutri bo spet vse drugache -
novi obrazi in novi naslovi ...

Znamke odpadajo sproti,
nasmehi na njih so iz kamgarna,
frizure urejene, razkoshne,
cena spodaj udarna;
nekdo pritisne zhig nanje
in spanje se nadaljuje
navkljub govoricam in chvekam,
ki nastanejo menda iz nuje ...

Pogovorov ne podcenjujem,
a rad jih gledam, ko dihajo ubrano
na tesnih lezhishchih vechera,
ki se nikoli ne umije.
Zobje jim zashklepetajo,
vem, sanje so vchasih zahtevne
in vchasih kak drobec nochi
she tako trdne grobove razbije ...

Znamke odpadajo sproti,
nasmehi na njih so iz kamgarna,
frizure urejene, razkoshne,
cena spodaj udarna;
nekdo pritisne zhig nanje
in spanje se nadaljuje
navkljub govoricam in chvekam,
ki nastanejo menda iz nuje ...

KOT YVES MONTAND

V zgodnji zimi
gre tu in tam kdo mimo
in se kot Yves Montand
v listje zazre.
A Yves Montand
je zgolj na ploščah
in z listjem v zimi
je, kot je.

Slišim udarce mraka,
pojejo, kot bi koso klepal,
pojejo, kot bi gonil meh
na vse kriplje.
A meh je zgolj
v starih melodijah
in stare melodije
v kolenih shchiplje.

Izrezal
sem se z lista,
zdaj si bom dokazal,
da sem lep in veshch;
pratika
pravi, da bo metezh,
a sneg je tezhok, tezhok,
tezhok kot utezh ...

MIZANTROP

Zunaj tli
kostanjev mesec,
v hishi umira
mizantrop;
ni napisal
oporoke,
za prihranke
je preskop.

Nima hcherke
in ne sina,
vnukov, vnukinj
tudi ne;
s kurbami
tudi ni shmiral,
chesh da to
se ne pochne.

Kdo podedoval
bo hisho,
zagrenjenost
kdo dobil?
Kdo za njim bo,
ko bo shkripnil,
vsaj kozarec,
dva popil?

Beli, beli
so vrtichki
in kostanjev
mesec grob,
zunaj se
plodijo sence,
v hishi umira
mizantrop.

Dedichev
ne potrebuje,
zagrenjenosti
ne dá;
noche, da
v njegov spomin bi
kdo zhlampal
kozarec, dva.

Hoche zgolj
umreti v miru
brez vseh krizhev
in tezhav;
polje, kdo bo
tebe ljubil?
Tisti, ki
najdlje bo spal!

ISKANJE V RAZPOKI

PRAZNINA BESED

Nebo nad menoj
kakor sokolje oko,
izmucheno od svojega
begajočega pochutja,
opazuje
nezadržhen ritem
dushnega mravljišča.
Izza zob povlechem
prezhvečene besede,
napojene z jezikom
in njegovo postanostjo.
Okus blatne krvi
stresa izvotljeno bistvo.
Nenehno zaletavanje
v brezobziren zid potreb
jih kakor bumerang vracha
na ostrino jezika.

TRENUTEK NEKE ZIME

Bele zaledenele solze padajo
na utrujen hrapav vrvezh.
Skushajo prekriti vihar
srčnih prekatov.
V okviru bele bajke
veter nemočno polni
otopele punchice.
Soncheve sence,
diamantni lesket
na otrplem vejevju
v odsevu okrasja.
Bistvo otesava lochnice
med nihanjem v kuhano vino
potopljenega cimetovega vonja,
a delček zavrzhene bolechine
nenehno ostane.

PREPUSHCHANJE

Lezhim med plahtami
padajočega peska v uri,
pokrita z muljem minulega dneva.
Rosa tvojih ustnic, nagnjena
na chvrsto belino mojih dojk,
razpira voljnost njihovega brstenja.
Dih pleshe po melodiji mantre
razgretega telesa pod tvojimi prsti.
Njihove jagodice mi polagoma
zdrsijo po drhtenju stegen
in se prisesajo na obrezhju shchegetavchka.

ISKANJE V RAZPOKI

V kotih skritih prekatov
ishchem v znane besede ovite odgovore
ponavljajochih se vprashanj.
Sedim v zeleni razpoki,
ki vabi nekam ven.
Bojevanje zavidanja s kushcharjem
in njegovo neustavljivostjo.
Med njegovim pohodom
na raskav hrbet zasidrana proshnja,
ki se zaletava v stene bobnicha.
Zazrta zrkla, polna nevidnih linij
v nedoumljivem prostranstvu,
vselej obtichijo zamrznjena
nekje med bivanjem vetra.

KROGI

Hisha na levi

Vrojen sem v drugo govorico,
z drugachno senco na hrbtu rastem
v počasno nujnost. Navajen sem gledati
ljudi na cesti naravnost v oči,
mezhikati ob toplem dezhju, prihajati
z vseh strani na isto mesto, se namerno
izgubljeni v znanih ulicah, vajen sem
hlastno piti, glasno govoriti
in se veseliti predvidljivih odgovorov.
Navajen sem hitrega spushchanja svetlobe,
mlečne kot prsti in tishina, skozi zaprte
oči. Maribor je danes nekoliko shirshi,
nizko polozhen med svoje temelje
in mostove, z vrochim zrakom in tezhkim
hrupom zaklenjen okoli srca.

Hodnik

Z vso svojo kramo
sem se preselil
na hodnik. Manjši je
od stanovanja in neogrevan,
zato me machki obishchejo
le občasno.
Oken je vech, vendar je le eno
priprto, da se lahko skozenj
na prostost prezhre
tisti prostor,
ki ne more nositi tezhe
hishe. Hodnik je ozek
in krozhi, pripet na stopnice,
ki se spushchajo
do naslednjih vrat.

Vonj po glasbi

Dotikam se tvojih starih plošč,
prisluškujem zvočnim menjavam
in z njih brisem
letne chase.

Mogoče se bova kdaj pogovarjala
z isto barvo glasu
in molchala
ob istih urah,
morda bova kdaj dozorela
preko meja tishine
in ne bova drug od drugega
zahtevala nichesar vech.

Do takrat bova
rasla oba.

Lazhje je govoriti

Kuhano vino v kozarcih
se je ohladilo
in narava se je slepo
upognila in obesila
na zatohlo
mestno industrijo. Besed
je zmanjkalo
in obiski so odshli.
Fraza – se vidimo – zdaj nemo visi
pod visokim stropom
in nosi prazno težo,
cheprav smo jo ob slovesu
dolgo in slovesno valjali
po ustih.

Resnico smo zadržali
na robu jezika.
Zdaj se bomo vrnil
vsak na svoj kos
spomina
in si oprostili.

Vonj po zhivali

Po opravljenem delu
se vrachamo
v svoje chrede.
Z ramen si otresamo
ure in noge
z vajeno kretnjo
potiskamo v usnjene copate.
Za mizo molchimo
in se oklepamo stolov.

Ponochi se parimo
utrujeni,
nato pa skushamo do jutri pozabiti,
da smo danes
obstajali.

Plovba

Spreminjava se
s plimo. Vstanesh,
da stol zamolklo pochi,
in z dlanjo pometesh
drobtine z mize
na tla – kot veter si,
ki zbrishe odtise najinih teles
z vrohega peska.
Ni pomembno,
koliko sledi pustiva za sabo
in katere stvari pozabiva
vzeti na pot.
Ko se bova odmikala
od obale in bo le she chohn
nosil najini imeni,
bodo drobtine pod mizo
machke raznosile
po praznem stanovanju.

Obleke

Zlikala si perilo in poravnala
najin svet. Kupi majic
in srajc rastejo
in se shirijo po postelji,
kavchu in stolih, med knjigami,
cdji, spominki, ki sva jih dobila
od drugih, starimi voshchilnicami,
med sedežnimi blazinami,
preteklimi koledarji
in napachno sprintanimi
proshnjami za delo.
Shele po nekaj dneh
jih pospraviva v omaro.
Kot da bi chakala, da nama vrnejo,
kar je shranjeno v njih.

BREZDOMEČ

Zimska

gluha belina mi grozi s svojo spokojnostjo,
gluha belina mi lushchi oglato kamenje
iz slanah oči.

zima!
sem le razdrobljen kristal,
ki na pomečkani črni rjuhi
chaka na tvoj predzadnji poljub.

V svojem vinu nočem vode

v tvojih zhrmljah so besede
zlimane v previdne svitke,
v tvojih ustih so ostanki
davno izgubljene bitke.
s tanko zhilo vestno praskash
sopomenke z dna posode ...
glej, prestar sem za očitke:
v svojem vinu nočem vode!

v tvoji sluznici so pesmi
stkane v hrepeneche rane,
v tvojih sanjah so mehurji,
v tvojih kletkah so podgane.
s ploskimi nogami jochesh
v mraku jalove svobode ...
glej, razkrite so nakane:
v svojem vinu nočem vode.

v noč zahlipa nora luna,
v vinu plavajo mushice.
na kitari pochi struna,
pesmi so kot mrtve ptice.
iz plastenke mi natakash
godljo v starodavne sode,
gluha za odmev resnice:
v svojem vinu nočem vode.

Zhivljenje

zhivljenje je zagotovo
nekaj povsem vsakdanjega
in izjemno lahkotnega:
kot (recimo) toaletni papir
ali shkarjice za nohte.

zhivljenje se ne obotavlja,
saj je v svoji osnovi
izrazito polnokrvno.

le z leti
pochasi postane
obchutljivo na dotik.

Včeraj

včeraj sem srechal svojo besedo:
tiho je padla iz tvojih oči
na umazano rjuho, kakor da ishche
odgovor na vechna vprashanja ljudi.

včeraj sem vedel, zakaj sem obesil
pisano cvetje na sajasto steno,
kjer mu utrujeni gobci bedakov
smehljaje dolochajo vrednost in ceno.

včeraj sem videl v srebrnem zrcalu,
kako se je toplo chloveshko srce
ubilo na strganem listu papirja
v verzih, ki skrivajo tvoje ime.

včeraj sem slisal, kako so molchale
ptice selivke, ko sem se vprezhen
v jarem neznane resnice vprashal,
kako naj chrkujem besedo ljubezen.

Brezdomec

bedim: zazrt
v strahotno slutnjo
izmuchenega neba,
izvlechem izza zob
sulico izsushenega jezika.

tako dalech si, zemlja!
tako dalech, cheprav tik pod mano
potrpezhljivo prezhish skupaj z mrtvimi
na kislino tistega krika,
ki se ne bo nikoli rodil.

Aleksander Cepush

ZHICHNA NA HUDINJI

Zhichna na Hudinji

svedri
struzhnice
1985
20 let od druge vojne

kje si pa doma fant
aaaaaaaaaaa na lavi si
ooooooooo lava je pa fajn
fajn
fajn
fajn pognojen
hehehe

kaj sta vidva nora
kaj pa blebetata
kaj bi rada da nas
vse skupaj zaprejo

shef kaj sta pa tadva
hotela povedati

eh nich
stara sta pa
se jima zhe pamet kisa

Ortodoksienta

stoji na grichu
sezidanem iz medenic
hacienta kuzhnih
pohabljenih pleníc

stoji stoji in
krokarje preshteva
iz polomljenega dimnika
ji gledajo telechja chreva

stoji na smrtni rosi
stara hacienta
obdaja jo ograja
nemega adventa

le stoj le stoj
nihche ti nich ne more
le bodi nam uteha
klub za samomore

Ivo Antich

T(K)ALEC
(10x haiku)

In vse je nich.
(Kosovel, *Sonet smrti*)

Ker je nich vsega
skupni imenovalec,
je vsega talec.

Ker je vse nicha
skupni imenovalec,
je nicha talec.

Tako vse kot nich
je u(res)nichevalec –
svoj lastni t(k)alec.

Tako vse kot nich
je vsega nicha tkalec
in raztrgalec.

Tkalec je talec
vrtenja vsega skoz nich –
polkrozhni p(r)tich.

Tkanje zavese
vsega pred nichem, droge,
teksta preproge.

Pajkov kolovrat:
vse si z nichem zviija vrat
v zrcalni obrat.

Vse je nicha brat,
dvojchka sta drug drugemu
zrcalni obrat.

Nich je vsega brat,
dvojchka drug drugemu vrat
zlomita v obrat.

Obrat je tabor,
robot vsenich, trdnjava,
dna zamenjava.

(iz rokopisne zbirke haiku izrekov *Vsenichje*, op. avt.)

CHRNE RIBE

CHRNE RIBE

chrne ribe
iz chrne ikre
chrne luskinе na hrbtih
chrnih rib
iz diha brezna prahu
chrnih oblakov
lika laka chrnega
finega

prodajte zlate zobe
prodajte zlate zobe

chrne ribe jih goltajo

v mraku chrnih drobovij
nich ne sveti
v mraku chrnih drobovij
nich ne sveti

(Split, 6. 10. 2011)

OSTANI NOCOJ DOMA

mimo moje ulice
gredo dvoglavi kozli
prepolni hudobnega semena
samoniklo konopljo obirajo
kri po zidovih oblizujejo
zhrtvovanje
kot dokaz vere
v moji chetrti
mimo moje ulice
vsakdanje zhrtvovanje

rushijo se vase stare cerkve
 charovnice krichijo na grmadah
 greh ni normalen
 bes se razprshuje po družinah
 v vechjih ali manjših kolichinah
 mimo moje ulice
 vidim stvari
 ali sem nor
 ali le aktiviran

(Split, 11. 11. 2011)

NI SE MI TREBA TRUDITI

imel sem kakshnih deset let
 in tega jutra mi je ochim
 naposled pustil sesti
 na sprednji sedezh

in nisem se privezal
 seveda
 zhe tedaj mi je mati narava
 s simboli nakazovala napake
 ki jih bom v zhivljenju naredil
 che sem bom povezoval

potem pa trchenje in mrak
 z glavo sem razbil sprednje steklo
 popolni zlom cheljusti
 fraktura lobanje
 klinichna smrt zhe na poti v bolnishnico
 mrak mrak svetla chrnina
 pichke materine

moj oche se je nekako v tem chasu
 ozhenil z macheho
 ki je prakticirala
 shintoistichno magijo ...

bolnishnica ... aparati ... na aparatih
 dneve in dneve

prebudil sem se s spoznanjem
da se mi prav za nich vech v zhivljenju
ni treba truditi

in potem so se v sholi
petice spremenile v trojke in dvojke
celo v enice
pa potem punk alkohol vojna
razpadle zveze igralnice
potovanja zapori

ni se mi treba truditi
vedel sem pri desetih

(Split, 29. 11. 2011)

Prevod iz hrvashchine Ivo Antich

Franco Arminio

RAZGLEDNICE OD MRTVIH

*Mojemu ocbetu,
ki zdaj nima več ust
in ni več spal
od dneva svoje smrti.*

*

Jaz sem eden tistih, ki se je she minuto pred smrtjo dobro pochutil.

*

Odpeljal sem se v mesto. Chakal sem v vrsti dobro uro. Potem mi je pochila zhila na dnu glave. Nekaj sekund kasneje je crknil tudi motor mojega avta.

*

Bril sem starca. Imel sem devet in shtirideset let, on pa devetdeset. Umril sem z britvijo v roki. Padel sem vznak, kot da bi padel s konja.

*

Mi je zhal zate, sem rekel svoji zheni, ki mi je stiskala roke. Ko smo zdravi, nam nihche ne stiska rok na tak nachin, nihche.

*

Iz ust mi je privrela kri. Znotraj je bilo vse polomljeno. Ura zunaj je prehitevala, gorechka pa je she vedno vpijala vodo, ki sem ji jo vchera j dolil.

*

Muha je sedla na moj potni obraz. Jaz sem umiral, ona pa se je naslajala ob mojem neprijetnem vonju.

*

Imel sem enajst let in se med igro obeshal in lebdel. Vrtna vrata so zgrmela name. List iz kovanega zheleza mi je razbil obraz.

*

Preizkushali so mojo zdrzhljivost. Zdravnik mi je naravnost naročil, naj nadaljujem vrteti pedale.

*

Jaz sem eden tistih, ki imajo na nagrobnih kamnih dolge brke, zavihane na koncih. Ne spominjam se pa vech, zaradi chesa sem umrl.

*

Zgodilo se je v avtu. Moj mozh me je peljal domov, ker so mu v bolnishnici rekli, da zame ne morejo storiti nichesar vech.

*

Vsa krivda je od krave, ki se je ponoči znashla sredi avtoceste.

*

Jaz sem umrl od starosti, pa cheprav nisem bil tako star, imel sem devet in petdeset let.

*

Bil sem vedno chlovek nesrechne sorte. Na dan mojega pogreba so se pogovarjali o pogrebu lekarnarjeve hchere, ki je umrla dan poprej.

*

Jaz niti dobro ne vem, od chesa sem umrl. Zdravniki so shele preverjali moje stanje, da bi ugotovili, kaj mi sploh je.

*

Kdor umre doma, umre v spalnici ali v kopalnici, skoraj nikoli v kuhinji, vchasih v dnevni sobi. Jaz sem umrl na balkonu.

*

Pred mano je umrlo zhe osemdeset milijard oseb.

*

Bil sem vedno tih in miroljuben chlovek.
Nisem si zaslužil, da me je povozil kamion.

*

Nihče mi ni nich razložil. Moral sem narediti
vse sam: oblezhati negibno in molche, postati
hladen in zachei trohneti.

*

Jaz sem umrl med spolnim združenjem
z zhensko, ki sem jo spoznal uro poprej.

*

Bil sem osnovnosholski uchitelj v pokoju.
Pred kratkim ovdovel. In to je vse.

*

Bil sem veseljak. Potem sem izgubil sina
in izpadli so mi zobje. Prizanesem vam
s preostalim delom zgodbe.

*

V krsto so mi dali neshteto punchk. In tudi
nagrobni kamen je poln igrach. Moja mama
mi ob vsakem rojstnem dnevu kupi in
prinese kaj novega.

*

Umril sem na nogometnem igrishchu. Moje moshtvo je
zmagovalo in zadrževalo zhogo v sredishchu terena.

*

Moja mati zaradi ukleshchene kile. Moj oche
zaradi chmrljevega pika. Prichakoval sem, da
me bo zadelo vsesorte, a na koncu sem se
izmazal z navadnim tumorjem.

*

Moje sestre so pomagale mami, da me obleche.
Potem je prishel oche. Priblizhal se mi je in me
gledal, zazhelela sem si, da bi bila zhiva in ga
objela vsaj za hip.

*

Pri petdesetih je postal moj obraz tak kot pri chloveku, ki bo zdaj zdaj izdihnil. Umrl sem star šest in devetdeset let, po dolgem smrtnem boju.

*

Jaz od vseh stvari, ki so bile na svetu, pogresham le zrak. Morda sem zaradi tega kot zadnjo stvar prosil svojo zheno, naj odpre okno.

*

Zdravnik mi je kar naprej trobil, naj se drzhim diete, toda meni so ugajali shpageti z omako, vsak vecher so mi jih morali pripraviti vsaj za 30 dekagramov.

*

Mene so obesili moji kmechki starshi. Niso hoteli, da hodim z nekim fantom, ki po njihovem mnenju ni bil pravshen zame. Se ni zgodilo v srednjem veku, marvech leta 1929.

*

Pisal sem recept za priletno zhensko. Glava mi je omahnila na pisalno mizo. Negibne roke so pri prichi postale ledene.

*

Tudi jaz, ja, tudi jaz.

O avtorju

Italijanski pesnik, pripovednik, režiser, esejist in »krajnolog« Franco Arminio se je rodil leta 1960 v kraju Bisaccia (Irpinia), kjer tudi zhivi in dela. Med drugim je leta 2008 pri zalozhbi Laterza izdal knjigo *Vento forte tra Lacedonia e Candela. Esercizi di paesologia* (Mochni veter med Lacedonio in Candelo. Vaje o krajnologiji), za katero je naslednje leto prejel nagrado Napoli. Zbirka pesmi v prozi ali lirichnih proz *Cartoline dai morti* (Razglednice od mrtvih) je izshla leta 2010 v Rimu pri zalozhbi Nottetempo. Iz nje so prevodi za prichujochi izbor. Leta 2011 je pri milanskem Mondadoriju izdal knjigo *Terracarne. Viaggio nei paesi invisibili e nei paesi giganti del Sud Italia Disponibilità immediata* (Zemljameso. Potovanje v nevidne vasi in v vasi velikanke na italijanskem jugu, takojshnja razpolozhljivost).

Prevod iz italijanshchine in zapis o avtorju Jolka Milich

Abdullah Aripov

TRAVA

ZHE DOLGO NISEM BIL V DOMACHI VASI

Zhe dolgo nisem bil v domachi vasi
in zhal le redko s pismom se oglasim.
Tam joche mati moja, ki na nogah
je zhe ob svitu, ki blazhi nemir nochi,
in chaka pismonosho, zroch na cestni prah.
A mojih pisem ni in ni.

Tako le z upanjem zhivi v hishi
in moli k bogu, ki je ne uslishi,
in chaka mene ali pisma moja.
A jaz, chudak, v temachni sobi zhdech,
besed potomcem ishchem brez pokoja,
cheprav do njih je mami vech.

OCHET'JE, ZIBLJE SE TA MIR

V zhivljenju je takó – poslushamo ochete –
da prehitro zrastejo otroci techni.
»Cenite, mladi, starih pametne nasvete!
Ochetje na tem svetu niso vechni!«

Ochetje, ta mir se ziblje,
negotov!
Vi vse vidite v luchi drugi, srechni,
a pozorni le bodite do sinov:
morda na svetu otroci niso vechni ...

TRAVA

S takó velichastno mochjo
se ziblje morski zaliv,
da skale pod to zeleno snovjo
drhtijo kot greshnik zlomljiv.

A morska trava, glej, v globini
od dna se dviga in odrine strah,
vso težno morja tam v tishini
nosech na nezhnih, shujshanih ramáh.

KRILA

Chloveku dan je um.
Mar prav zato
ljudje zhe od zacetka smo brez kril?
Ni pticam dan nash um,
a kot mi delé usodo to:
v vzponu svoj iskati cilj.

VRVOHODEC

Pod oblaki,
drog drzhech v rokah,
obstal je, kot se solza na trepalnici ustavi.
Po rezilu napete vrvi,
zaprtih oči, pochasi drsi,
kot ptica v vishavi.

Navdushen je nash aplavz.
Toda kako z gledalci,
kako je z nami pravzaprav?
Po ravnem tlaku se marsikdo od nas
z odprtimi ochmi spotika potoglav.

DUSHA

Che s cholnom bi primerjali telo,
tedaj kot morje usoda je lahko.

Che telo orkan strashán zdrobi,
tedaj ga dusha v sólzah zapusti.

A ne potone v krutosti globine,
ne umre, ne onemi, ne izgine.

Noben vihar snega, noben zamet
je ne zakrije. Visok je njen polet.

Morje se pomiri. Cholnich na dnu,
a dusha – kot mavrica je v snu.

V OGNJU NEVIHTE

V ognju nevihte ali pod streho gorecho
niti danes niti v bodoche ne bom sezghan;
vrnil se bom k tebi, rôjen za srecho,
da le v tvojih očeh bo zgôrel moj dan.

Burja, ki ladje lomi v daljavi,
potopila me ne bo, ostal bom zhiv.
Vrnil se bom kljub ognjem in poplavi,
da v globini tvojih oči bi se stopil.

BREZKRAJNOST

Pogled obracham v vesolje
k miriadam
bleshchechih isker na platnu nochi.
Neizmernega vesolja ne zajamesh s pogledom
in z umom do konca dosechi mozhno ni
velichastja, brezkrainosti, brezoblichnosti ...
Ko se mi dusha malce utruđi od vsegá,
spozna vseh poskusnih razlag nesmiselnosti –
in odidem spet v svoj domek na tla.

PESNIK

Bedast chvek o tem, da pravi
pesnik izogne se potem sveta:
on le na plecha si vse tezhave
nalozhi, in stopica
lahnó kot ptica.

TAKO ZHIVI CHLOVEK

O ne, samotarstvo zame ni,
naj tovarishi me zgrabijo takoj:
mene na tishino in spokoj
privaja tjavdan –
napor zaman.
Che se za dolgo zamislim ali zaspim,
zbudite me chimprej.

Che skrenem s poti, ki vodi v boj –
obrnite me chimprej.
Potrkajte pri meni podnevi ali ponoči,
to je klic dvajsetega stoletja:
Pojdi, ustvarjaj, kipi in krichi!
Tak je chlovekov dolg prezhivetja!

JESEN V UZBEKISTANU

Pojdiva jeseni v polja Ochetov!
Pojdiva tja, kjer je chista zôra;
v tishini, polni zhivljenjskih obetov,
pa zemlja oddahne si od napora.

Le pojdi z mano tja, kjer rosa zhge
stopala temnolasega fanticha,
opoldne pa se steblo trsa stre
in med se nateka na dno policha.

Pojdiva tja, kjer listje pada v vrt,
vsak zvok je rahel, vsak odsev je môten,
a delavke pogled je svetló odprt
in delavca molk je dobrohoten.

Poglej te gore in ta srečni kraj,
o njem je sanjal Navoj sivolasi
tedaj, ko otozhni klic vranjih jat
od hishe do hishe se oglasi.

Bila sta tamkaj dva: jesen in poet,
z njim je govoril karagach shkripajoch,
obraz so mu zakrili oblaki spet,
a večna luch preroka shine skoz noch.

Poglej, kako hitro vrti se svet!
Kako pochasi zemlja plod rojeva ...
Pojdiva tja, kjer zarje tíha obstrét
za soncem chez planine zgineva.

(*karagach* je izvorno ime za »sveti bresta«, ki v starodavnem srednjeazijskem kultu dreves pomeni magično moč in zvezo s pokojnimi predniki; Karagach je tudi mesto v Ruski federaciji, Orenburshka óblast; op. prev.)

ZVEZDICA

V kotichku veselja, z roba shirjave,
slabotno vidna s tal, zvezda gori;
od drugih zvezd, ki bliskajo v daljavi,
odmaknjena in zhalostna se zdi.

Oblakov ni nad njo in ne meglice,
iz njih do nje ni blagega dezhja.
Narahlo se svetli, v okeh ugasha
njen iz tëme migljajochi sijaj.

Zakaj sijesh, che si tako zhalostna?
Zakaj ne svetish le z lastno luchjó?
Zakaj si se od rodnih zvezd lochila,
ko pa ne vesh, kako nazaj v njih krog?

OPOMBA K ARIPOVU

Abdullah Aripov (r. 1941; uzb. Abdulla Oripov), sodobni uzbekistanski pesnik, je v domachi literaturi vzbudil pozornost zhe s prvo zbirko pesmi *Zvezdica* (1965). Za zbirko *Moja dusha* (1972) je dobil nagrado Leninskega komsomola Uzbekistana (chetudi je bil naslov knjige nekoliko »izzivalen« za tedanji uradni ateistichno-materialistichni kontekst). V uzbeshchino je prevedel Dantejevo *Bozhansko komedijo*. Med pesnike s shirshim, tedaj vsezveznim (sovjetskim) odmevom ga je uvrstila knjiga ruskih prevodov raznih prevajalcev, ki je z naslovom *Veter domovine* (Veter rodiny) izshla leta 1975 pri moskovski založbi Sovjetski pisatelj. Po razpadu SZ je bilo leta 1992 njegovo besedilo izbrano za himno samostojne Republike Uzbekistan. Aripov je dobil tudi naziv »Narodni pesnik Uzbekistana«. Izshle so shtevilne zbirke njegovih pesmi in pesnitev, tako v uzbeshkem jeziku kot v ruskih prevodih (npr. *Mila mati*, uzb., 1969; *Studenec*, rus., 1970; *Zbeja pomladi*, rus., 1985; *Chudenje*, rus., 1985; *Ljubežen do zhinljenja*, rus., 1988; *Veter moje dezbele*, rus., 1988; *Küztumor*, uzb., 2005).

Kritichni modernisti imajo Aripova za staromodnega »sorealista«, toda v imanentno odprtem prostoru literature nobena stilistichna opredelitev sama po sebi ni avtomatichna vrednostna dolochnica, zato tudi tradicija nikoli ne more biti radikalno »presezhena«; z njo je mozhen le dinamichen dialog, osnovni kriterij pa je funkcionalnost sporochila v določenem kontekstu, zato so literarna dela lahko zmeraj »sodobna«, saj ohranjajo svojo relevanco tudi zunaj chasa in prostora nastanka ter celo prek prevodov iz prevodov (kot v prichujochem primeru). Kljub takemu dvojnemu posrednistvu je namrech mogoche uzreti esencialno ontopoetichno vizijo Aripova: chlovek pod svojo »zvezdico« nad nochno stepo v menjavah vetra in letnih chasov; to je tudi ključna točka arhetipske imaginacije evrazijskega (tj. »zahodno-vzhodnega«) shamanstva ter obenem potrditev znane Goethejeve misli: kdor zhelil razumeti pesnika, mora iti v njegovo domovino (iz zbirke *Zahodno-vzhodni divan*, katere sedmi del *Timurjeva knjiga* tematizira legendarnega uzbeshko-perzijskega vladarja Timur-lenka, ki ga je Goethe primerjal z Napoleonom; Aripov v svoji pesmi *Napake* omenja oba – Timurja in Napoleona). Aripov je

kot otrok svojega prostorchasa resda ves v obzorjih tako bogate (v svetu malo znane) uzbeshke kot tudi rusko-sovjetske tradicije, toda tako rekoch vsako njegovo pesemsko besedilo, tudi che je na prvi pogled »povsem retoricno«, vsebuje avtentichno poetichno jedro v tankochutnem oblikovno-vsebinskem ravnotezhju med specifichno emotivno eksaltacijo in modro odmerjeno refleksijo, ki je neredko tudi chista avtorefleksija pesnishke usode v svetu (s »preshernovsko« mestno nostalgijo za rodno stepo) z mochno poudarjeno patriotichno noto. Vsekakor je danes eno osrednjih, zhe klasichnih imen uzbeshke literature, ki v razlichnih oblikah zajema dobro tisochetlje.

Stara uzbeshka literatura je bogata z ustnim ljudskim izročilom: pregovori, povedke, obredne pesmi, zlasti pa junashka epika (Alpamish, Gor-oglu), t. i. dastani, v spremljavi z glasbilom (kobuz). Sredishchni steber je legendarni Alisher Navoj (1441-1501), eden najvechjih epskih pesnikov v svetovnem merilu, utemeljitelj knjizhevnosti v domachem chagatajskem ali starouzbeshkem/staroujgurskem jeziku (»azijski Dante«, pred njim je med Uzbeki prevladovalo pisanje v perzijskem jeziku; Dante je ob latinshchini zachel pisati v ljudskem jeziku). Aripov v vech svojih pesmih omenja Navoja. Poleg Navoja so vechja imena starejshe dobe she prozaist in pesnik Zahiriddin Babur (1483-1530) ter pesnika Muhammed Salih (1455-1506) in Mashrab (1657-1711). Obdobje ruskega carizma je spodbudilo modernizacijo uzbeshke knjizhevnosti v smeri zahoda, zlasti v drugi polovici XIX. st.; v sovjetski dobi sta se mochnjeje razvili realistischna proza (dvojezichni uzb.-tadzhiški Sadridin Ajni, 1879-1955) in dramatika (Hamza Nijazi, 1889-1929); po drugi svetovni vojni velja zlasti roman kot vodilna zvrst, a tudi vrsta pesnikov je dosegla shirsho popularnost (Guljam, Ujgun, Zulfiri, Muhtar itd.).

Ker je Uzbekistan v evropskih ocheh oddaljena, manj znana, eksotichna orientalsko-sibirskadezhela, ob Aripovu kazhe navesti nekaj podatkov tudi o njegovi domovini. Uzbekistan je izrazito svojevrstna drzhavna (tj. geoetnichno-statusna) tvorba, ki ima osrednji polozhaj v sedmerici t. i. srednjeazijskih »stánov« (toponim s sufiksom -stan; stan – indoevropsko/praslovansko/uraloaltajska beseda s prvotnim pomenom »pastirsko selishche«; prim. slovensko stanár – ovchar, planshar; ital. stanza – soba, stanovanje, bivalishche). Gre za pet osamosvojenih republik nekdanje ZSSR, tako rekoch za iztrgani »islamski trebuh« nekdanjega rusko-sovjetskega imperija: poleg Uzbekistana she Kazahstan, Turkmenistan, Kirgizstan, Tadzhičistan – ter Afganistan in Pakistan. Uzbekistan (tur. *uz* – dober, svojski; *bek* – gospodar; pribl.: »dezhela dobrich gospodarjev«) ima med njimi najbolj nenavadno, razpotegnjeno in rogovilasto, povsem nesimetrichno obliko (»oglodan rogljich«), s pokrajinskimi kontrasti (pushchava, stepa, gore) od Aralskega jezera do Afganistana ter s prestolnico Tashkent (tash-kent: pom. kamen/ito/-mesto) na vzhodnem obrobju na meji s Kazahstanom. Uzbekistan pa med »stani« izstopa tudi po stari in izjemno bogati kulturi (Samarkand, Buhara itd.) tako svojega vechinskega naroda iz turshke jezikovne skupine in islamske vere (suniti), izoblikovanega na enem najbolj nemirnih krizhishch svetovne zgodovine, kot tudi pripadajochih etnichnih manjšin. Znachilnosti Uzbekistana so she nafta in plin, bombazh, ovchja pasma *karakul* z dragoceno volno, dosezhki zlasti v borilnih shportih (rokoborba, boks, judo), ki imajo posebno domacho tradicijo (*kurash* – starodavna tatarska rokoborba). Etnichno sicer precej raznoliko prebivalstvo vechinoma obvlada rushchino kot srednjeazijsko »lingua franca«, Uzbeki pa zhivijo she v nekaterih sosednih drzhavah (tudi v Afganistanu in v kitajskem Sinkiangu; v slednjem kot Ujguri, veja Uzbekov). Uzbekistan je, podobno kot drugi turkojezichni »postsovjeti«, uradno uvedel latinico, vendar je she deloma v rabi tudi uzbeshka varianta cirilice.

Izbor, prevod iz rushchine in opomba Ivo Antich

Marko Petrovich

HENRY (ARI)

Henry (Ari)

Ari je zanimiv dečko, ki si zasluži svoje poglavje! Ima imenitno ime (celo kraljevsko, mi je enkrat razlagal vangaindranski Francoz Bertrand), ki pa ga domachini zelo preprosto izgovorijo »Ari« brez francoskega nazalnega afnanja. On se je tudi vechkrat pojavil na misijonskem dvorishchu skupaj z drugimi otroki – bil je vrstnik Zaflaja, Flaja in Dolfeta, torej star kakshnih dvanajst let. Ampak on ni hodil v sholo. Otroci so mu dali laskavi naziv »direktor trzhnice«, ker je ravno tam prezhivel največ chasa in s svojim samozavestnim nastopom in poznavanjem slehernega chloveka dajal vtis, da suvereno obvlada sceno. Za nas je bil Ari vesel »bozhji chlovek«, ki nas je pogosto spravil v smeh s svojim videzom, obnashanjem in veselim odnosom do zhivljenja. Bil je kar velik za svoja leta in chednega obraza. Na prvi pogled se ni dalo slutiti, da se mu v glavi ne vrtijo vsi koleshchki v pravo smer. Bil je vedno bos, z malo navzven obrnjenimi stopali kot pri rachki. Широки in izrazito razchlenjeni prsti na stopalih so prichali o tem, da vedno hodi bos. Drugi otroci so tezhko sprejeli njegovo drugachnost in so vechkrat kazali nanj in na njegova stopala, chesh, ta ima pa veliko »parashijev« (zajedavci, ki se ti zarijejo pod kozho na stopalih in so znak zanemarjenosti, ker jih najvechkrat staknejo tisti, ki si bolj poredko umivajo noge). Je pa tudi res, da je Ari nagajiv po naravi in je rad deklice shchupal in zafrkaval, in tudi s fanti se je vechkrat kaj sprichkal. Ko jih je »fasal«, se je pa znal prav milo jokati.

Ari sicer ni zelo mochno prizadet in je marsikdo podvomil, ali ni vse skupaj le njegova igra, da bi se na ta nachin osvobodil sholoobveznosti in imel boljše pogoje za prosjachenje na trzhnici. Pogovor z njim pa je ponavadi razblinil take dvome. Vchasih se je dalo z njim izmenjati nekaj povsem razumnih stavkov, potem pa je kar zajadral v svoj svet in ni vech odgovarjal na vprashanja, ampak se je preprosto muzal, hihital in dajal izjave, ki so bile chisto izven konteksta.

Sestre usmiljenke v Vangaindranu pa so se vseeno odlochile, da bi ga vzele v sholo. In kako imeniten je bil videti Ari v svetlo modri srajci, kakrshna je uniforma te shole. Ostal je nagajiv in razposajen ter je veselo nagajal sosholkam in sosholcem, ki so bili stari priblizhno pol toliko kot on, kajti dali so ga v prvi razred. Da bi videl, kakshno je pravzaprav videti njegovo sholanje, sem ga shel nekoč pogledat v sholo. Zelo jasno je bilo, da zaradi Arijevih vragolij trpi učenje ostalih ukazheljnih otrok. Na tej zacetni stopnji so se uchili oblikovati chrke, ki so jih s kredo pisali na plasticne tablice. Zelo lepa chrka A na glavni tabli je na Arijevi tablici postala majhna banana. Ko sem ga prosil, naj mi narishe banano, je pa z veseljem in nasmeshkom proizvedel serijo trikotnikov!

Nekoch nam je Ari na zelo nazoren način dokazal, da ni neumen in da nas z lahkoto dene v kosh. Če je zhe prishel k nedeljski mashi, je prishel in odshel, kadar je sam zhelel. Tokrat se je prikradel v cerkev ne dolgo pred nabirko in se mi približhal s svojim znachilnim nasmeshkom. Shepetaje me je prosil, ali mu lahko kaj dam, da bo dal v kosharo za nabirko, ki je postavljena pred oltarjem. Po proshnjah se ljudje tam zvrstijo (kot pri obhajilu) in oddajo svoj dar. Potem ko sem mu dal drobizh, je Ari izginil tako hitro, kot se je bil pojavil. Po mashi sva z Jakom ugotovila, da sva oba dala Ariju nekaj denarja, ki pa skoraj gotovo ni konchal v pushici, ampak ga je Ari na trzhnici verjetno zamenjal za kak priboljšhek!

Naslednjo nedeljo sva z Jakom sluchajno sedela skupaj pri mashi, ko se je ponovno prikradel Ari s svojim porednim nasmeshkom. Ker me je bolelo koleno, sem rade volje odstopil svoj prispevek Ariju, da bi ga on odnesel v pushico. Poskrbela sva, da je ostal z nama v klopi in ni odpeketal na trzhnico. Ko se je naredila vrsta za pushico, ga je Jaka prijel za ramo in ga tishchal pred sabo v vrsto. In tedaj naju je Ari mojstrsko prelisichil: tik pred pushico je tisočhak, ki sem mu ga bil dal, porinil v zhep in namesto njega izvlekel kovanec za 50 ariary, ki je nato pristal v koshari! Potem se nam ni vech pridruzhil v klopi, pach pa smo ga nashli po mashi pred zhupnishchem, kjer je zadovoljno sedel na deskah, iz lonchka jedel jogurt in nas slovesno pozdravljaj »bonjour«!

Morski ribolov

Konchno se mi je izpolnila zhelja, ki se mi je bila porodila zhe ob prvem obisku Rdechega otoka. Zhe dolgo sem si namrech zhelel, da bi shel skupaj z ribichi domachini na morje v njihovih majhnih lesenih drevakih lovit ribe.

Alarm me je zbudil ob 3.45. Hitro sem se oblekel in se odpravil s kolesom v Kurji otok. Bila je she tema, le pol lune mi je razsvetljevalo pot. V ribishkem naselju je bilo chisto mirno. Kmalu se je prikazal ribich, s katerim sem bil zmenjen. Kolo je z neverjetno potrpezhljivostjo pospravil v premajhno kocho, kjer so ostali družinski chlani spali pod mrežami (proti komarjem), medtem pa se je zachel oglashati petelin. Z veslom v roki sva shla do obrezhja reke, kjer na pesku chakajo »lakane« – drevaki. S she enim mladim ribichem smo odveslali po neverjetno topli vodi proti velikemu peshchenemu nasipu, ki lochi reko od morja. Tam sta se nam pridruzhila she dva fanta, tako nas je bilo skupaj pet v malo vechjem, shirshem drevaku. Mislil sem, da bo bolj zoprno iti prek divjih valov, ki se lomijo na plazho, vendar imajo ribichi valove dobro »nashtudirane« in smo bili zelo hitro onstran lomechih se valov.

Stran od obale so valovi bolj razpotegnjeni in ni toliko nevarnosti, da bi se drevak prevrnil. V bližini obale so nekateri ribichi sami v manjših drevakih ribarili z mrežhami. Vsake toliko smo videli, kako kakšna riba priplava na površje. Ribichi pa niso vzklknili »riba«, marveč so uporabili malgashko besedo, ki pomeni »hrana ob rizhu« (laoka). Dobrega pol kilometra od obale se je pokazal prvi plovec mrežhe, ki je pripadala mojim ribichem. Plovec so potegnili na chohn in dva ribicha sta skupaj zvlekla mrežho vanj. Na koncu je she težek kamen, ki mrežho vleče navzdol. Ribichi so rekli, da gredo enkrat na dva dni na morje preverjat mrežhe – che vreme dovoli, seveda. Pregledali smo kakih pet, šest mrežh, in v eni je bil velik skat. Plavuti so mu odrezali in jih privezali na mrežho kot vabo, preden so mrežho vrgli v morje. V eni od mrežh so bili trije manjši morski psi, rjave in bele barve. Mislim, da so bili brez zob.

Sprva mi ni bilo chisto nich slabo, valovom navkljub. Celo ribichi so se chudili, da ne bruham. Kasneje sem pa le bruhal! Gotovo je k temu prispeval vonj po ribah. Ribichi pa so trdili, da oni prvich, ko so shli na morje, niso bruhal. Gotovo imajo morje v krvi, ker so njihovi ochetje tudi ribichi. Smeshno se mi je zdelo, da nimajo pojma, v kateri smeri je Evropa, v kateri Amerika, Kitajska, Japonska itd. Z zanimanjem so gledali, ko sem pokazal približno smer teh krajev.

Srechevali smo celo vrsto drevakov s po šestimi ribichi, ki so prav zagnano veslali proti severu. Tovarishi so mi povedali, da ti prihajajo iz kraja kakih 12 km juzhno od Farafangane in da ribe lovijo na trnek. Med povratkom se je na nebu videlo, da od vzhoda prihaja nevihta, veter je kar mochno pihal in toliko hladil, da me je nekajkrat za trenutek zazeblo (sonce je bilo za oblaki). Povratek na obalo je bil podoben odhodu – kljub valovom perfektno izpeljan. Prav veselo smo poskakali iz ozkega cholna, v katerem smo chepeli skoraj shtiri ure. Drugi ribichi na obali pa so se chudili, da je bil zraven she beli ribich!

Med prechkanjem reke z drugim drevakom se je na nas zlila nevihta. Ampak je bil neverjetno prijeten občutek, ko ti je popolnoma vseeno, da si moker, saj je toplo in se pochutish eno z naravo in z domachini!

Matej Krajnc

PLASHCH

*Plashch naredi chloveka,
tega, ki ga ukerade,
in ura gre na dvoje,
takole, iz navade,
chas je relativen
v soseski, ki ne spi,
v vrtovih brez ograj
in v vetru, ki ga ni.*

*Plashch marsikaj prenese,
chlovek prenese vse
in ura se previje,
napredek pa umre;
zdi se, da antocesta
zhgoli kot Doris Day
in tisti, ki se smeje,
bo najbrz h Danny Kaye.*

...

Argo, je mrmral Prechastiti, torej res ni le juha ...

Stal je pred veliko ladjo, zasidrano na obrezhju reke; ladja je lebdela kak meter v zraku in zasenchila precejshen del nabrezhja.

Well, je rekel Jazon, to je to, dobrodoshel na krov!

Kar neverjeten krov je tole, je zazijal Prechastiti. Chestitke za inovativnost pri zasidranju!

Treba se je znajti, je skomignil Jazon. Posadka je pripravljena, pridi, ti jih bom predstavil.

Po precej dolgem stiskanju rok in izrekanju nekolikanj hipokritichnih zhelja je Jazon dal znak za odplujbo.

Predlagam, da vsi zapojemo Kumbayah, my Lord, je vzkliknil Prechastiti. To nam bo dalo mochi za podvig!

Ne poznamo, je rekel Jazon. Nazhigamo pa Drunken Sailor, ampak to tebi verjetno ne bi bilo vshech. *Hurray and up she risin' ...*

Ne ne, to je greshno, je odkimal Prechastiti. Ne znate niti ene nabozhne pesmi?

Hera Heraklit, to je ena narodna, ampak noben od nas ne zna cele kitice, je povedal Jazon. Samo refren: Hera, Hera, Hera Heraklit, Hera, Hera, Hera Heraklit ...

Nekateri Argonavti so zhe pritegnili.

Ne in ne, je zastokal Prechastiti, to ni nabozhna vsebina.

Kaj da ne, je rekel Jazon, Hera je omenjena, kaj bi she rad?

Zhe, ampak to so vashi poganski bogovi, je razlagal Prechastiti, ne moremo tega pet!

Lej, je Jazon povzdignil glas, nisem Chrtomir, pusti me pri miru s svojimi sluzhbenimi zadevami; che bomo kaj peli, bomo peli svoje stvari!

Lahko grem torej vsaj brat v svojo kajuto? je vprashal Prechastiti.

Ti kar, pa che vidish Medejo, ji reci, naj pride gor, nekoliko nam zhe primanjkuje dolocenih ... telesnih aktivnosti. Vsi na palubi so se glasno zarezhali.

Prechastiti je preslishal to zadnje navodilo in molche zapustil krov. Tik preden je vstopil v svojo kajuto, je za hrbtom zaslislal shum.

Oho, nov chlan posadke, je spregovoril shum.

Prechastiti je malce trznil.

Ne vem, che sem imel chast ...

Oho, krepostnik, se je zarezhal shum. Pa ne da si ti tisti far, ki je v mladosti kot obseden bral antichne zgodbe?

Opat, je nekolikanj sramezhljivo povedal Prechastiti. Far se slishi malce prevech ... ljudsko.

Torej je Jazonu uspelo, je plosknil shum. Se pravi, da se premikamo, gremo, aha!

Prechastiti se je zdaj obrnil.

Medeja? je bojeche spregovoril.

No, ti si mi pa pravi, se je spet zarezhal shum. Niti dvakrat nisi ugibal!

Emmm, Jazon me je prosil, naj vam rechem, da pojdite na palubo, je zinil Prechastiti.

Ja ja, vem, fantje so abstinirali, medtem ko smo vaju chakali, je rekla Medeja. Kaj pa ti, ne gresh zraven?

Torej ... je zajecjljal Prechastiti, nov sem she, ne bi rad motil ...

HA! je zasekala Medeja, che lahko vse te mornarje, lahko menda she tebe zraven ...

Sploh vesh, kaj se kuha, a, fant?

Peli boste Hera, Hera, Hera Heraklit, vsaj tako je rekel Jazon. Jaz ne morem, to niso moji bogovi, bral bom, che smem ...

Che smesh? *Che smesh?* Si na *Sorbono* hodil k veronauku? Izrazhash se kot kak silen gospod, ti, fant ...

Emmm, che dovolite, opat *je* silen gospod, vsaj neke vrste.

Zhe vidim, da bojo morali oni tam zgoraj she malce pochakati, se je zarezhala Medeja. Chisti mehaniki so ratali, razvadila sem jih, ti si pa nekaj posebnega, zabaven tip, ultra smeshen ...

Kkkkk ... chchchch ... je zachel Prechastiti, a ga je Medeja hitro ustavila.

Alo, zbashi se zhe v kajuto, alo, je zaukazala.

She preden je Prechastiti lahko kakor koli obranil svojo chast in/ali prechastitost, je Medeja zaklenila vrata in potem nich kaj ne vemo, kako in nich kaj ...

*

Zmaj, je s premolkom oznanil Jazon, is a many splendored thing!

Ja, to zhe, je zamrmral Prechastiti, ampak v zgodbi ...

Pusti zhe zgodbe, Cipek, zdaj si padel v resnichen drek, je nadaljeval Jazon. Osemdeset ali sto osemdeset, bomo potlej preshteli, srečnih let ali korakov, bomo potlej dolochili, od tod, je zlato runo, fantje, *runo!!!!*

Jeeeee, je zadonelo med mornarji.

Nashih poslednjih 700 poskusov je bilo neuspешnih, je nadaljeval Jazon, a zdaj imamo s seboj resničnega ljubitelja runa, povrh vsega pa she svetega mozha, opata, ki mu pravijo tudi Cipek!!!

ZHIVEL CIPEK!!! je spet zadonelo med mornarji.

Che nam tokrat ne uspe, pozhrem tole klinchevo ladjo, pri Protoju Hronoju da ja! je zarjul Jazon. Medeja, zapoj Pesem o zlatem runu, da dobimo moch in zagon!

A ga niste zhe prej, ko je Medeja ... emmm ... se je vmeshal Prechastiti.

Za tak podvig potrebuješ oboje, je rekel Jazon. No ja, tokrat mi ne bomo kaj dosti tvegali, po runo bosh shel kar ti!

Kaj???? je kriknil Prechastiti, a ga je zhe prevpila Medeja s svojo pesmijo:

*Nekoch nekje z'hivel je zmaj,
strazharil zlato runo,
bilo junakov je milijon,
vsi so bili za luno,
potem prishel je Jazon mlad,
da zmaja bi premagal,
a preden mu uspelo je,
omagal je in scagal ...*

Hej, hej, dovolj, jo je prekinil Jazon, tega teksta se ne spominjam!

Seveda ne, vedno, ko sem pela to pesem, si precej pill! je odgovorila Medeja in hotela nadaljevati, a je Jazon nestrpno copotnil z nogo.

DOVOLJ! Naj Cipek gre tja in vzame tisti shit, da konchno nehamo krozhit okrog sveta!

Tole je precej zahrbtna finta, Jazon, je spregovoril Prechastiti. Trop junakov, mornarjev in vsega tega ni mogel zmaju do zhivega, ti pa mislish, da bom jaz ...

Svet mozh si, je rekel Jazon, si bosh zhe kaj izmislih. Spotoma lahko dokazhesh, da so tvoji bogovi mochnejshi od nashih; che si seveda upash!

Mnozhino bi kar opustil, je rekel Prechastiti. Boga se ne preizkusha, ampak se mu zaupa!

Potem pa le – hrabro v boj in prisluzhi si svoj delezh runa! je rekel Jazon. Te tvoje mistike sicer ne pogruntam, a precej vesh o zgodovini in zdish se dobro nutriran ...

Prechastiti ni nich rekel, niti odkriti se ni utegnil, ampak je shel v smer, ki mu jo je pokazal Jazon. Srce mu je precej divje bilo, polich vina tacemu junaku, a je vendar molchal, kar je preveliko chudo! Ali kaj pa je hotel! Prishel je tako dalech, zgodbo o zmaju je poznal, vedel je, kako naj bi se pretentalo zmaja, cheprav mu je rahel dvom vzbujalo dejstvo, da je Jazon zapisano zgodbo oznachil kot izmishljotino. In kaj, che res ne deluje? Sam krizh in blagoslovljena voda, ki ju niti nima s seboj, ne bosta vlila zmaju strahu v kosti. Treba se bo drugache znajti. Ampak kako?

V zhepu je otipal svezhenj igralnih kart ENKA, ki ga je vedno imel s seboj na poti. Ima she kaj? Kuli, star Orbit, gumico ... Eh ...

Zmaj je bil res orjashki. Poskušal se je spomniti, kakšno glasbo je poslušal. Je to pisalo v zgodbi? Hudicha, stokrat jo je prebral, a ta hip je imel chisto prazno glavo. Uspavati zmaja ... Kako zhe to storish? Premagati zmaja ... Se to sploh da? Kakšno glasbo poslusha? Gotovo ne *I Want To Hold Your Hand* ...

En sam ROAR! zmaja je bil dovolj, da je Prechastitega po diagonali odneslo neposredno med chakajoche.

Dobro si se odrezal, Cipek, je zagodrnjal Jazon. Che se ne bosh hitro chesa spomnil, se lahko kar podpisemo ...

Prechastiti se je pobral in se odlochil, da bo molitev storila, chesar drugi rekviziti ne zmorejо.

Zdrava Marija, milosti polna, je zachel glasno izrekati in se blizhati zmaju, a ta ni poznal Marije in tudi njene funkcije ne. Zanj je bila to zgolj navadno ime, ki ga je izgovarjal nek bebec, upajoch, da bo izmaknil zlato runo. A ne ne, dragec, ne bosh me ujel na zhebranje ... ROAR!!!

Hm, tele tvoje molitve so bolj uborne, Cipek, je godrnjal Jazon. Medeja je postrani gledala, chesh, sem mislila, da ima kaj vech soli v glavi.

She eno karto imam v rokavu, je rekel Prechastiti, ko je prishel k sebi.

Po vseh shtirih se je splazil do kamna, ki ga je skrival pred zmajevim pogledom kakih sto korakov pred vhodom v njegovo jazbino. Iz zhepa je vzel kuli, nanj napel gumico in zavojček starega Orbita nameril neposredno v zmajevo desno oko.

Kaj porechesh zdaj? je vzkliknil, ko je Orbit poletel po zraku, sam pa se je pochutil kot David pred Goljatom, cheprav izid tekme she ni bil niti priblizhno znan.

Zhvechilni izstrelek je zmaja zbedel. Zarjul je, da se je streslo pol bodoche Gruzije in se z levim ochesom intuitivno zapichil v kamen.

Jebemti, je nedalech stran bental Jazon, zdaj ga je razkuril, podobno kot Lincoln, ko mu je ponujal lazhno brado ...

Pa vesh, kakshne posledice so bile takrat za nasho ladjo? je vzrojila Medeja. Ti tvoji nakljuchno izbrani cepci nas bojo vse pogubili!

Cepci smo mi, ker se ne znamo lotit te poshasti, je zagodrnjal Jazon. She tvoja golota ga ni zamotila, kaj naj potem naredi en opat!

Vendar pa zmaj ni do konca znorel. Nekaj chasa je rjovel in gledal v kamen, nato pa je z ogromno shapo udaril po njem.

Ti, ki se skrivash tam zadaj! je zarjovel.

O Shri Lanka! je zagodel Jazon. Zdaj ga bo!

Prechastiti je pochasi vstal in se krizhal.

Zakaj mi mechesh rabljene chigumije v ksiht? je rjovel zmaj.

Emmm, je zajecjljal Prechastiti, dvakrat ste me zhe odpihnili, drugega pa nimam pri sebi!

Ej, res bravo, je rjovel zmaj, te je mama uchila nizkih udarcev?

Ne ne, je hitel Prechastiti, sploh ni t...

Lej, je nadalje rjovel zmaj, onele sheme tam mi zhe stoletja in dlje poshiljajo razne modele, ki naj bi me pretentali in potem storili ne vem kaj, menda pobrali tisto zlato rech tamle zadaj. Vsi imajo podobne fore, hočejo me oslepiti, mi odrezati rep, sekati glavo, stara jajca, ki jih najdesh v vseh knjigah ... A mislish, da sem idiot?

Ne ne, je hitel Prechastiti, sploh ni t...

Tu je bil nek Abraham, ki naj bi osvobodil suzhnje ali nekaj takega. Drzna poteza, domishljije pa ni imel. Potem nek Elvis, baje rock zvezda, ampak tako debel, da je mislil, da me bo na limanice s hamburgerji. Prosim, kdo pa sploh to zhre! She prej nek tip z nosom, Cyrano, ta je mislil, da me bo prebodel! Ljudje ... a ste pri pravi? Mislim, a vam je jasno?! Jaz – zmaj, vi – reve. Vi – reve, jaz – zmaj. Se vam ne zdi to le preobchutna razlika? Kako naj mi nek vash pipec prerezhe vrat? She zbode me ne. Pach pa sem zachutil tale tvoj Orbit! Ne prehudo, ampak tudi tebi verjetno ne pashe, che ti prileti muha v oko. Kako si vedel, da obozhujem to znamko?

Nisem ... nisem ... je jecljal Prechastiti.

Kaj bova zdaj? je rjovel zmaj. Vsi pred teboj so potegnili kratko, kaj naj storim s teboj, iznajdljiv si, vrag!

JAZON, je nato zarjovel, JAZON, PRIDI SEM!

Saj ne bo prishel, je rjovel naprej. Boji se me bolj kot ruskega realizma! Kaj imash nekaj rdechega tamle v zhepu? Mi kaj skrivash?

Prechastiti je segel v zhep in izvlekel shkatlico.

ENKA, je she vedno nekoliko bojeche izdaval. Igra s kartami.

Oho, karte! je rjovel zmaj. Da vidimo, koliko veljash! Ampak najprej mi razlozhi pravila!

Prechastiti je sédel na tla poleg kamna.

Zmeniva se takole, je kar naenkrat precej junashko zinil. Deset iger, che zmagam vsaj petkrat, mi dash runo!

Lej ga no, nashga, je rjovel zmaj, ti pa imash kvartashko kri, si bil kdaj na Proud Mary? Naj me vranichni prisad, obljubim, che me zjebesh pri petih igrah, dobish runo. Ampak che ti ne rata dobit vseh pet ... Ho ho ho! Ho ho ho!

No, le povej, je zanimalo Prechastitega.

Che ti ne rata zmagat pri petih, je rjovel zmaj, bom konchno naredil konec teje Jazonovi zalegi tamle chez, ti bosh pa ostal tu in mi delal družhbo, dokler te Zevs ne odfrčne, daj karte na kamen!

Prechastiti je polozhil svezhenj na kamen.

Aha, tele so malce drugachne od onih, ki jih poznam, je rjovel zmaj. Imajo tudi te +4 s spremembo barve, pa +5, pa karto za reverz igre?

Imajo, je rekel Prechastiti. Bosh ti delil?

Ti prepushcham prvi shus, je rjovel zmaj. Upam, da niso oznachene, kaj? Ampak nisi videt navadna kvartopirska baraba, bi te vest ubila, a ne da? Nisi oznachil kart, a ne da ne, raje takoj povej, da te skurim, she preden zachneva!

Lahko jih sam pregledash, eno po eno, je nekoliko uzhaljeno dejal Prechastiti. Ne goljufam!

Ja ja, zhe prav, je rjovel zmaj, saj vidim, da si poshtenjak! Previdnost je pa kljub temu mati arhitekture! Tudi Bob Dylan je pel *Ain't No Man Righteous, No, Not One!* Prechastiti ni nich komentiral, ampak razdelil karte, ostale pa polozhil na kupček, kot se to pach pochne pri igri ENKE.

Ho, je rjovel zmaj, to bi pasale zdajle zraven ene dobre klaviature, kak Chajkovski, ali pa magari kak terasni shit, lahko tudi Casio, onile tam niti pet ne znajo!

Medeja, je zaklical Prechastiti, pridi malo sem.

HEJ! je zarjovel zmaj, kaj je zdaj to?

Medeja, je rekel Prechastiti, zakurblaj ladjo in pojdi v moje stoletje poiskat mozha po imenu Sotochan. On prodaja klaviature, pa igra tudi, malce neugoden je, a soliden instrumentalist. Pojdi samo ti s tremi mornarji, drugache bo moj kvartopirski kolega tule mislil, da jo hochete podurhati!

Aaaaaaaa, je zarjovel zmaj, kaj je zdaj to za ena konspiracija?

Po klaviature grejo, je rekel Prechastiti.

Jazon nikamor! je rjovel zmaj.

Samo Medeja in trije mornarji, je razloznil Prechastiti.

Quartz mi kazhe deset do desetih, je rjovel zmaj. Che vas do dvanajstih ne bo nazaj, zavdam vsem po vrsti, potem se pa lahko ti, Proud Mary, pritozhish Mehanotehniki Izola!

*

Vlak je zhe odsopihal, zapornice pa so ostale spushchene. Zadaj so nekateri avtomobili zhe vneto trobili in tudi nekaj nekrshchanskih besed je bilo slishati.

Eva je zhivchno bobnala s prsti po volanu. Iz hishice ob zapornicah se je prikazal manjši chloveček, oblečen v moder kombinezon, in kislo skomigal z rameni.

Eva in Urh sta lahko kmalu zatem opazila vechjega mozhaka, ki je izstopil iz kombija, na katerem je pisalo *Klaviature Sotochan* in ga je Eva prav dobro videla v vzvratnem ogledalu.

Kaj je zdaj to? je rohnel mozhak, verjetno Sotochan. Zakaj so zapornice she vedno dol?

Ne vem! je plashno odgovarjal chloveček v modrem kombinezonu. Pravijo, da bo prishel she en vlak!

Kdaj? je zanimalo mozhaka, verjetno Sotochana.

Chez dve uri! je povedal mozhichek in se nekako sfizhil sam vase.

In zakaj potem ne dvignete zapornic?

Ne smem! je dejal chloveček v modrem kombinezonu in se she vedno fizhil sam vase. Che se nam nasmehne srecha, bosta dve uri koj mimo!

Pazi, da se ti jaz ne nasmehnem! je grozeche zarjul mozhak, verjetno Sotochan. A vidish tamle tistile siv kombi? Na njem pishe – no, kaj pishe?

Klaviature Sootochan! je zategnil chloveček v modrem kombinezonu.

Lepo! In vesh, kdo sem jaz?

Ne!

Sotochan! je zavpil mozhak, zdaj zagotovo Sotochan, in prijel chlovechka v modrem kombinezonu za ovratnik.

Lepo, da sem vas spoznal, gospod Sotochan! je zamrmral mozhichek, fizhech se in fizhech vse bolj.

Zelo dobro! je rjul mozhak, zdaj zagotovo Sotochan. Nisem she konchal. Naprej: ob osmih imam shpill!

Heee, va-aaam zhelim ugodno zaba-vo! je fizhljaje drobil chlovechek v modrem kombinezonu, katerega ovratnik je stiskal mozhak, zdaj zagotovo Sotochan.

O, brez skrbil je rjul mozhak, zdaj zagotovo Sotochan. No, koliko je zdaj ura?

Chlovechek v modrem kombinezonu je pochasi pogledal na uro.

Moja kazhe 19:57, gospod Sotochan! je izdaval.

Moja tudi! je rjul mozhak, zdaj zagotovo Sotochan. Ti to kaj pove?

Da-a bo okoli desetih vlak! je davech sopihal chlovechek v modrem kombinezonu.

Napachen odgovor! je rjul mozhak, zdaj zagotovo Sotochan. Ampak zanima me nekaj drugega: kako ti dvigujesh tole zadevo?

V hi-shi-ci je gumb, gospod Sotochan! je she komajda zhiv sopihal chlovechek v modrem kombinezonu.

Bravo, fant! je plosknil mozhak, zdaj zagotovo Sotochan. Torej bosh zdaj shel pritisnit tisti gumb!

O, to pa zhe ne, gospod Sotochan! je hlatal chlovechek v modrem kombinezonu. Naroчено je, da ...

Me nich ne briga! je zarjovel mozhak, zdaj zagotovo Sotochan. Pred zapornicami je v vrsti zhe kakih dvajset avtomobilov, a si slep ali kaj?

Torej, g-pod Soto-chan, je she komajda govoril chlovechek v modrem kombinezonu, kajti roka mozhaka, zdaj zagotovo Sotochana, se je z ovratnika preselila na vrat, saj lahkh-ko greste po obvozni-ci!

Mozhaku, zdaj zagotovo Sotochanu, je bilo pregovarjanja dovolj. S chlovechkom v prijemu je stopil proti hishki in za seboj zaloputnil vrata. Chez nekaj sekund so se zapornice dvignile.

Rad maltretirash zapornicarje? je zaslishal za svojim hrptom mozhak, zdaj zagotovo Sotochan, ko je sedel nazaj v svoj kombi.

Preden kaj rechesh, zapelji nu chez tele tire in tjale ob cesto, vidim, da je avtobusna postaja!

HEJ! je zarjul mozhak, zdaj zagotovo Sotochan, spravi se ven iz kombija, babura, kdo pa si mislish da si, da vlamljash v kombije, zhe onile idiot tamle mi je vzal prevech chasa! Marsh ven, alo, da ne pridem tjale nazaj in te zbrcam ven! Che hochesh denar, nimam chasa za onegavljenje, pusti cifro, pa te jutri poklichem!

Uha, pa si res neugoden, kot je rekel Cipek, zdaj vem, da sem nashla pravega! je zagodel glas. Zhal pa tudi jaz nimam chasa za onegavljenje, kot pravish! Takoj morava nazaj na ladjo!

She preden se je Sotochan zavedel, je njegov kombi zapeljal na avtobusno postajo in se tam ustavil.

AAAAAAAAAAAAAAAAAAAA! je zarjul Sotochan in skochil izza volana, da bi obrachunal z vsiljivko.

Medeja je pogledala na uro, zamrmrala in spregovorila:

Pesem, boginja, zapoj, o jezji Pelida Abila, dodaj kak peterobojo in stara slovenska mashila!

UMMMMNGH! se je Sotochan zvil po tleh in obmolknil.

Takole, to je to, vzeti morava she eno klaviaturo ... katero ... kar tole pri vratih, ni prevelika ... je mrmrala Medeja, si nalozhila orjashkega Sotochana na ramo, v drugo roko klaviaturo in oddrsala proti ladji.

*

Ura se zhe nevarno blizha pogubi, je smeje se rjovel zmaj. Dve igri si zhe dobil, Proud Mary, nisi slab, ampak lej ...

HOP! je zarjul nato. UNO!!!! in vrigel karto na kup.

Za nohte ti gre, dragi moj, je zmagoslavno hropnil. Tole je bila sedma igra, premagati me morash v vseh preostalih treh!

Prechastiti se ni pustil zmesti.

Ne gobezdaj in razdeli karte!

No, no, je rjovel zmaj, nikarte tako ukazovalno! Medeja nima vech veliko chasa, ti pa si, kot vidim, zhe malce zhivchen. Ih, ih, zhivchki in karte ... ne vem, ne vem ...

Kar ustavi rjojenje, se je zaslushalo vtem. Smo pripeljali klaviature!

Oooo, se je raznezhil zmaj.

Sotochan je pihal in se pridusheval, a Medeja ga je tako trdno drzhala, da ni mogel nich kaj divjati ali brcati.

To je torej Sotochan, je zarjovel zmaj.

Pozdravljeni, gospod opat, je izdaval Sotochan.

Lep dober dan, Sotochan, ga je pozdravil Prechastiti. Bi bili tako dobri, pa bi malce glasbeno obarvali tale najin kvartashki match?

Kje sploh sem? je zastokal Sotochan.

Tega ta hip raje sploh ne sprashujte, ker itak ne bi verjeli, je rekel Prechastiti. A che ne boste igrali, boste she prekmalu izvedeli. Ali pa ne, ker vas bo tale tu – in je pokazal na zmaja – prijazno prebavil.

AA! se je Sotochan naposled zavedel prisotnosti zmaja.

Lej, stric, je zarjovel zmaj, che bosh lepo pridno igral, se nimash chesa bati!

Kam naj pa vtaknem kabel? je zanimalo Sotochana. Je tu kak shtrom?

A na elektriko ti gre? je zarjovel zmaj. Chakaj!

Zarjul je in spustil nekaj isker v klaviaturo. Ta se je vkresala in spustila BIP!

Poskusi zdaj, je rjovel zmaj.

Dela, je zachudeno gledal Sotochan. Moja mila mamica!

Igraj torej, je zaukazal zmaj. Kak repertoar imash, kaj znash?

Kaj pa bi radi slishali?

Chajkovskega Koncert za klavir in orkester!

Uh!

Kaj pa znash?

Popevke!

Znash kaj od Andyja Williamsa?

Love Story, Softly As I Leave You, Feelings, to ponavadi igram.

No, kar zachni, potem pa preshaltaj na kakega Perryja Coma, Julia Iglesiasa, te zadeve, da se bom bolje pochutil, ko bom potacal tole svojat tamle chez!

Sotochan je zachel igrati. Igra UNA se je nadaljevala.

*

Kaj porechesh v svojo brambo, Proud Mary?

Ni kaj, je zavzdihnil Prechastiti, bolje si igrall!

No, to je torej urejeno, je zadovoljno zarjovel zmaj. Proud Mary, midva se bova she dolgo družhila, Jazon, ti pa se pochasi pokesaj grehov, dovolj dolgo sem te prenashall!

IN ZAKAJ SI TI NEHAL IGRATI????? je nato zarjovel v Sotochana, da je tega kar poleglo po tleh. IGRAJ, TAKO TI GRBE MATERNE!

Ih, ih, je zacvilil Sotochan, si obrisal pot s chela in iz zhempa izvlekel majhno zadevico, pa si jo vtaknil v usta.

Kaj, povrhu vsega she kadish ali kaj? je zarjovel zmaj. Ne vesh, da shkodi? 80 % srchnih bolezn...

To je kazu, je rekel Sotochan, glasbo proizvaja.

Potem pa kar, je rjovel zmaj. Che proizvaja glasbo, nimam nich proti!

Sotochan je vtaknil kazu v usta in zachel pianizirati staro diksilendovsko poskochnico *In The Shade Of The Old Apple Tree*. Sredi pesmi je jel poskakovati in pihati v kazu.

OOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOAAAA, je rjovel zmaj, kakshen zvok je PA TO?????

To je kazu, je nekolikanj zafrkljivo rekel Prechastiti. Glasbo proizvaja.

TO JE STRASHNO, je rjovel zmaj. UMRL BOM!

IGRAJ!!!!!!! se je tedaj zadr! Jazon. IGRAJ, SOTOCHAN!!!!!!!!!!!!

Sotochan je pihal v kazu, da je bil chisto lila, zmaj pa se je zvijal v smrtnih krchih.

OOOOOOOOOOOOOOOOOOOOOO, AAAAAAAAAAAAA! je rjovel. Po kake pol vechnosti zvijanja je telebnil po tleh in izdihnil.

Nekaj sekund zatem je od prehudega napora izdihnil tudi Sotochan.

Eden manj pri delitvi runa, je skomignil Jazon. Pojdimo zdaj chim prej po to rech! Cipek, pridi zraven, bojo moji strazhili!

Strazhili? je zachudeno zinila Medeja. Pred kom?

Nehaj in pridi, je zaukazal Jazon.

Ja ja, pa zhe, je zagodrnjala Medeja. Vsepovsod vidish zarote, velike zahrbtnosti in male skushnjavice!

Che bi manj govorila, je siknil Jazon, bi bili zdajle zhe pri runu! Cipek naj ti bo za zgled, tiho je in nekako chudno obracha ochi!

Sveti Pleonazem, zavetnik polpismenih, je zamrmral Prechastiti, ko je slishal omembo svojega imena in runa, daj mi mirno roko! In je shel za Jazonom.

*

Mislim, da bo takole kar prav, Cipek, je godel Jazon, ko je odmerjal zlato runo. Pojdi in si dobodi tisti svoj plashch, pa hvala she enkrat za vse!

Heh, je zahehnil Prechastiti, najprej si bom privoshchil dobro vecherjo!

Kupi si restavracijo, se je nasmehnil Jazon in ga potrepljal po rami.

She dolgo je Prechastiti gledal za ladjo Argo in nekolikanj ganjeno mahal. Potem je ljubeche pogladil vrechico z zlatim runom in se vrnil v opatijske sobane.

CARRY THAT WEIGHT

Da bi vam podaljšhal materino domacho haljo, se je chudil Zupanshchek. Kaj pa vecherna obleka?

Vecherna obleka *za pred oltar?* je vzrojil Prechastiti Mlajshi.

Zhe prav, zhe prav, je rekel Zupanshchek, postavite se tjale, gospod opat, da vidimo, do kam tole g... Nak-a!

Kaj pravite?

Pravim nak-a! S temle se je brez veze ukvarjati! Koliko je stara ta halja?

Kakih shtirideset let. Zakaj?

Prej shestdeset. Zato. Nak-a!

Kaj hochete rechi s tem?

To, kar ste slishali. Te starine se ne pritaknem. Seshijem vam novo mashno oblachilo, ni problema, kak teden bo trajalo, s tem starim shitom se pa ne bom obremenjeval.

Zakaj ne?

Ste videli zhepe? Pa tale podloga? Tudi che bi jo podaljšhal ... Ne morete kot opat taki pred oltar! A se zavedate, da je to, kot da bi shli s starim klobukom nad ... Ne, kako so nas zhe uchili? ... Kot che bi shli s strgano haljo pred oltar! Zakrpano, ne strgano! Z zakrpano haljo pred oltar! Ste ubogi Lazar? Hotnica iz Ria? Ne, to je spet slabo domishljeno! V glavnem, ne bom vam popravljaj tega sranja, oprostite, te stare cote, z vsem dolzhnim sposhhtovanjem do vashe gospe mame ...

Kaj pa naj? Chez eno uro mashujem za katehete ... Policija se ne javlja ... Hochejo dokaze in poberejo vsa oblachila! Ste zhe slishali kaj takega!

Prestavite masho ... Ne vem ... Odpovejte ... Ali pa se oblecite v civilno obleko, recite: jebat ga, imeli smo tatvino v opatiji, obleke so shle ... – kaj, a obleke je vzela policija? Kaj so pa potem tatjé odnesli?

Zlat mashni plashch pokojnega opata!

Zlat mashni plashch pravite? Krvava pokrvavka!!!

Govorilo se je, da je narejen iz zlatega runa! Ampak to ni pomembno, pomembno je, da kriminalisti ne vrnejo oblek, dokler ne bo kaj vech jasnega ... Vi pa pravite, da bi trajalo vsaj teden dni, da bi ...

Si ne morete sposodit mashne obleke iz kake zhupnije?

Ni govor! Kodeks neizposojanja iz leta 1343, obnovljen v letih 1344, 1345, 1911 in 1989 nam preprečuje kakršno koli izposojanje mashnih rekvizitov, vključno z oblekami, zakristijskimi zvonci in monshtrancami!

Zhal mi je, gospod opat!

Nich, che ne gre, ne gre!

Gospod, se je vmesal Jéves, kaj che bi kljub vsemu naročili kaki dve obleki za rezervo? Res je, da bo trajalo vsaj sedem dni, a bolje takrat kot chakanje na ...

Che vam vzamem mere in se dogovoriva za shirino rokavov, globino zhepov in tako pochez, lahko seshijem dve, tri obleke v kakih desetih, shtirinajstih dneh ... Imamo she nekaj drugih nujnih naročil, ampak vsaj ena bi gotovo shla v enem tednu!

Hja, anti veste, kako se taki rechi strezhe, je zavzdihnil Prechastiti Mlajshi in se postavil, da bi mu Zupanshchek lahko izmeril vse potrebno.

*

Gospod Zupanshchek je klical, sprashuje, kakshne barve mashne plashche hochete?

En naj bo vijolichen, za velikonočne zadeve, potem en rdechkast, za bozhich, pa she kaj naj si izmisli, morda enega zelenega. Notri naj bo vtakano *Ut Primus ecti hoc halgae virum estragonum vladimirumque Rex calami putinam arboretorum bronbiorum ved meior Christum citrium paragraphiaro de unum bobni castrato!* Pa klicaj naj bo na koncu!

Prav!

Jéves ... chaj bi mi prav prishel.

Katerega skuham?

Sadnega.

Katerega sadnega?

Divjo cheshnjo?

Nimamo.

Jagodo?

Ne bo shlo.

Kaj pa imamo?

Od sadnih? Gozdne sadezhe.

Gozdnih sadezhev ne bi. Imamo kakega zelenega?

Ne.

Shipek?

Ne.

Meta cum liquida?

Meta je, cum liquide je zmanjkalo.

Potem pa meto.

Sladkam dve zhlichki?

Eno in pol, ne pretiravaj, blizhina sladkorja je blizhina greha!

Ta je pa dobra!

Jéves ... Jéves ...

Prosim, gospod?

Utrujen sem, tezhko glavo imam! She tezhja bo, ura she ni polnoch! Oznanite, da sem zbolel, drugache ne gre! Prestavite, prosim, vse sestanke in mashevanja, naj za to poskrbijo posamezni zhupniki! Jemshchek naj pa pride sem, da bo masheval v opatijski cerkvi!

Bom uredil, gospod!

Jéves ... Jéves ...

Ja, prosim?

Kriminalisti ... Se je kdo zhe javil?

Ne she. Pach pa ste ravno pred pol ure dobili tale paketek!

Peklenski stroj????

Ne bi rekel. Ne tiktaka.

Vi odprite, Jéves!

Prav lepa hvala, gospod! Knjiga je!

Knjiga? Kdo pri v...? Pushkin? Zbrane pesmi???? Kakshna shala pa je to? Lej no, listek je prilozhen ... *Odpri knjigo in v njej poishchi pesem Utopljenec. VEM ZA PLASHCH!*

Hudirja, gospod, tole pa ni nedolzhno, a ne bi poklicali policije?

Policijo? Dajte no – da bodo godrnjali, sprashevali in odnesli she moje spodnje perilo?

No ja, gospod, tako dalech si nisem upal sechi!

Pa poglejmo ... Utopljenec ... Te pesmi se ne spominjam, od Pushkina poznam samo ono 'Dar brezplodni, dar sluchajni', a to je nihilistichna zadeva, sem se je ogibal ...

A ni to svetob...?

Dajte mir, Jéves, vidite, da se cel tresem, kako grozna zgodba, lejte, otroci so nashli kadavra! Moliva, Jéves, tole so chisto grozne vsebine!

Prav, gospod. Sveti angel, var...

Dajte no mir, Jéves, a ne vidite, da berem?!

Prav, gospod, vecherja bo chez pol ure, prinesem chaj, ne bom vas vech motil!

Nekaj poshte je na stolu pri vratih spodaj, Jéves!

Sem zhe odnesel, je zhe oddano, so zhe shtempljali!

Ste dali priporočeno? Nadshkof nerad dobiva navadno poshto, tako sem slishal med pridigo, ko sem bil she majhen.

Priporočil sem, je pokimal Jéves. Kaj pa je bilo v tisti kuverti? Tezhka je bila kot znachaj moje sestre, pa ta na koncu kljub vsemu ni igrala v *Moje pesmi, moje sanje*, seveda, vloga je moral dobiti Plummer, da je le vse po Plummerjevo!!!

Gospodu sem poslal nekaj katalogov, pa osebno me je, ko mi je pisal in chestital ob nastopu sluzhbe, prosil, naj mu kupujem *Frau im Spiegel*, baje v nadshkofiji nochejo ...

Ste gledali *Moje pesmi, moje sanje*, gospod?

Ne do konca, je jezno rekel Prechastiti Mlajshi. Marija je bila kot Simon Gregorchich ... bi-ne bi, bi-ne bi, s tem, da je on ostal, ona je pa Boga menjala za telo, nagnusna zgodba!

Ni bilo chisto tako, gospod, je zhe hotel rechi Jéves, a je pomislil, da je zaradi sestrine usode pravzaprav tudi sam jezen na ta film.

Kako pa sploh reshish tezhavo, ki ji je ime Marija, je zamrmral in se pobral skozi vrata.

Prechastiti Mlajshi je zgrabil telefonsko slushalko.

Mati, zhe spish? Si kdaj brala Pushkinovega Utopljenca? Kam da naj si ga vtaknem? Mati? Mati?????

TU TU TU TU ...

UH! je zastokal Prechastiti Mlajshi. Kak psihopat neki je ta, ki mi poshilja takele knjige! Saj ne bom mogel spati, lej, ta mrtvak je trkal ... uh ... na okno ... na dver ... deset rozhnih vencev bom moral zmoliti ... Shtudij me ni pripravil na branje poezije! Gospod, ti, ki si milostljiv, daj mi p... *Kdo trka?*

Prechastiti Mlajshi se je z jeznim chelom odpravil do vrat.

Jéves, a nisi rekel, da bo vech... KDO STE PA VI?

Jazon se je nekako poskakujoch nasmehnil.

Tak tako tak torej ti si naslednik nashega Cipka? Srce se mi je povесilo k nogam, ko sem slishal, da je umrl, ampak hej, niso vsi rojeni v antiki! Ti si pa malce strahopezdljiv, kaj? Se nisi nich nauchil od svojega predhodnika?

Poslushajte, je zachel Prechastiti Mlajshi, a ga je Jazon hitro prekinil.

Cipku zamerim, ker me ni pred smrtjo nich obvestil o tem, da kani oditi, a verjetno je she deci jasno, da plashchu ni mogel ostati tukaj!

Kaj pa vi veste o plashchu? je odjecljal Prechastiti Mlajshi.

Lej ... predolga zgodba! Hotel sem videti, iz kakshnega testa si, pa sem ti poslal tole knjigo ... Samo beresh o utopljencu, pa zhe imash polne hlache natrebljene, kaj? Sploh vesh, kaj vse je pochel tvoj predhodnik?

CN! je zastokal Prechastiti Mlajshi in se sesedel na stol pri vratih. Kako ste sploh prishli not? Jéves jih bo she slishal ... Ste kak njegov kolega?

Pusti ubogega butlerja, naj cmari tisto večerjo, je zamahnil Jazon. Raje poslušaj – plashch je pri meni, namrech tisti iz zlatega runa! Vzel sem ga – Cipek si ga je prislužil, ti ga pa nisi vreden! Sicer tega, ko sem ga vzel, she nisem vedel, ampak ej ... on se je boril zanj, ti pa misliš, da ga bosh imel kar zase, kaj? Ne gre to tako! *Kdo sploh ste vi?* je zdaj odlochneje zastavil Prechastiti Mlajshi. Situacija v opatiji je resna, vi pa vdirate v nashe prostore in se norchujete iz mene! Ste pobegnili iz one ustanove tamle chez? Bom klical tja, che ...

Nich ne bosh klical, je rekel Jazon. Sedi in molchi! Si zhe slishal za zgodbo o zlatem runu?

Enkrat v sholi ... je zamrmral Prechastiti Mlajshi. Govorilo se je, da so pokojni opat zlati plashch naredili prav iz tega runa!

Prav se je govorilo, je rekel Jazon. Zdaj pa poslušaj: pokojni opat ali Cipek, kot smo ga klicali prijatelji, je bil velik chlovek! Sicer tudi skoraj meter dvaindevetdeset, ampak to zdaj ni bistveno. Tudi zame, ko bom shel, ne bosh vech slishal, si prevech bebav! Ampak pozabi na plashch, slishish? Ne meshaj dreka, ne vtikaj prsta v shtrom! *Pozabi plashch!* Plashcha iz zlatega runa ne more imeti kar vsakdo!

Ampak ... ampak ... je stokal Prechastiti Mlajshi.

Che bosh she gnal svoje litanije o kraji v opatiji, ti bo trkalo kot temule revezhu tule v teje knjigi, prekleti kazalni zaimki, je siknil Jazon. Pozabi na plashch in na moj obisk! Kriminalisti bojo chez nekaj chasa tako ali tako obupali, vrnili tiste zasezhene cote, pa bo mir! Ti je vsaj priblizhno jasno, kaj ti dopovedujem?

Niti ne, je stokal Prechastiti Mlajshi.

No saj, je zavzdihnil Jazon, niti nisem prichakoval, da ti bo! Ampak saj navsezadnje ni pomembno, che bosh kaj dolgo tezhil s plashchem, te bojo itak razglasili za motenega, tako da ... chemu se sploh sekiram?!

Obrisal si je pot s chela in zakorakal k vratom.

Nasvidenje torej, vasha svetost, se je nasmehnil Prechastitemu Mlajshemu. Veliko zabave s Pushkinom!

In je shel.

*

Prechastiti She Mlajshi je nastopil svojo sluzhbo tik po novem letu.

Slishal je, da je njegov predhodnik umrl v spanju, pred kratkim, ko she niti prav zachel ni. Srce je reklo tik, tak pa ne vech, malce pozneje pa niti tik ne vech in to je bilo to. Na njegovih prsih naj bi nashli knjigo Pushkinovih Zbranih pesmi.

Slishal je tudi, da naj bi predpredhodni opat imel mashno oblachilo, odtujeno na neznan nachin. Bojda je bilo iz chistega zlata. HA! si je rekel Prechastiti She Mlajshi, kdo neki verjame takim oslarijam, plashch iz zlata, od kod neki!

Pismo Nikolaja Vasiljevicha Gogolja urednishtvu KUD-a Lema, dne 18. 12. 2011. Poslano priporočeno s poshtnim zhigom Zürich.

Sposhtovani,

ko sem od svojega agenta v vpogled prejel krtachne odtise knjige Mateja Krajncja Plashch, sem najprej pomislil, da gre za zborno potegavshchino, parodijo, ki me bo razveselila in celo nasmehnila. Po nichi kaj prijetnem branju (z izjemo kazala) sem knjigo ogorчено odložil in s tem pismom nepreklicno prepovedujem uporabo naslova in tematike moje novele za Krajnchev pamflet. Njegove reference so resda dobre, užival sem tudi v vechini njegovih romanov, vendar pa je nezaslubano, da avtor prav nikjer ne omenja mojega imena, pach pa se na veliko razpisuje o Pushkinu. Torej, proti Sashi nimam popolnoma nichi, velik umetnik je bil, a hej, za izid tistega dvoboju nisem jaz kriv, labko bi she zbil! Seveda bi bila stvar nekolikanj drugachna, che bi se Matej Krajnc na koncu zahvalil moji literarni predlogi in poudaril, da Pushkinova dela nastopajo v zgodbi zgolj ilustrativno. Potlej bi nepreklicno prepoved morda bil pripravljen tudi spregledati Sporochite torej chim prej gospodu Vasji Antonijevichu Johnsonu, mojemu agentu, morda kar na e-poshtni naslov vasko@agentdnlling.com kako in kaj kanite storiti. Založbi sicer zbelim vse dobro in she na mnogaja leta!

Vash Niko Gogolj

Vse morebitne podrobnosti z resnichnimi osebami, paraosebami, dogodki in paradogodki so zgolj nakljuchne in plod avtorjeve domishljije. Ta je svojstvena. Vesela bi bila kakih monetarnih presenechenj, to bi jo se bolj podzhgalo ... ali pa tudi ne. Vse morebitne podobnosti z resnichnimi osebami, paraosebami, dogodki in paradogodki so zgolj nakljuchne.

Lev Detela

ZAPLETI V VIJUGAH CHASA (IV)

V pasteh udbovskega omrežja (Prvi del)

Po odhodu v Avstrijo me je nekdanji jugoslovanski komunistični sistem zelo hitro sramotilno oznachil za »političnega emigranta«. Jeseni 1961 mi je oče poslal pismo, v katerem mi je razburjeno sporočil, da ga je obiskala tovarishica z »notranjega odseka«, ki se zelo zanima za moje zhiavljenje na Dunaju. Prosila ga je za moj dunajski naslov, ker se zheli z mano pogovoriti o moji dosedanji odisejadi. Zato naj pričakujem, da me bo verjetno v naslednjih tednih poiskala v Avstriji oziroma bo morda prishel k meni njen prijatelj ali znanec, kot je rekla. Domovini namrech ni vseeno, da sem brezglavo odshel v tujino in se mi zdaj lahko zgodi, da postanem – kot belogardistični emigranti v Argentini in drugod po svetu – drevo brez korenin, ki se posushi in odmre. Domovina si zelo zheli, kot je rekla tovarishica, da se vrnem. Ne bi bilo dobro, che bi se povezal s sovrazhniki jugoslovanske napredne družbe, ki skushajo izrabiti vsako prilozhnost, da bi shkodovali samoupravljalškemu socializmu, ki ga obchudujejo vsi demokratično usmerjeni ljudje shirom po svetu.

Sluchaj je hotel, da mi je v tistem chasu ljubljanski duhovnik in glasbenik Mirko Cuderman, ki se je v avstrijskem glavnem mestu shtudijsko izpopolnjeval na glasbenem področju, prinesel v dunajsko stanovanje različne broshure in revije, ki so jih izdajali slovenski emigranti v Argentini. Na podlagi teh informacij, ki mi jih je pozneje dopolnil na avstrijskem Koroshkem zhivechi duhovnik Vinko Zaletel, sem dobil prve vtise o tedaj dokaj razvejanem kulturnem dogajanju pri slovenskih emigrantih v Argentini in drugod po svetu pa tudi pri katolishkih Slovencih na Trzhashkem, Gorishkem in na Koroshkem.

Slovensko emigrantsko in zamejsko kulturno in duhovno zhiavljenje nikakor ni spominjalo na usahlo drevo, temvech je ravno nasprotno kljub slabim pogojem kljubovalo viharjem in cvetelo in zelenelo, vendar je bilo v enoumni Sloveniji zamolchano, tabuizirano. Pod kaznijo je bilo prepovedano, da bi ga spoznali in se z njim ukvarjali.

Z zheni sva navezala prve stike z dr. Tinetom Debeljakom, Rudo Jurhecem in Zorkom Simchichem v Buenos Airesu, s pesnikom Rafkom Vodebom v Rimu pa tudi s tedanjim urednikom trzhashke revije *Mladika* profesorjem Jozhetom Peterlinom in s katolishkimi koroshkimi Slovenci pri celovshki Mohorjevi družbi. O celovshki in gorishki Mohorjevi družbi ter o Slovenski kulturni akciji v Argentini se v Sloveniji v tistem chasu sploh ni govorilo, kvechjemu se je neinformirano na podlagi domnev shepetalo, le tu in tam se je v javnosti pojavil kak skonstruiran politični pamflet, ki je ozhigosal sovrazhno dejavnost »fashistične emigracije« in »klerofashističnih protijugoslovanskih krogov«. V broshurah iz Argentine sem z grozo zasledil natanchnejshe opise brutalnega poboja domobrancev po koncu druge svetovne vojne v juniju 1945. Shele zdaj

sem prav razumel, zakaj me je tovarish Vladko Majhen, visoki funkcionar Udbe in oče mojega sosholca in prijatelja Sergeja, s katerim sem smel priti v zastrazheno Majhnovo vilo na ljubljanskem Mirju, osemletnega pouchil, da je treba vsakega duhovnika, kjerkoli ga vidish, popljuvati in ozmerjati, ker so »fashistichni farji poslali mlade slovenske fante v smrt«. Pri branju spominskih zapisov o pokolu domobrancev in drugih protikomunistov sem razburjeno prebledeval in trepetal, toda moje ogorčenje je bilo moralno – in ne politično. Politichne ideologije in strankarstva kakršne koli vrste mi tako kot danes tudi takrat niso bila vshech. Hotel sem ostati in postati neodvisen in svoboden pisatelj, ki se v imenu ljubezni do Resnice ne sme zapisati ali prodati tej ali oni ideoloshki skupini, pa naj ta she tako bombastichno razglasha svoja »dobrobitna dejanja« za najvechji narodov blagor. Ochetovo pismo z napovedjo poizvedovalnega obiska iz Ljubljane me vseeno vznemiri, cheprav nisem presenechen. Vech tednov prichakujem napovedano tovarishico, ki naj bi me pregovorila, da se vrnem v Jugoslavijo. Vendar se nekaj chasa, kot kazhe, nich ne zgodi.

Medtem od jeseni 1961 – po tezhkih mesecih v dunajskem zaporu in traiskirchenskem taborishchu za begunce in po prvi vechmesechni zaposlitvi kot vzgojitelj v mladinskem domu katolishke ustanove Caritas v nizhjeavstrijskem Retzu – obiskujem predavanja na slavistichnem oddelku dunajske univerze. Tedaj zachno v moje skromno bivalishche v dunajskem okraju Ottakring, kjer je shest desetletij pred mano v precej drugachnih razmerah prebival tudi Ivan Cankar, zares prihajati razlicni resnichni ali navidezni prijatelji, shtudentje, umetniki, sorodniki, tudi prvi avstrijski znanci. Z zheni jih naivno in ljubeznivo sprejemava. Zakaj bi morala sumiti v dobri namen teh obiskov? Prav nich ne veva, che je kdo od obiskovalcev prijatelj tovarishice, ki se je oglasila pri mojem ochetu.

Chutim, da nevarno poka v zidu. Polozhaj je politichno napet, zaradi podzavestno prisotnega samoobrambnega nagona in strahu represivnih komunistichnih oblasti pravzaprav kar paranoiden.

Nekateri shele v zadnjem chasu odkriti dokumenti iz Arhiva republike Slovenije in razlicna druga razkritja iz zakulisja nekdanjega rezhima mechejo ostro senco na tedanje dogajanje, cheprav je treba zadevo presojeti z ozirom na tedanje ozke okolishchine.

Na spletnih straneh POZHAREPORTa je 30. novembra 2011 na primer objavljena presenetljiva dokumentacija o nekdanjem slovenskem notranjem ministru in bivšem predsedniku slovenskega ustavnega sodishcha Petru Jambreku. V spremnem sestavku k tem zanj obremenilnim dokumentom iz arhiva Republike Slovenije je Peter Jambrek oznachen »za politichnega botra Petra Viranta in za sodelavca Udbe«. Iz objavljenega gradiva bi naj bilo razvidno, da so Jambreka tajnopolicijski strategi dolochili proti koncu leta 1965 za glavnega sodelavca tako imenovane tajne operacije »Dinara«, v kateri bi na Dunaju raziskal okolishchine, v katerih zhivi »separatist« Lev Detela, se z njim sestal in poizvedel za njegovo mnenje o politichnem razvoju v Jugoslaviji, ga zapletel kot starega prijatelja iz osnovnosholskih let v intimen razgovor, v katerem bi Detela razkril svoje nachrte in namere. Peter Jambrek je, kot je razvidno iz dokumentov, takoj prostovoljno izrazil svojo pripravljenost, da pod shifro Vito sodeluje v tej akciji

tajnopolijskega aparata, zato so ga z veseljem vključili v seznam sodelavcev Službe drzhavne varnosti (SDV).

V razgovoru z novinarjem Borutom Mekino je Jambrek v ljubljanski reviji *Mladina* konec leta 2011 to sodelovanje oznachil za izmishljotino svojega z Udbo sodelujočega shtudijskega kolega, ki ga je, che sem prav razumel, očitno iz lastnih nagibov vključil v seznam sodelavcev tajnega policijskega aparata. Za Jambreka je pri tem razbremenilno, da me na Dunaju ni nikoli obiskal. Iz objavljenih dokumentov je razvidno, da so se voditelji ovadushke mrežhe odločili za drugachno možhnost in sklenili, naj Jambrek v sedanjem položaju »miruje«. Očitno so nashli primernejshega kandidata za poizvedbe.

In res. Samo nekaj tednov po datumu dogodkov, ki so razvidni iz dokumentov Službe drzhavne varnosti, objavljenih v POZHAREPORTu, me januarja 1966 na Dunaju oziroma v Gumpoldskirchnu pri Dunaju, kamor sem se medtem preselil, v najhujšem zimskem mrazu obishche moj dobri prijatelj iz ljubljanskih slavistichnih shtudijskih let Marjan Tomshich. Cenim ga kot poglobljenega, vishjo resnico ishchočega chloveka in za prenovljeno Slovenijo angazhiranega družhbenokritichnega pisatelja.

Pripoveduje mi, kaj se je v dobrih petih letih, odkar sem zapustil Slovenijo, doma dogajalo. Razlaga mi tudi svojo osebno stisko in bolechino. Kako je – podobno kot jaz – zaradi solidarnosti z nekonformistichnim univerzitetnim profesorjem Slodnjakom pri uradnih dejavnikih padel v globok prepad neuposhtevanja in zanichevanja. Zapustiti je moral univerzo. V boju za služhbo po shtudiju na vishji pedagogshki sholi je dozhivel hude stvari, dokler ni zachel pouchevati po odrochnih sholah na podezhelju.

Marjan mi razlaga, kako je moj in zhenin odhod v Avstrijo povzročil pravi mali shkandal tako na univerzi kot pri oblasteh in sorodnikih. Pri reviji *Perspektive*, ki je zhe v prvem letniku izhajanja napovedala natis novih pesmi Milene Merlak, so v zadnjem trenutku prepRechili objavo teh tekstov zaradi strahu pred politichnimi tezhavami, ki bi sledile, ko je Marjan urednikom povedal, kaj se je pripetilo.

Zazdi se mi, da ga je ujelo v tezhavne dvoreznosti iz strahu in prisil sistema, v katerem mora zhiveti in od katerega se kljub zhelji po svobodi ne more odcepiti. Vidim, da ga težhi, ker sem odshel v tujino. Na mojem domu prezhivi približhno teden dni. Po daljšem chasu spet ljubeznivo prijateljujeva, cheprav je moja poroka z Mileno prinesla v najin nekdanji drug drugemu brezpogojno predani odnos razpoke in rane. Nich hudega slutech, brez slutnje, da me je morda obiskal po nalogu nekoga drugega s posebnim namenom, mu odkritosrchno razkazhem vse moje dotedanje postaje avstrijskega emigrantskega zhivljenja.

Shele dolgo zatem, po objavi seznama sodelavcev Udbe v publikaciji Dushana S. Lajovica *Med svobodo in rdecho zvezdo* (Ljubljana 2003), javno prizna, da so ga udbashi leta 1965 prisilili, da pride poizvedovat v Avstrijo o mojem novem zhivljenju in delovanju ter mojih morebitnih stikih s sovrazhnimi emigrantskimi skupinami v Evropi in po svetu.

Chudno, ampak očitno resnichno. Verjetno so tedanji tajnopolijski strategi menili, da se bom Tomshichu odkriteje izpovedal kot Jambreku, mojemu

najboljšemu prijatelju iz osnovnosholskih let, s katerim pa so močne intimne vezi otroških let pozneje popustile.

Tomshich o obisku na Dunaju precej obširno poroča v pogovoru z Natasho Jenush, objavljenem novembra 2003 v ljubljanskem mesečniku *Ampak*: »Z Levom Detelo sva kot študentska kolega veliko prijateljevala in se shla divjo, s chustvi nabito revolucijo. Najinega zarotnishkega družjenja in bohemskega zapijanja ter pohajanja pa je bilo konec tisti hip, ko sem ga seznanil s prijateljico Mileno Merlakovo ... Med njima se je dobesedno na prvi pogled vnela silovita ljubezen in potem sem bil seveda takoj izločen, nezazhelen ... Nekaj let po odhodu Leva Detele, mislim, da je bilo spomladi 1964, me je ... obiskal neznanec. Povedal mi je, da je s policije, in me vprashal, ali bi bil pripravljen sodelovati z njimi, in sicer v zvezi z Levom Detelo. Odločno in jezno sem mu odbil ponudbo. Preden je odshel, me je prisil, naj o tem z nikomer ne govorim. She isti dan sem povedal Veljku Rusu, kaj se mi je zgodilo. Bil je besen ...«

Kot pristash z ljubljanske univerze zaradi neortodoksnih stalishch o slovenski literaturi in kulturi odstavljenega in predchasnou pokojenega profesorja Slodnjaka in zaradi kritichnega opazovanja družbenih dogodkov je Tomshich veljal za sumljivo osebo. Znashel se je v tezhkem osebnem položaju, zato se je v stiski leta 1965 spomnil na neznanchevo ponudbo, da me zachne opazovati.

Spet je navezal kontakt z »neznancem«, o chemer poroča v reviji *Ampak*: »Trajalo je kar precej chasa, da so sprejeli mojo ponudbo. Gotovo so domnevali, da jih zhelim izkoristiti. Tvegali so ali pa so me uporabili kot figuro, ki naj bi zakrila nekoga drugega, njihovega resnega, zanesljivega informatorja ...«

Pozneje so mu na podlagi porochila o meni, ki ga je napisal po obisku na Dunaju, v katerem je baje zatrdil, da nimava z zhenou stika z nikomer, ki bi od naju zahteval konkretno sovrazhno dejavnost, sporochili, da jih je zelo razocharal, saj »imajo drugachne informacije o Levu Deteli in njegovi zheni!« Te, očitno lazhe in izmishljene, so organom Udbe verjetno prinashali drugi sodelavci, ko so iz Avstrije prihajali v Ljubljano ali Maribor.

Marjan Tomshich je svoje sodelovanje z Udbo pozneje obchutil kot hudo zhivljenjsko napako. Tudi meni je po objavi seznama v Lajovichevi knjigi poslal obširno pismo. Odgovoril sem mu, da razumem njegovo notranjo stisko in njegovo nekdanjo zhivljenjsko situacijo, v kateri se je povezal s tedanjo jugoslovansko politichno policijo. Zaradi mene se naj ne vznemirja, ker moramo rasti chez nekdanje napake v novo, vzajemno prihodnost brez politichnih prisil in zlorab.

Temni chasi politichnih prisil in shikan

Tezhki, velikokrat kar zloveshchi chasi v prvih letih po drugi svetovni vojni. Vendar se danes kljub vsemu z otozhnostjo spominjam, kako se s sinom ljubljanskega zobozdravnika oziroma dentista Jambrekom in z drugim dragim sosholcem, sedanjim mariborskim odvetnikom Majhnom, sinom visokega oficirja tedanje politichne policije, v stalinistichnem letu 1948 nadebudno podimo po Tivoliju in po ljubljanskem Gradu, po Golovcu in po takrat she samotnih obrezhjih Ljubljance. Posebna groza in posebno veselje nas prevzame, ko letamo

skozi na pol porušene bunkerje iz zadnje vojne in skozi mrachne zakloniške rove pod Rozhnikom.

To je poseben, za danashnjega chloveka nerazumljiv in absurden chas, poln policijsko-vojashkih politichnih prisil in shikan, ki se vrivajo celo v otroshke dushe, ki hochejo posnemati obnashanje odraslih. A vseeno samosvoj, z lepimi prichakovanji napolnjen chas.

Iz mojega *Prvega dnevnika*: »Torek, 11. maj 1948: / Po jedi sem se igral vojsko z Jambrekom in Vavpotichem (sosholec, sin tedanjega ministra v vladi LRS; op. L. D.).

Sreda, 12. maj 1948: / Danes smo imeli sholo do pol dvanajstih, ker drugi teden ne bo nekaj dni pouka. Potem sem shel z Majhnom (sosholec, danes odvetnik v Mariboru, sin visokega oficirja Udbe), Jambrekom in Vavpotichem domov. Z Majhnom sva sklenila ustanoviti posebno tajno drushtvo. Zato sva napisala listke chlanov. Sklenila sva, da jih bova dala Jambreku. Prvi listek je imel naslov Detela – Majhen, drugi pa Vavpotich – Jambrek. Potem sva sklenila, da se dobimo ob shtirih popoldne pred kamnitim mostom na Koleziji pri Gradashchici.

Chetrtek, 13. maj 1948: / S Hribarjem, katerega stari oche je minister, sva bila prva v sholi. Potem smo v sholi zhrebali tajno drushtvo. Jambrek je potegnil listek: Jambrek – Vavpotich. Torej je glasoval za Vavpoticha. Pustili ga bomo popolnoma pri miru, kot je rekel Majhen ...«

»Zima 1949 – 1950: / Zadnje dni sem se sankal točno osem dni. Z Jambrekom sem se ves teden sankal. Nekega dne je prinesel smuchi in se smuchal ... Enkrat smo se z Jambrekom, Majhnom in Zajcem zhogali in lovili. Na pionirskih sestankih so nas uchile neke punce, da moramo vse sile zastaviti za obnovo domovine ...«

Jambrekova starsha sta ljubezniva chloveka, ki se zelo lochita od mojega strogega in vchasih kar janzenistischno ostrega ocheta. Na prijateljevem domu, kjer ima Petrov oche tudi zasebno zobozdravnishko ordinacijo, chutim nekakshno toplino, ki je na mojem ljubljanskem stanovanju ni. Posebno imenitno se pochutim, ko nas Petrov oche zapelje s svojim avtom, kar je za tedanje jugoslovanske razmere nezaslishana redkost, na izlet po ljubljanski okolici. A vse se na mah spremeni, ko Petrove starshe chez noch kot shpekulante in drzhavne sovrazhniko zapro. Z na smrt bledim Jambrekom opazujeva med mrkimi pogledi shtevilnih moshkih v civilu razdejanje, ki ga z razmetavanjem predmetov in pohishtva povzrochajo v zobozdravnishkem stanovanju. Verjetno je zobozdravnikova zasebna praksa za komunistichni sistem nesramna provokacija, ki jo je potrebno kaznovati. Petra sreham pozneje le she ob pochitnicah v Mariboru, kjer zhivi pri svoji stari mami, saj sta starsha v zaporu. Zdaj se le she poredko vidiva. Vech let pozneje, ko sva zhe oba slushatelja na ljubljanski univerzi, mu porocham o neprijetnem polozhaju na slavistischnem oddelku, kjer so odstavili profesorja Antona Slodnjaka zaradi njegovih neortodoksnih stalishch, vendar mi Jambrek na moje veliko razocharanje ortodokсно odgovori, – cenjeni bralec mi naj ne zameri naturalistischne povedi – da se »proti vetru ne da scati«. Ochitno chuti bolje kot jaz, da je zelo dobro in za zdravje koristno uposhtevati marksistischno maksimo, da je »svoboda priznanje nujnosti«.

Odstranjevanje profesorja Slodnjaka z ljubljanske univerze

Odstranjevanje profesorja Antona Slodnjaka z ljubljanske univerze je vsekakor zarez v mojem dotedanjem mladem zhivljenju. Je v marsichem odlochilno za mojo nadaljnjo usodo pa tudi za usodo mojega tedanjega najboljšega prijatelja Marjana Tomshicha.

Na podlagi v Zahodnem Berlinu pri založbi W. de Gruyter leta 1958 v nemshchini objavljene zgodovine slovenskega slovstva so tako v tisku kot na politichno organiziranih zborovanjih shtudentske zveze Jugoslavije Slodnjaku med drugim ochitali, da je pri svojem prikazu literarnega dogajanja »brez posluha za resnichno in napredno«, saj je na primer neprimerno vzporedil partizana Kajuha in domobranca Balanticha kot pomembna pesnika v chasu druge svetovne vojne, ne da bi pri zadnjem prikazal »nazadnjashki« znachaj njegovega idejnega ozadja in s tem povezanega literarnega sporochila. Govorili so, da je »v samega sebe in v svoj avtoritativni prav« zagledani »konservativni« profesor zanemarl tisto, kar bi nemshka knjiga o slovenski literaturi kot bistvena informacija slovenstva morala svetu povedati. Morala bi namrech biti afirmativni prikaz naprednih tendenc slovenskega knjizhevnege dogajanja.

Na izrednem obchnem zboru shtudentske zveze se je leta 1959 to negativno razpolozhenje do Slodnjaka she stopnjevalo. Nekateri so pri tem uporabljali metode, kot da so se jih nauchili pri nepomirljivo agresivnem in spletkarskem stalinistichnem provokatorju Zhdanovu. Shtudentski aktiv mojega letnika slavistike je v prostorih gimazije (»realke«) v Vegovi ulici, ki jih je delno uporabljala tudi univerza, priredil poseben sestanek o Slodnjaku, na katerem so shtudentski aktivisti na ironichen nachin prikazovali »negativne« strani Slodnjakovega delovanja. Skoraj vsi navzochi so podlozhnishko molchali. Edina, ki sva si upala ugovarjati, sva bila jaz in Marjan Tomshich, ki je navzochim povedal, da je nemshka okupatorska oblast narodno zavednega profesorja Slodnjaka ob koncu druge svetovne vojne obsodila na smrt. Na kakshen nachin ga je zato mogoche imenovati shkodljivca ali reakcionarja? Ob koncu svojega govora je Tomshich stopil k delovni mizi in osuplim aktivistom treshchil pod nos izkaznico zveze komunistov Jugoslavije. Zavladal je mrtvashki molk kot na sodni dan, ko se greshni svet ustrashi bozhje jeze in sodbe. Tedaj sem she sam vstal in izjavil, da se s Tomshichevim protestnim dejanjem popolnoma strinjam, za kar sem dobil ukor pred izkljuchitvijo iz shtudentske zveze in namig, da bom tudi z morebitno diplomo po vsej Jugoslaviji zaman iskal pedagogshko zaposlitev. S Tomshichem sva edina od navzochih z jeznim korakom zapustila dvorano in zhalostna odshla v noh. Istochasno sta pri seminarskih vajah tedanja – oziroma nekdanja Slodnjakova asistenta – Boris Paternu in Franc Zdravec skushala na »znanstven nachin« obrachunati s Slodnjakovimi stalishchi. Zagnano sta se pojavila v predavalnici, da bi nam pokazala in dokazala, zakaj je Slodnjakov nemshki prikaz slovenske literature napachen. Neprijetno sta se spopadala z obseznhim podrochjem Slodnjakovih razvejanih tez in idej, med katerimi so gotovo (bile) tudi take, o katerih pravilnosti bi se dalo razpravljati, toda na akademski in ne na policijsko-ideoloshki nachin. Edina, ki je dostojno mojstrila situacijo, je bila prof. Marja

Borshnikova, ki se je javno opravičila, ko je v letnem semestru 1959 nadomestno prevzela nadaljevanje Slodnjakovih predavanj, chesh da mora univerzitetno delo techi naprej.

V pasteh udbovskega omrezhja (Drugi del)

Vsekakor sem se zaradi agresivne jugoslovanske politike do tako imenovane politične emigracije ob Tomshichevem obisku na mojem novem domu v Gumpoldskirchnu pri Dunaju jasno zavedal, da me je komunistični sistem odpisal. Vendar v svoji naivnosti nisem niti malo slutil, da me je prijatelj iz ljubljanskih študijskih let obiskal s posebnim namenom po nalogu jugoslovanske varnostnoobveshchevalne sluzhbe. Nanj sem se bil namrech v ljubljanskih letih navezal kot na duhovnega brata, s katerim se je vredno skupno upirati krivicam in nasilju.

Ta sin delavca iz Hoch pri Mariboru mi je na najinih literarnih sprehodih po ljubljanskih nočnih krizhishchih vedno znova z zanosom pripovedoval, da izredno ljubi velikega Cankarja in njegovo vizionarno knjizhevnost. S skoraj patetičnim navdushenjem mi je govoril, da hoche napisati pomembne literarne tekste. Najbolj pa me je pritegnil njegov upor proti obstojeci družbeni okostenelosti.

Ironija usode je, da se je poizvedovalna operacija »Dinara«, ki pa sluzhbi drzhavne varnosti v Tomshichevem primeru verjetno ni prinesla najboljših rezultatov, očitno v nekakšnih podaljških strumno in neumno nadaljevala. Pisateljski kolega in pesnik Niko Grafenauer mi je pripovedoval, kako vech let ni mogel potovati na Dunaj, ker ga je Udba hotela prisiliti, da bi v avstrijskem glavnem mestu opravil zanjo nadzorne posle v zvezi z Levom Detelo, kar je – kot she nekateri drugi kulturni delavci - odločno odklonil.

Ko so maja leta 1966 v Trstu v tedanji tiskarni Keber tiskali mojo knjigo eksperimentalne proze in poezije s pomenljivim naslovom *Atentat*, so ta moj »atentat« na tradicionalne literarne oblike in konservativne nachine pisanja ljubljanski varuhi socialistične ureditve razumeli popolnoma drugache, po vojashko in tajnopolijsko, kot poskus »teroristichnega napada na novo Jugoslavijo s poskusom nasilnega prevzema oblasti«. V trzhashki tiskarni sta se med pripravami za tisk pojavila dva ljubezniva in za literaturo skrajno zainteresirana neznanca, ki sta v veliko zachudenje tiskarskega osebja zachela pregledovati krtachne odtise nastajajoche knjige. Urednika trzhashke revije *Most* Vladimir Vremec in Alesh Lokar sta v Ljubljani, kjer sta pri Socialistični zvezi delovnega ljudstva zaposlila za podporo reviji, morala zagovarjati moje sourejevanje *Mosta* in izpodbijati očitke, da pripravljam diverzantske akcije proti socializmu, v Celovcu pa me je pisatelj Janko Messner na vsem lepem vprashal, ali nisem v *Atentatu* pravzaprav upodobil morebitni atentat na marshala Tita.

Dejstvo je namrech, da sem se kot urednik koroshke literarne revije *Mladje* ob uredniskih sejah v Celovcu vedno znova sestajal tudi z narodno osveshchevalno borbenim sourednikom Jankom Messnerjem. Z mladostno energijo se je ves chas

boril proti krivicam, ki so jih doživljali Slovenci sredi shovinistične avstrijske Koroshke, kot levihar pa je bil cenjen tudi v uradnih krogih tedanje slovenske komunistične garniture. Nekega večera mi je odkrito priznal, da sodeluje z Udbo, a ne za denar, čeprav bi ga nujno potreboval, temveč prostovoljno, iz domoljubnih razlogov. Povedal mi je, da ga je tovarish Mitja Ribichich vprashal, kdo je ta »emigrant Detela«, ki je celo urednik revije *Mladje*, na kar mu je odgovoril, da bi dal zame »roko v ogenj«. Najbolje bi zato bilo, da se z vodilnimi tovarishi iz Ljubljane pogovorim o svoji dosedanji »odisejadi« in da z njimi najdem možnost, da se vrnem domov, kamor spadam. Ker se nisem posebno navdushil za to Messnerjevo priporočilo, je spremenil taktiko in preshel v napad, za katerega je pridobil tudi glavnega urednika *Mladja* Florjana Lipusha, ki me je nekaj dni za tem prav neumno vprashal, ali mu lahko za nekaj dni prepustim vse nemshke chlanke, v katerih v chasopisju Avstrije, Zahodne Nemchije in Shvice porocham o kulturni situaciji v Sloveniji, da jih s souredniki pregleda, saj ve, da imam obshiren tozadevni arhiv vseh objav. To zahtevo sem občutil kot poseg v mojo osebno integriteto in kot dvom o verodostojnosti mojih dejanj. Zato je bil moj odhod iz urednistva *Mladja* logična posledica tedanjega dogajanja. Sledili so različni Messnerjevi napadi name in intrige, med drugim tudi v tedanjem dunajskem slovenskem shtudentskem glasilu *Kladivo* – z uprizoritvijo shtudentskega kabareta z glavnim akterjem, atentatorjem in bombashem »Tigro Detelecem« v rjavih nacionalnosocialističnih trenirkah, saj je znano, kot je bilo obelodanjeno, da je Detelec »velik sovrazhnik ljudstva«, ki ga je bilo treba motiti in strahiti tudi ponoči z anonimnimi telefonskimi klici.

Nekdo, ki se je tedaj mudil v Ljubljani, mi je omenil, da me imajo tam za »sovrazhnika drzhave sht. 1«. Ko je moja zena obiskala v Sloveniji najblzhje sorodnike, so jo prishli obiskat sodelavci sluzhbe drzhavne varnosti. Ochitno so jo odpeljali na informativne razgovore. Ko se je vrnila na Dunaj, mi je povedala, da so jo postavili pod pritisk s pripombo, da se »lahko reshi«, che jim v Jugoslavijo prinese pisma, ki jih dobivam iz Argentine oziroma, kot vejo, z vsega sveta od sovrazhnikov domovine. Namignili so ji, da bi bilo dobro, che me na neki nachin z zvijacho pripelje v italijansko Gorico, kjer bodo z mano »vodilni tovarishi vodili informativni razgovor«. Ta namera se mi je zdela močno sumljiva, saj je bilo znano, da so, kot mi je med drugim pripovedoval v Trstu neodvisno drzni publicist in chasnikar Franc Jeza, prav pri gorishki drzhavni meji jugoslovanski varnostni organi in vojashkoobveshchevalna sluzhba ugrabili vech kritikov njihovega politichnega sistema.

Udba ni pustila pri miru niti mojega mladega polbrata v Murški Soboti in mojih sorodnikov po materini strani v Sredishchu ob Dravi. Avto s posebnimi tovarishi iz Maribora se je vechkrat ustavil pri domachi sredishki hishi, kjer so tajnopolicijski organi pri starih tetah in stricih poizvedovali o mojem zhivljenju in delu v Avstriji in brez uspeha iskali dokaze o »emigrantskih nachrtih za prevzem oblasti v socialistični Jugoslaviji«.

Ja, take so te zhalostne zgodbe. Nekoliko so se razkrile s pomochjo Lajovichevega seznama pa tudi s pomochjo nekaterih drugih odkritij, vendar so natanchnejshe

podrobnosti in ozadja dogajanja she vedno nejasna. Tudi jugoslovanska Udba je rada prevzemala metode, ki jih je v Sovjetski zvezi in satelitskih komunističnih državah izvajal represivni stalinistični tajnopolijski aparat. Bolj ali manj spretno je organizirala igrice z labilnimi »umetniškimi dushami«, ki so jim vchasih zapadle zaradi finančnih stisk, iz družinskih razlogov, iz oportunitizma in zaradi kariere, zelo velikokrat pa tudi iz prestizhnih namenov, da bi zasenchili in po možnosti onemogochili literarnega konkurenta, ki so ga sredi represivnih razmer na hitro preoblikovali v idejnega nasprotnika.

Solidarnostna povezanost z vsemi zatiranimi in preganjanimi

Dejstvo je, da sem bil ogrožen »deklasiranec«, ki pa se je v svojem mladostnem idealizmu in nadebudni zagnanosti pochutil solidarnostno povezanega z vsemi zatiranimi in preganjanimi. V slovenskem domachem kontekstu so bili to velikokrat verniki, predvsem tedanji preprosti in izkorishchani kmechki ljudje ali pa tudi vech ali manj odkrito preganjani predstavniki katolishke hierarhije in duhovnistva – od tezhko preizkushanega shkofa Vovka na vrhu do na razlicne nachine kljub shikanam oblasti vztrajajochih dushnopastirskih »Martinov Chedermacev« na budno nadzorovanem terenu med »ljudstvom«.

Na drugi ravni, zame posebno zanimivi zaradi lastnih pisateljskih zachetkov, so me pritegnili razlicni intelektualni preganjanci, za sistem »neuporabljivi« ali »nepouchljivi« znanstveniki, she posebej seveda profesor dr. Anton Slodnjak, in poleg takrat skoraj zamolchanega »nespametnega« pesnika Kocbeka zhe omenjeni vech ali manj liberalno usmerjeni in she nepriznani mlajshi pisatelji in publicisti od Lojzeta Kovachicha, Dominika Smoleta ali Daneta Zajca do Jozheta Puchnika. Mnogi od teh so zaradi svojih neortodoksnih in kritičnih miselnih prizadevanj naleteli na odpor in represijo rezhima, kar je marsikaterega pritisnilo na eksistencialni rob, mu odvzelo možnosti za nemoteno družbeno in literarno delovanje. Njihovo velikokrat eksperimentalno literarno usmerjenost sem občutil v kontekstu tedanjega dogajanja kot pomembno novost, kot upor proti uradnemu toku oziroma kot protiutezh tedanji zazheleni tradicionalni literarni liniji, ki bi naj potrejevala »napredne družbene dejavnike« in se z občutkom sentimentalnega humanizma do abstraktnega chloveka z veliko zachetnico ne bi vmeshavala v aktualno politiko.

V pasteh udbovskega omrezhja (Tretji del)

Komunistična varnostnoobveshchevalna paranoja je ves chas pogumno spremljala delovanje in nehanje zanj preveh kritičnih oseb, in to ne le v slovensko-jugoslovanskem kontekstu, temveh tudi globalno in univerzalno. Dunaj kot med Vzhod in Zahod izpostavljeno sredishche nevtralne Avstrije je bil primerna odskochna deska za vsakovrstne akcije in ukrepe. Sovjetska zveza s svojimi sateliti in Združene države Amerike so uprizarjale v avstrijski metropoli majhno medsebojno vojno, polno nevarnih igrich in intrig.

Naj omenim anekdoto iz tedanjega časa. Na dunajski univerzi, kjer sem pet let nadaljeval v Ljubljani zacetih študij slavistike in poleg tega poslušal predavanja iz umetnostne zgodovine in filozofije, sem se na seminarju in pri vajah iz ruschine pri profesorju Doxu mimobežno srečal tudi s Thomasom Rothschildom, potomcem znane židovske rodbine, ki se je rodil leta 1942 v emigraciji v Glasgowu. Takrat je bil ta danes znani publicist in univerzitetni profesor za literaturo v Stuttgartu vnet levichar, kar naju ni moglo posebno zblizhati, zakaj »politični emigrant« je bilo skoraj tako ostro diskriminacijsko dejstvo kot dve desetletji prej židovska »rumena zvezda«, s katero je Adolf Hitler ozhigosal in istočasno deklasiral celotno židovstvo. In vendar me je z Rothschildom in Zhidi pa tudi z mlado državo Izrael takrat povezovala nekakšna simpatija, ki she danes ni popolnoma usahnila, čeprav ji je realna svetovna politika zhe zdavnaj izbila dno.

Na Thomasa Rothschilda sem se nehote spomnil tudi ob prebiranju knjige Dushana S. Lajovica *Med svobodo in rdečo zvezdo*. V njej je objavljen, kar se tiche objektivnosti podatkov, ki so morda manipulirani, vprashljivi, a za slovensko in komunistično polpreteklost tem bolj karakteristikni seznam sodelavcev Udbe, in sicer »poklicnih agentov«, »rezervistov«, »nekdanjih sodelavcev« ter »aktivnih sodelavcev«. Ta seznam, chetudi lahko podvomimo o njegovi točnosti, kljub temu s svojimi tisočimi in tisočimi imeni opozarja na dolgo roko Udbe, ki je v svoj primezh lovila in ulovila precejshen del slovenskega prebivalstva vseh slojev, od preprostih »samoupravljalskih občanov« do tako imenovane »družbeno ozaveshchene« elite (ob tej bi morali zaradi njenega shirshega pomena in delovanja uporabiti strozhje kriterije pri obrazložitvah, zakaj je sodelovala oziroma zakaj so imena teh oseb morda intrigantsko postavljena na seznam). Na tem vprashljivem seznamu so se med drugim namrech znashla zelo znana pisateljska in duhovnishka imena, celo imena nadzorovanih shkofov in drugih vishjih predstavnikov katolishke Cerkve ter imena vidnih podpornikov slovenske skupnosti v tujini, na primer patra Ivana Tomazhicha na Dunaju, medtem ko manjkajo shtevilna druga imena, na primer ime sedaj »razkrinkanega« sodelavca Petra Jambreka. Sumljivo je, da so na seznamu tudi osebe, ki so ves chas premochrtno vztrajale v tujini v svojem odporu proti enopartijskemu sistemu v Sloveniji. Sem na primer sodi strogo katolishki pesnik Vinko Belichich, ki mi je leta 1965 na krashki gmajni pri Opchinah kot drugo stran medalje vsesploshnega medsebojnega slovenskega sunnichenja, v mojem primeru pa predvsem latentnega dvoma o pozitivnem namenu mojega samostojnega angazhmaja za pluralno in svobodno družbo, pokazal pismo protikomunističnega pisatelja iz Argentine Rude Jurcheca. V njem ga Jurhec svari pred komunističnimi agenti, kot je na primer »kriptokomunist« Lev Detela, ki se zachenjajo vrivati v emigrantske vrste.

Zato se postavlja vprashanje, ali ni namen takega premeshanega seznama nachrtno krivih ovaduhov, v ovajanje zapeljanih ali prisiljenih zhrtev in celo popolnoma nedolzhnih oseb tudi v tem, da se zakrijejo she temnejshe strani polpreteklega represivnega sistema in izbrishejo iz zgodovinskega spomina imena glavnih storilcev, saj se ti na seznamu očitno sploh ne pojavijo.

Toda ne glede na to, ali je seznam zares objektivni ali ne, se postavi vprašanje, kaj so delali vsi ti tisoči agentov – oziroma vsaj določeno število oseb s tega seznama. Na kakšen način so zbirali podatke? Kakšni so ti podatki? Kje so ti podatki, če jih niso unichili, registrirani in shranjeni? Ali niso imena določenih oseb instrumentalizirana v posebne namene, ki v slovenskem političnem podganjaku vsesplošnega sumničenja širijo nemire in intrige ter na ta način preprečujejo umiritev družbe kot take?

Ta vprašanja smem upravičeno in z vso pravico zastaviti, ker sva bila z zhenovchkrati in vechdesetletni predmet udbovskega zanimanja in zasledovanja. Toda tudi če bi mi bili zares dostopni podatki o tem, kaj so poizvedovalci raziskali ali raziskovali o mojem zhivljenju in delu, ali jim lahko verjamem? Saj so bili ti morebitni »dokumenti«, če sploh še v celoti (ali vsaj delno) obstajajo, morda manipulirani v posebne intrigantske politične namene ali celo zlonamerno podtaknjeni, samovoljno prechesani, ponarejeni ...

Kakorkoli zhe. Nadzorovanje za drzhavo in družbo »nevarnih« oseb je zelo velikokrat dosegalo tragichne in gnusne razsezhnosti, kot dokazuje usoda do njegove smrti tajnopolijsko nadzorovanega pesnika in misleca Edvarda Kocbeka. Po drugi strani se je to obskurno nadzorovanje velikokrat sprevrachalo v bedasto smeshni kabaret z grotesknimi potezami.

Vseplošno sumničenje in nadzor domnevnih nasprotnikov je seveda paranoichna znachilnost vseh tajnih sluzhb, ne le slovensko-jugoslovanske Udbe, kot na uchinkovit način zrcali nadzorovanje zhe omenjenega demokraticnega levicharja Thomasa Rothschilda v nekdanji Nemshki demokratichni republiki, o katerem se je prizadeti v berlinskih arhivih sam preprichal. Komunistichni sistem namrech, kot kazhe, niti Rothschildu ni zaupal, temvech mu je z budnimi ochmi tako rekoch sledil za petami povsod, kjer se je pojavil, od gostishcha do stranishcha, kot prizadeti sam poroča v spominskem zapisu o svojem potovanju v Vzhodno Nemchijo, objavljenem v dunajskem chasniku *Die Presse*.

V nasprotju s slovenskimi oblastmi, ki so obsezhe dele tajnih zakladov Udbe morda unichile ali pa zakopale v neznana skrivalishcha, je Zvezna republika Nemchija po zdruzitvi z nekdanjim vzhodnim nemshkim komunistichnim podrochjem ponudila zainteresiranim oziroma nadziranim pogled v tajne arhive »Ministrstva za drzhavno varnost« (Ministerium für Staatssicherheit) pri »Ministrskem svetu Nemshke demokratichne republike«.

Kaj lahko izvemo iz tamkajshnjega arhiva? Najvechkrat kaj slabega, celo usodnega, velikokrat pa zgolj banalne neumnosti, kot je dobro razvidno iz porochil o nadzorovanem osebkku sht. 221631 (za to kodo se skriva primer Thomas Rothschild): »Oseba se je dne 7. marca 1978 ob 10.55h pochasi sprehajala po vzhodnoberlinski Friedrichstrasse proti stojnici s pijachami in jedachami in si tam z velikim zanimanjem (morda protidrhavno dejanje? – op. L. D.) ogledovala seznam cen za jedi. Omenjena shtevilka je nato na pochasen nachin odshla proti kavarni Samowar, kjer se je spet zanimala za cene ...« In tako naprej. Od tragichnega absurda do novega tragichnega absurda.

Paranoični chasi. Nasilje in preganjavica. Kot moreche sanje. In vendarle v istem času v srcih resnico ishchochih stalno prisotna zhelja po drugachni, tolerantni družbi solidarnostno povezanih ljudi.

Trzhashke sanje o Slovencih, združenih v demokratičnem dialogu

Posebno jasno so pomankljivosti in napake, v katerih so se po koncu druge svetovne vojne znashli vsi deli in chleni slovenskega naroda, občutili v slovenskih skupnostih v zamejstvih in emigraciji. Na vsakoletnih septembrskih shtudijskih dnevih (»Draga«), ki jih she danes prireja na Opchinah Drushtvo slovenskih izobrazhencev v Trstu, je vse do padca komunističnega sistema v Sloveniji tekla razgibana debata o nujnosti demokratizacije slovenskega družbenega zhivljenja. Cheprav so bili iniciatorji predavanj in posvetov teh shtudijskih dni v pretezhni meri ozaveshchevalno angazhirani zamejski katolishki Slovenci, ki so v tedanji Sloveniji uradno veljali za ljudi druge kategorije, je bila prireditvev pluralistično odprta. Organizatorji so z vechjim ali manjšim uspehom vabili k sodelovanju tudi strokovnjake iz nasprotnega tabora, komuniste, marksiste, ateiste in agnostike.

Prireditvev je bila zhe od vsega zachtetka tematsko razgibana, vsebinsko polna in pestra. V ospredju zanimanja so bile analize položaja Slovencev v zamejstvih, po svetu in seveda v osrednji, tedaj she komunistični Sloveniji. Na posvetih so skushali oblikovati tehniko pozitivnih vedenjskih nachinov, s pomočjo katerih bi bilo mogoche vzpostaviti sozhitje med ljudmi z različnim svetovnim nazorom; to je bila v tedanjem času radikalne netolertance zhivljenjsko pomembna nujnost za oblikovanje konstruktivnega dialoga.

V osrednji Sloveniji na stranski tir odrinjeni krshchanski Slovenci so na shtudijskih dnevih nashli tribuno za oblikovanje svojih idej. Toda prav tako so bili zazheleni prispevki idejno drugache usmerjenih. Zhe leta 1968 je v Dragi predaval Janko Pleterski o »združeni Evropi in Slovencih«. V naslednjih letih so mu med drugim sledili Fran Zwitter, Jozhe Gorichar, Ciril Zlobec, Bratko Kreft in Bojan Shtih. Nekateri predavatelji so hrepeneche iskali pot za najboljšho mednarodno uveljavitev Slovencev. V ospredju je bila zahteva po idejnem pluralizmu slovenske in svetovne družbe, ki ga je enosmerna komunistična politika v Sloveniji na vse mogoche nachine preprechevala in zavirala.

Po letu 1990 in osamosvojitvi Slovenije so se pojavile nove teme. Nekateri predavatelji so analizirali položaj Slovenije v evropskih integracijskih tokovih, drugi so razchlenjevali aktualnost pojmov multikulturalnost in interkulturalnost. Leta 1998 je Jozhe Puchnik ponovno spregovoril o »spravi kot izhodishchu za civilno rast Slovencev iz naroda v drzhavo«. Vendar je politični razvoj, v katerem se je znashla nova »kapitalistična« Slovenija sredi precepov Evropske unije, vizije o vech ali manj ugodni demokratizaciji slovenskega zhivljenja postavil pod vprashaj. Leta 2010 je pisatelj Drago Janchar kritično opozoril na prevlado družbenega povzpetnistva, ki tudi v Sloveniji stopnjuje asocialne vedenjske nachine, medtem ko na kulturnem področju prevladuje nezahtevno povprechje ozkih interesnih

skupin s pragmatičnimi utilitirističnimi programi brez daljnovidnih ciljev in vizij. Lahko bi se zaskrbljeno vprashali: Kam plove Slovenija?

Zaradi kritičnih in alternativnih pristopov so trzhashki shtudijski dnevi zhe na zacetku orali ledino v vseslovenskem kontekstu. Vsaj posredno so vplivali na oblikovanje slovenske civilne druzhbe ter na ta nachin pomagali pripravljati pot v samostojno Slovenijo. Vechdesetletni boj za ta cilj je bil tezhaven in zapleten, vchasih tudi muchen.

1. septembra 1979, ob shtiridesetletnici zacetka druge svetovne vojne, sem se pri diskusiji na 14. shtudijskih dnevih pri Trstu razocharano vprashal, »ali nimamo danes na Slovenskem, pa tudi drugod, ljudi najrazlicnejshih kategorij, tretje, chetrte, pete ...« Povedal sem, da je naloga celotne slovenske druzhbe odpraviti te kategorije delitve na privilegirane in zapostavljane. Napraviti vse Slovence enakopravne bi bilo krshchansko pa tudi marksistichno ter bi pripravilo pot v odprto in svobodno druzhbo vzajemno povezanih ljudi. Istochasno sem poudaril, da odgovorni slovenski voditelji glede vedenja niso dober zgled druzhbi, kajti prepovedali so celi vrsti drugache mislechi, dobronamernih, socialno chutechi ljudi svobodno govoriti, se emancipirano izrazhati v javnosti, zhiveti polno zhivljenje. Menil sem, da so trzhashki shtudijski dnevi pravzaprav neke vrste shola, v kateri se predolgo molchechi morajo navaditi, da spet spregovorijo. Izjavil sem, da je glavna zasluga trzhashkih posvetov njihova svobodna tribuna, na kateri se lahko zapostavljeni ali celo prepovedani oglasijo k besedi. Marija Terezija, Jozhef II. in razni drugi, za nekatere problematichni, za druge slavni cesarji Avstrije, so zhe pred vech kot dvesto leti govorili o toleranci. Skushali so izboljshati socialno stanje, urediti sholstvo, zdravstvo, omiliti sodno represivnost, odpraviti smrtno kazen. Da se je po francoski revoluciji marsikatera pozitivna in visoko letecha ideja o demokraticni druzhbi in svobodi narodov na podlagi medsebojne vzajemnosti in sposhovanja sesula v svoje nasprotje, spodrsnila v zadrhovanje svobode, v netoleranco in shovinizme, v unichevanje dolochenega naroda s pomocujo njemu nasprotnega drugega naroda, je neusmiljeno dejstvo, ki ga je tezhko racionalno razlozhiti. Najbolje bi ga lahko pojasnili z nedoslednostmi chloveshkega faktorja, s chlovekovo agresijo in pohlepom po nadoblasti in bogastvu. In seveda nas verjetno, kot menijo verski uchitelji, kljub upanju in zaupanju v zhivljenje stalno spremlja nesramno polashchevalno, nedoumljivo temno metafizichno zlo, ki mu razum ne more priti do zhivega.

Ves chas so se na trzhashkih shtudijskih dnevih pojavljale v komunistichni Sloveniji oziroma Jugoslaviji tabuizirane ali celo prepovedane teme, na primer informacije o delovanju in pomenu slovenske protikomunistichne emigracije v Argentini in drugod po svetu. O tem je zhe leta 1981 na 16. shtudijskih dnevih predavala tedaj she mlada in v Argentini rojena dr. Katica Cukjati, ki je sedaj predsednica Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu. V svoja izvajanja je vnesla nove elemente, ki jih predstavniki stare, v tradicionalne slovenske okvire vpete emigrantske generacije niso poznali. Med drugim je poudarila potrebo po interkulturni odprtosti, ki lahko v tvornem stiku z drugache govorechim sosedom obogati slovensko in argentinsko obchestvo. Menila je, da se slovensko zhivljenje v Argentini harmonichno razvija, kar je v veliki meri zasluga argentinske

mentalitete, saj je malokatera druga dezhela na svetu do tujih narodnostnih skupin tako odprta, širokosrčna, dostopna, pluralistično demokratična kot Argentina. Tudi taki prispevki so na trzhashkih posvetih ustvarjali nedogmatically povezovalno atmosfero dialoga med različnimi stališči. Deset in več let pred demokratizacijo in osamosvojitvijo Slovenije se je tu zhe oblikovala zavest, da je miselni in politični pluralizem tista *conditio sine qua non*, ki je nujna, che hochemo urediti družbo tako, da bo najbolj ustrezala potrebam splošnega prichakovanja in osnovnim zahtevam vsakega posameznika.

Danes, več kot dvajset let po osamosvojitvi Slovenije, sanje o tvornih povezavah in solidarnosti med različnimi družbenimi člani zhal vedno bolj slabijo sredi vulgarnega pehanja za dobichkom in uspehom. Ob nenehnem izrachunavanju in prerachunavanju gospodarskega stanja ter banchnih profitov in deficitov izginja chut za negospodarske vidike zhivljenja. Usiha eshatoloshka dimenzija bivanja, vera v osvobojevalno moč ljubezni. Odmira dialog s sochlovekom. Dogaja se umikanje v egoistično brezbrizhnost in mazohistično pasivnost, ki ga spremlja osiromashenje duhovnih in kulturnih vrednot družbenega zhivljenja. Zato bi se lahko spet in spet zaskrbjeno vprashali: Kam plove Slovenija? Tudi iz teh razlogov so trzhashki in podobni pluralistični posveti she vedno potrebni.

Subjekt zgodovine, ki je utihnil

Pred Slovenci doma in po svetu se je nagrmadila kopica težkih in za nadaljno usodo naroda odločilnih nalog. Predvsem je treba najti ravnovesje med narodovo zgodovinsko dano in pogojeno kontinuiteto in vechsmerno mrežho silnic, kot so znachilne za danashnji chas Evropske unije in za globalni svetovni trenutek oziroma za splošna prizadevanja za nacionalno, družbeno, ekonomsko in kulturno bodochnost chloveshtva. V mislih imam predvsem splet shtevilnih mednarodnih komunikacijsko-tehničnih faktorjev s potrebo po vechji in resnichni demokratizaciji javnega zhivljenja ob kritični in pluralistični podpori javnih občil in drugih dejavnikov javnega in družbenega vedenja, ne da bi ob vsem tem novem in komunikacijsko mednarodnem smeli na slovenskem prostoru zanemariti zavezanost slovenskemu narodnemu izvoru in vse specifichne znachilnosti, ki jih ta izvor vlaga v dushe slovenskega chloveka in v vse njegove osmishljene narodne manifestacije. Tudi v obdobju mednarodno razvejanih političnih in komunikacijsko-tehničnih sistemov bi bilo tem bolj potrebno ohraniti smisel za narodno dostojanstvo, osebno nedotakljivost in kljub silovitemu vdoru tujega in tujejezichnega ochovati, intenzivirati in posodobiti veljavnost vseh zgodovinsko danih slovenskih narodnih vrednot. V zamejstvu in v tujini she posebej obchutimo, da bi se prevrednotena oblika novega slovenstva morala gibati ob odprtosti in pluralistični vechsmernosti narodnega in družbenega razvoja v okvirih svetovnega univerzalizma, to pa bi istochasno zahtevalo poglobljeno rast v suvereno in v narodovi zgodovini utemeljeno slovenstvo. To bi moralo biti dalech nad nezaveshcheno privatnostjo in oportunistjo različnih oblik danashnjega slovenskega trgovinarskega, politichnega in kulturnishkega kapitulantstva.

Sanje o naši narodni verodostojnosti, o naših posebnostih, o suverenosti narodnega bivanja morajo zrasti na klen način iz nas samih, iz naših src, vendar se lahko preizkusijo predvsem v svetu, ki ga je treba shele ustvariti. Potrdijo se lahko le v neki drugachni, duhovno ozaveshчени novi-stari Evropi, ki se bo morala bistveno ločiti od danashnje birokratsko administrativne, trgovinarsko banchnishko deficitne Evropske unije. Ta perspektiva novega tolerantnega in demokraticnega sveta z jasnimi etichnimi pravili ni nikakrshna utopija, temveč po vseh družbenih in politichnih katastrofah polpreteklega chasa realna možnost naše blizhnje ali daljne bodochnosti. Slovenci smo narod, ki je zhivo in krvavo z vsemi sponami zgodovinskih danosti povezan z osrednjim evropskim dogajanjem, s filozofijo evropskih duhovnih shol, s krshchanskimi vrednotami in politichnimi in gospodarskimi dejstvi in družbenimi pogoji, ki so na podoben način oblikovali tudi druge staroavstrijske narode in v nekem smislu ostale zahodne Evropejce. V kontekstu, ki je vtisnjen v dusho Srednje Evrope, ni mogoche vztrajati le s samim seboj.

Ko bomo v nasprotju z danashnjo velikokrat lastni narod zanikajocho mlachnostjo zares iz zgodovinskih korenin rasli v lastno samozavest in narodnoosrchujoche prisluhnilo lastnim kvalitetam in pozitivnim danostim, ne bomo mogli spregledati dejstva, da je naša narodna homogenost možna le v naroehju srednjeevropske in svetovne heterogenosti kot take. Le na tak način, v shirokih povezovalnih lokih z drugimi, bomo lahko našo regionalno provincialnost preusmerili v tisto, kar bi v danashnjem chasu ustrezalo mednarodni reputaciji »glasu svobodnega naroda v samostojni svobodni drzhavi«. Seveda bo za presuk iz sedanje ujetosti v krizni blodnjak resignacije in stagnacije potrebna dobrshna mera plemenitega poguma, ki bo izginuli subjekt zgodovine ponovno postavil v sredishche dogajanja in nas predramil za tvorna dejanja, zakaj morda so she vedno – kljub danashnji »drzhavotvorni« Sloveniji – aktualne kritichne besede Edvarda Kocbeka »o narodu«, ki jih je leta 1986 objavila ljubljanska revija *2000*: » ... Slovenski subjekt je znova otrpnil in se sesedel v svojo usodno ahistorichnost ... V slovenskem prostoru se je zachel bohotiti nihilizem ... Sredi pleonazma akcijskih fraz in sredi hibridnih ustanov je tujca zamenjala domacha hierarhija, subjekt zgodovine pa je tiho izginil.«

Ta opomin she danes boli in ga bo treba prerasti z odmikom iz v blokade malodushne otrplosti ujetega danashnjega trenutka.

V mishnjaku brez etike in vizij

Zaskrbljeni sodobnik se lahko vedno znova vprasha, kam je zabredel svet na zacetku 21. stoletja. Kam se je izgubilo uporno mishljenje, prepletено s perspektivami in vizijami o izboljshanju družhbe in sveta? Zdi se, da she nikoli ni bilo po svetu – pa tudi v Avstriji in Sloveniji – nagneteno v vlade in parlamente toliko nesposobnih, velikokrat pa tudi koruptnih, od vsepolashchevalnega kapitala podkupljenih politikantov. Manjkajo odlochilni, tvorno odlochni drzhavniki s kljubovalno etichno hrbtenico. Manjka kljubovalni pogum, kot so ga imeli

Churchill, de Gaulle, Gandhi, Kreisky, ki bi omilil krizo družbe in krizo gospodarstva, krizo financ, bank in držav oziroma kapitala, pa tudi krizo kulture, mishljenja in vedenja.

Tehnokratsko utilitaristični in kapitalistično polashchevalni sistemi so tako imenovanemu svobodnemu posamezniku – potrošniku, ki se baje formalno nahaja v »raju demokratičnih dobrobitnosti«, nastavili zanke in pasti in ga ujeli v mishnjak, iz katerega ne najde izhoda. Toda cheprav skusha manipulativni sistem chloveka deformirati v mish oziroma v poskusnega kunca, ki je na milost in nemilost izpostavljen pritisku politično-trgovinarskega nasilja, to she ne pomeni, da je izsledke znanstvenih shtudij o vedenju kuncev in mishi mogoče prenesti na chloveka. Pogojni refleksi pri psih ali mishih bodo, preneseni na chloveka, v kontekstu chloveshke civilizacije namrech prej ali slej izpostavljeni etičnim kriterijem in zato neuporabni. Tu tli rahlo upanje, da glede vizij in utopij, kot so jih sanjali Kocbek in podobni prichevalci vere v prenovo družbe in kulture, she ni padla zadnja beseda in da po krizah in padcih shele pride do odločilnih sprememb, do ozaveshchevalne preнове in izboljšanja celotnega stanja.

Toda do tja je verjetno dalech. Ta chas je Slovenija raztrgana v boj prepirajochih se levih in desnih kontrahentov. Nekdanjo slovensko-slovansko ponotranjeno chustvenost in lirichnost, kot jo poznamo iz shtevilnih narodnih in verskih pesmi, to staro melanholichno, v sanje in subtilne vizije usmerjeno »zhensko« dušo naroda, ki se je v nekdanjih socialno tezhkih razmerah ob samosvoji »moshki« trdoti trdo preizkushanih ljudi kazala kljub trpkim izkushnjam v solidarnosti do sochloveka in do bivanja nasploh ter se med drugim razodela v nezhni slovenski zhenski mistiki marijanskih pobožnosti, je zamenjal, kot lahko podchrtano poudarimo, tehnokratski pragmatizem, lov za uspehom in pohlepno dobichkarstvo. Izgubil se je stari trdni občutek za skrivnosti bivanja. Občutek za bozhje in za Boga je zamenjal top, prazen prostor, ki spodbuja dolgočasno indiferentnost do pojavov, ljudi in stvari ter ob duhovnem nichu polni notranji nich z nichem potroshnishtva in pehanja za uspehom in dobichkom. Izginila je slutnja, da se za to velikokrat potoglavo stvarnostjo skriva she neki drug, vishji svet, ki si zasluži chast in slavo. Tudi zato so stari rodovi na strmih grichih gradili cerkve in druga sveta znamenja in tako za vedno polepshali slovensko dezhelo.

Kljub konchno dosezheni narodni samostojnosti, po kateri so skozi dolga obdobja zaman hrepeneli nashi predniki, paralizira danashnja duhovna in kulturna mlachnost vsak radikalnejshi ustvarjalni premik ali napor. Cheprav je Slovenija administrativno gledano dobro naoljena funkcionalna držhava, je verjetno tudi po zaslugi svoje danashnje aktualne politike brez pravih vizij pa tudi zaradi svetovnih in evropskih okolishchin konglomerat velikih banalnosti, primitivnih nedonoshenosti, podle neduhovnosti, slabih navad in razvad, ki v prejšnjih obdobjih v tej meri niso bile znachilnost slovenskega narodnega znachaja.

Toda tudi v globalnem kontekstu danashnji kratkovidni politični kadri marsikdaj niso kos tezhki stvarnosti. V sedanji finančni krizi so nesposobni, da bi razreshili probleme, ki razjedajo družhbo in držhavo. Velikokrat lahko podvomimo, da razumejo gospodarske probleme, ki tarejo Evropo in svet. Zato se očitno vedno

bolj obupano predajajo nasvetom tako imenovanih finančnih in gospodarskih strokovnjakov, čeprav je vech kot vprashljivo, da bi prav ti s svojimi shpekulativnimi nagoni in fiktivnimi izrachuni odreshili svet. Vlade in njihovi svetovalci zato »razreshujejo« krizno stanje s pomočjo fantazmagorijskih iniciativ, ki povzročajo negativne realne uchinke. Po zlomu enosmernega komunizma se je nekdanja oblika kontroliranega kapitalizma namrech pretirano razbohotila v nehumano obliko borzno-finančnega shpekulativnega kapitalizma, v katerem uspejajo na rachun shibkih in odrinjenih najrazlicnejshi koruptni hazarderji in asocialni srechelovci.

Gospodarsko krizo spremlja kriza duha. Politika in družhba sta se znashli v pasti medsebojnih usodnih blokad in paralizacij. Korupcija zgornjih bogatih plasti povzrocha korupcijo in nemoralo spodnjega prostora. Sistem deluje kot vezna posoda. Slabi zaupanje v blizhnjika, kar potrjuje stari rek, da je chlovek chloveku volk.

V takem prostoru se shiri pomanjkanje obzirnosti in chuta do sochloveka v tiski. Znachilno je, da so v velemestu, kot je na primer Dunaj, odpovedali obchutki za pravo mero in dobri vedenjski nachini, ki so bili pred nekaj desetletji sama po sebi razumljiva danost. Po cestah, plochnikih in po vagonih dunajske podzemske zheleznice, po tramvajih in avtobusih, je raztresena smrdecha nesnaga, umazane smeti, kar na sedežhe odvrzhena hrana, po tleh razlita pijacha. Mnozhijo se tatvine, pretepi in roparski napadi, velikokrat kar ob belem dnevu. Zato je uprava dunajskega mestnega prometa chutila za dolžhnost, da »sposhtovane potnike« opozori, naj odvechno hrano in podobne stvari odlagajo v posode za odpad. V vechjih stanovanjskih poslopih so namestili na tisoche kamer, da bi preprechili uriniranje po stopnishchih in hodnikih. Vse to je ochitna nujnost, ker je odpovedala socialna družhvena kontrola in zlasti egoistichni mlajshi sodobnik velikokrat napihnjeno misli, da je vse dovoljeno in lahko dela, kar hoche.

Tudi danashnji sholski sistem je otrok novega chasa. Ob pospeshevanju družhbenopolitichno »koristnih« tehnicnih in administrativnih veshchin zanemarja klasichno kulturno in etichno vzgojo, kar stopnjuje banalnost in brezobzirnost celotne družhbe, ki je poleg tega zlasti v velikih mestih Evropske unije napolnjena z mnozhico nepriviligiranih prishlekov in deklasirancev iz tujih dezhel, ki hochejo v novem »bogatem« evropskem svetu na hitro najti varnost in perspektivo za chloveka vredno zhivljenje in se povzpeta navzgor. To zbuja strah avtohtonega prebivalstva, ki se chuti ogrozheno in se boji krize prihodnosti.

Zaradi take stvarnosti se mi kljub vsemu stozhi po preprostosti mojega tezhkega otroshstva, po snegu moje mladosti, ki nam je v hudem zimskem mrazu shkripal pod nogami, ko smo kmalu po grozni drugi svetovni vojni zheleli sredi totalitaristichne jugoslovanske enosmernosti oblikovati drugachen in boljshi svet. Zato smo se upirali enoumju in nasilju in upali, da ju bomo premagali s tvorno drznostjo in aktivnim demokraticnim delovanjem.

Izgubljeni sen daljnih let?

(Nadaljevanje prihodnjich)

LITERARNA POPOTOVANJA (XIV)

Trinajst Kanarskih otokov med nebom, ognjem in morjem

Sedem vechjih in šest manjših vulkanskih otokov sredi Atlantskega oceana, od šestdeset do tristo morskih milj oddaljenih od Severne Afrike. Otoki z razlicnimi pokrajinskimi in podnebnimi znachilnostmi in svojevrstno zgodovino. Na vzhodnih otokih podrochja skoraj brez padavin – v nasprotju z zahodnimi deli otochja, ki jih prepihavajo pasatski vetrovi z oblaki in dezhjem. V svetu bajk so jih povzdignili v Elizejske poljane in v rajske Vrtove Hesperid, kjer je raslo drevo z zlatimi sadezhi, ki ti podarijo vечно zhivljenje. Nekateri pisci so chisto zares menili, da so ti »osamljeni otoki na koncu sveta« zadnji preostanek legendarne in za vedno na morsko dno potopljene Atlantide. Antichni pisatelji pripovedujejo o redkih popotnikih, ki jih je nakljuchje zaneslo na od visoke bibavice razpenjene kanarske obale sredi oceana. Tu so se srechali z domorodci, ki so jim pripovedovali zgodbe o mogochnih otokih, ki so se v davni preteklosti tu pogreznili v morje. Blazheni, chudni in skrivnostni otoki na »koncu sveta« so starodavnim morjeplovskim narodom netili domishljijo in vzburljali v dushah mornarjev zachudenje in strah.

S temno lavo in peskom sta pretezhno prekrita Lanzarote in Fuerteventura na severovzhodnem obrobju otochja, lezhecha zhe v blizhini maroshke obale. **Plinij Starejsi** (Plinius Secundus) poroča v delu *Historia naturalis*, da je leta 25 pred Kristusom otok Lanzarote zasedel mavretanski kralj Juba II. in ga imenoval *Shkrlatni otok*. To ime so mu dali pravzaprav zhe pred tem Fenichani zaradi na otoku rastočega lishaja orhila, iz katerega so izdelovali vijolichasto barvo. Ker so se po otoku potikali shtevilni psi brez gospodarjev, so Rimljani celotno otochje pozneje poimenovali po divjih psih (canis, lat. – pes; *Canaria* – Pasji otoki). Kanarski kanarchek *canario* je dobil svoje ime mnogo pozneje. Ptica, ki jo krasi rjavorumeno, zeleno ali sivo perje, se pred turistichnim navalom skriva v grmovju in v svobodi redkeje prepeva kot v ujetnishtvu v kletkah.

Sedanje ime je Lanzarote dobil po Genovezhanu Lanzarottu Malocellu, ki ga je ponovno odkril leta 1312 in tam ostal dvajset let. Konchno ga je leta 1402 zasedel s francoskimi pomorshchaki Norman Jean de Bethencourt in prisegel kastiljskemu kralju Henriku III. »večno zvestobo«. Leta 1404 je postal Lanzarote shpanski shkofijski sedezh za vse otoke, na katerih so do tedaj prvotni prebivalci očitno prebivali popolnoma odrezani od ostalega sveta. Shpanci so si staro pastirsko prebivalstvo, ki je pretezhno zhivelo kot nomadi na stopnji kamene dobe, saj ni poznalo ne brona in ne zheleza, pokorili v dolgotrajnih bojih. Ti so trajali skoraj sto let.

V sredini otochja lezhi otok Gran Canaria, ki je dobil svoje veliko ime zaradi napachne domneve, da je najvechji po obsegu. Nad njegovo obalo se vzpenjajo

strme, skoraj nedostopne gorske gmote, ki jih predirajo ostre previsne vdolbine, imenovane *barrancos*, ki jih je izdolbla lava v neshtetih silovitih vulkanskih izbruhih. Samo polovica otoka, posejana z ljubeznivimi vasicami, gozdom in prijetnim rastlinstvom, je primerna za poljedelstvo in urejeno zhivljenje. Ta polovica otoka je v prejšnjih stoletjih s hrano oskrbovala ne le vse otoshko prebivalstvo, temveč tudi Lanzarote in Fuenteventuro, ko ju je pustoshila afrishka susha ali prizadevala vulkanska dejavnost. Ognjenik Timonfaya na Lanzaroteju je med 1730 in 1736 ogrozhal okolico skoraj sedem let, do sedaj zadnji vulkanski izbruh pa so zabeležili tu leta 1824.

Baje je nacistichna Nemchija imela v drugi svetovni vojni na Lanzaroteju tajno bazo za svoje podmornice. Po drugi svetovni vojni se je sushljalo, da se na otoku skriva iz Nemchije pobegli Adolf Hitler. Vsekakor danashnji turisti naletijo na otoku na stare bunkerje, ki so jih zgradili v chasu diktature generala Franca.

Glavni in najvechji otok Tenerife je otok iz vode in ognja. Na njem zhivi 800.000 ljudi. Iz oceana se v neizprosnih zamahih vzpenjajo zdaj skalnati, zdaj z lavo prekriti gorski grebeni. Subtropsko podnebje ob juzhni obali se preлива, medtem ko se vzpenjamo vedno vishe in vishe, v najrazlicnejshe vegetacijske pasove. Na vishinah med devetsto in tisoč petsto metri je pokrajina najbolj zelena. Pod gozdovi kanarskega bora so posejana polja s paradizniki, krompirjem in bananami, ponekod se shirijo vinogradi, drugod zhito, vmes samevajo prikupne vasice. Pokrajina je tu velikokrat zavita v oblake, ki jih prinashajo z vlago in dezhjem pasatski vetrovi. Nad vsem tem kraljuje ognjenishko gorovje s shtevilnimi kraterji, ki kipi proti glavnemu vulkanu El Teide na vishini 3718 metrov. O njem je kanarski pesnik **Diego Crosa** zapisal:

Como es el Teide gigante

*Todas las Canarias son:
Mucha nieve en el semblante
Y el fuego en el corazón.*

Take kot velichastni Teide

*So vse Kanarchanke:
Na obrazu belina snega
In ogenj v srcu.*

Pod vulkanom se na vishini nad dva tisoč metri nahaja obsezhna planota Las Canadas. Je v resnici velikanski, vech kot dvajset kilometrov obsegajochi krater. Po mnenju vulkanologov je ostanek velikanske eksplozije, ki je raznesla kar dva vulkana, iz katerih se sedaj dviga El Teide s shtevilnimi stranskimi ognjenishkimi zhreli. Vulkan je she vedno aktiven in v pochasnem ritmu stalno narashcha iz oceana, cheprav ta chas očitno miruje. Odkar so otok zasedli Shpanci, je petkrat izbruhnil. Prvich avgusta leta 1492, ko se je tu ustavil **Krishtof Kolumb** z ladjami na novi poti proti Indiji, na kateri je, ne da bi vedel, odkril Ameriko. Na Kanarskih otokih so se mu uprli mornarji, ker so mislili, da je ognjenishki izbruh slabo znamenje. Niso hoteli nadaljevati plovbe in jih je Kolumb le z veliko tezhavo pomiril. Leta 1704 je izbruhnil vulkan Arafo na severni strani otoka in z lavo ogrozhal vasi Arafo in Guimar. Ob izbruhu leta 1706 je Arenas Negras, stranski vulkan El Teideja, unichil tedaj pomembno pristanishche Garachico na severni

obali, ki si od tedaj gospodarsko ni vech opomoglo. Mochan novi izbruh je sledil leta 1798 na vishini 3052 metrov iz stranskega ognjenishkega zhrela Las Narices del Teide (Nosnice Teideja). Zadnji izbruh so zabelezhili leta 1909 iz zhrela Chinyero. Pokrajina pod ognjenikom El Teide je svojevrstna in chudna, kot da se nahajamo na drugem planetu. Zato verjetno ni nakljuchje, da so tu posneli shtevilne prizore filma *Planet opic*.

Zahodno od Tenerifeja se nahajajo trije vechji otoki La Palma, Gomera in Hierro. Palma ima obliko chloveshkega srca. Preprezhena je s shtevilnimi kraterji. Obsezni predeli otoka so prekrti s starejsimi in novejsimi razlivi lave. Tu je sredishche ognjenishkega delovanja celotnega kanarskega podrochja. Otok she vedno zelo pochasi narashcha iz morskih globin. Strmoglave ognjenishke gore se vzpenjajo visoko pod nebo. Zadnji izbruh ognjenika Teneguia je leta 1971 ogrozil blizhnja naselja, lava iz ognjenika Llano del Banco pa je leta 1949 unichila polovico vasi Las Manchás. Po ugotovitvah nekaterih geologov je posebno nevaren ognjenik Cumbre Vieja, pod katerim potekajo uchinkoviti vulkanski procesi, ki povrshino ob ozhji okolici ognjenika segrevajo do 300 stopinj Celzija. Che bi ga razneslo kot domnevno v davni preteklosti dva prvotna vulkana na kraterskem podrochju tenerifskega ognjenika El Teide, bi zaradi svoje zahodne lege gmota razletelega otoshkega masiva povzročila z izbruhom in s potresom sledechimi cunamskimi valovi obsezna opustoshenja amerishke celine. Kot posledica vulkanskega delovanja so precejshnji predeli Palme prekrti s starejsimi in novejsimi razlivi lave, ki se sveti v najrazlichnejshih barvnih odenkih. Kljub temu imenujejo Palmo zaradi obseznhnih gozdnih predelov tudi »zeleni otok«.

V San Sebastianu na Gomeri je Krishtof Kolumb 12. avgusta 1492 prekinil raziskovalno plovo in se na otoku zaradi ognjenishkega izbruha in nemirov na blizhnjem Tenerifeju tu zadrzheval do 6. septembra istega leta. V farni cerkvi se she nahaja krizh, pod katerim je slavni morjeplovec molil za srečno pot in dobro vrnitev domov. Nekaj hish od cekve naprej stoji *Casa de Colón*, v kateri je Kolumb prebival. Otok je izredno hribovit, z velikanskimi strminami in prepadi, skorajda brez dostopne obale. Ni ga she popolnoma preplaval moderni mnozhichni turizem, zato popotnik v vasicah, stisnjenih na strme vzpetine, she lahko zachuti utrip nekdanjega skromnega in trdega zhivljenja. Na Gomeri uspeva, kakor povsod po Kanarskih otokih zaradi celoletnega ustaljenega pomladnega podnebja z dnevnimi temperaturami okoli 20 stopinj Celzija, tako rekoch vse, predvsem pa banane, kaktusi, agave, pomaranche in palme, iz katerih domachini pripravljajo gost temen sok, ki ga imenuje palmin med – miel de palma.

Na Hierru, ki je najmanjsi od nazadnje omenjenih treh otokov, zadnje mesece vznemirja prebivalstvo vulkanska aktivnost na morju ob ribishkem naselju La Restinga tik ob obali, cheprav oblasti zatrjujejo, da ni nobene dejanske nevarnosti. Iz globin morja se očitno dviguje novi vulkan, ki je she 200 metrov pod vodo, vendar je popolnoma unichil tamkajshnji ribolov. Dogajanje si je 30. januarja 2012 ogledal tudi shpanski prestolonaslednik Felipe in skushal potolazhiti zaskrbljeno prebivalstvo ...

Leta 1936 je objavil v Cerknici rojeni pisatelj **Mirko Javornik** v ljubljanski reviji *Dom in svet* literarni esej *Pesem nad morji*, v katerem je opisal svoje ladijsko potovanje

na Kanarske otoke: »Od afrishkega obrezhja do prvega izmed sedmih Kanarskih otokov je dva dni in dve nochi počasne, chudne vozhnje chez prvi kos Atlantika, koder drzhe pota iz Evrope v Juzhno Ameriko. Dva dni vozhnje po mrtvem morju ...« Potem nadaljuje: »Zasidrali smo se pred otokom rjavordechega kamenja, ki se potaplja v morje. Po njem so tu in tam razsejani kosmi juzhnega zelenja. Izza ograje jamborov rase mesto rdechih, sinjih, rumenih, oranzhnih, zelenih kock ... Potem se zemlja vzpne na svojo prvo ploschad – tam so nasadi grmovja. Za njimi otok rase vishe chez polja in gozdove do vechnih pasatnih megla, ki srkajo vase zemljo in njeno rast ... Visoko nas oblaki se lesketa chrn stozhec z belim pokrovom na vrhu, kakor da so ga na koncu podaljshali s sladkorjem. Okoli njega drhti glorija svetlega zraka. Pico de Teide, gora iz sanj, shtiri tisoeh metrov visoki ognjenishki svetilnik nad Oceanom, zadnja prelest Atlantide ...«

Z dramaticno napetostjo in poetichno slikovitostjo opishe Javornik, ki je po drugi svetovni vojni zhivel kot politichni emigrant po bivanju v Rimu in Trstu od leta 1960 v Zdruzenih drzhavah Amerike in tam leta 1986 umrl, svoj tedanji vzpon na visoko ognjenishko goro: »V desetih minutah se odpre pred nami petnajst kilometrov širok lijak s strahotno razdrapanimi robovi, koder pleshejo vijolichaste sence. Na robovih gorijo vsenaokrog shibki ognji – chudno, da lazijo tam po golem chrnem, rjavem, rdechem, vishnjevem kamnu, po razdrapanih poljih rumenega, votlega skalovja pastirji in ovce ...« Javornika in oba njegova spremljevalca zajame na vznozhju ognjenika noch. Prenochijo na topli, ognjenishko segreti zemlji, toda zrak je na gori ponochni mrzel in rezhe do kosti. Zjutraj se hribolazci pozhenejo v zadnjo strmino: »Udiramo se v soliter, v mehko zhveplo, ogibamo se vrochega kamenja ... Na vrhu zhvizhga pijan jutranji veter, da bezhimo pred njim v vroche zavetje dushljivega zhrela ...«

Tudi veliki nemshki raziskovalec **Alexander von Humboldt**, ki se je na svojem objadranju sveta zadrzheval med 19. in 25. junijem 1799 na Tenerifeju, se je vzpel na El Teide 22. junija tistega leta. Slavni popotnik je stanoval v chasu svojega kratkega bivanja na otoku v vili Sitio de la Paz v Orotavi pod vznozhjem ognjenika. Uzhival je chudovitost pestre pokrajine, o kateri je menil, da je enkratno dozhivetje, ker se ni niti v gorah Peruja ali Mehike srechal s tako raznovrstno in vseeno harmonichno podobo narave.

Danes, vech kot dvesto let po Humboldtovem obisku otoka in skoraj osem desetletij po Javornikovem vzponu na El Teide, je tam precej drugache. Pestrost pokrajine pri Orotavi je danes napolnjena s sicer she vedno za oko prijetno zeleno-rumeno monokulturo bananinih nasadov. Na ognjenishki stozhec El Teideja vodi namesto nekdanjih oslichkov za najbolj shibke na vishino 3550 metrov posebna vzpenjacha, od tam pa se je treba na sam vrh podati pesh, kar pa priporochajo predvsem v zimskem chasu, ko velikokrat divjajo mochni vetrovi, le izkushenim gornikom. Poleg tega je zaradi varovanja narave dostop na vrh omejen in mozhen le za stopetdeset obiskovalcev dnevno s posebnim dovoljenjem, ki si ga je treba osebno nabaviti v glavnem mestu Santa Cruz.

Ko so otoke zacheli v 15. stoletju osvajati Shpanci, so se morali spopasti s prvotnim belopoltim prebivalstvom, ki je bilo oчитno po izvoru sorodno berberskim plemenom v Severni Afriki. Na otokih so zhiveli kamenodobno in

popolnoma odrezano od sveta, vendar je očitno, da so se tod naselili zhe vech sto let pred Kristusovim rojstvom v vech valih s semeni zhitarih in drugih za prehrano uporabnih rastlin skupaj z ovci, kozami, svinjami in psi, ki so jim poleg obrezhnega ribolova, skromnega poljedelstva in plodov iz narave omogochali prezhivetje. Niso bili mornarji in med prebivalci posameznih otokov skoraj ni bilo stikov, ker se z majhnimi cholni niso podajali na odprto morje. Zhiveli so v nekakshnem agrarnem komunizmu. Prebivali so v s slamo pokritih ilovnatih kochah, she vech pa v votlinah, ki so raztresene po vseh otokih. Shpanci so jih poimenovali Guanchi, kar pa je bilo v resnici ime le za prebivalce otoka Tenerife, saj je sestavljeno iz dveh prvotnih besed (guan – sin; Chenerfe – Tenerife). Na posameznih otokih so namrech govorili razlicne jezike in se zdruzhevali v razlicne rodovne skupnosti z razlicnimi imeni. Leta 1464 je poskushal Diego de Herrera v imenu shpanskega kralja s pogajanji pridobiti prebivalstvo, da se na miren nachin podvrzhe shpanski nadoblasti in se pusti pokristjaniti, vendar mu to ni uspelo. Majhno shpansko trdnjavo v blizhini glavnega kraja La Laguna (kjer je nekoch bilo, kot pove ime, sladkovodno jezero) je devet rodovnih poglavarjev v hitrih bojih zavzelo in razrushilo, shpanski poveljnik pa je zbezhel z otoka.

Domachi tenerifski jezik je ob koncu 16. stoletja izumrl. Ko ne bi dominikanski pater **Alonso Espinosa** zapisal nekaterih tenerifskih domachinskih besed in opisal zhivljenjskih nachinov prvotnega prebivalstva, ne bi vedeli o tedanjih prvotnih gospodarjih otokov skoraj nichesar. Dominikanec omenja, da so domorodci chastili razlicne bogove ter imeli duhovnike in duhovnice. Ime El Teide naj bi v jeziku praprebivalstva pomenilo *Strashno* ali *Peklensko goro*. Očitno so prvotni domachini v preteklosti dozhiveli vech hudih izbruhov vulkana. Peklenskemu bozhanstvu na ognjeniku so se upirali dobri bogovi, zato so jim prebivalci prinashali darila, da bi jih varovali.

Guanchi, ki so bili povprechno za kar 10 cm vishji od Shpancev, ki so tedaj merili 150 ali 160 cm, so se v dobrih sto letih spojili z novimi prishleki, che niso zhe prej padli v bojih, bili prodani v suzhnjost ali umrli za raznimi novimi boleznimi, ki so jih prinesli na otoke shpanski osvajalci.

Maja 1494 se je novi shpanski poveljnik Alonso Fernandez de Lugo, ki je zasedel Gran Canaria, podal s pomozhnimi chetami domachege prebivalstva, ki je prestopilo na njegovo stran, najprej na La Palma, ki jo je hitro osvojil. Od tu je skushal zavzeti uporni otok Tenerife, vendar je tamkajshnji plemenski poglavar (mencej) Belkomo odklonil vsakrshen kompromis. Poglavarjev brat Tinguaro je v ozki dolini pri naselju Orotava s svojimi bojevniki, oborozhenimi s kamni ter z lesenimi in kamnitimi kiji, bati in sekirami, obkolil shpansko vojsko, ki se je izkrcala na otoku, in ji zadal smrtni udarec. V bojih je padlo dva tisoeh Shpancev in samo nekaterim posameznikom se je posrechilo pobegniti na varno.

Nekaj mesecev zatem je isti de Lugo she enkrat napadel otok Tenerife. Tamkajshnji plemenski poglavar pa je zdaj zaradi prvega uspeha podcenjeval shpansko vojashko moeh in se pri tem silovito zmotil. V zadnji izgubljeni vechji bitki proti Shpancam 14. novembra 1494 je padlo okoli petnajst tisoeh Guanchev. Toda shele dve leti za tem, 25. decembra 1496, se je dokonchno odlochila usoda Tenerifeja in vseh Kanarskih otokov.

Shpanci so se najprej utrdili samo v severnem, hladnejšem, a tudi bolj rodovitnem in vodnatem predelu otoka Tenerife, medtem ko so na sushnem in toplem jugu (kjer se danes zaradi sončnega in vse leto toplega podnebja širijo velika turistična naselja z modernimi hoteli in shtevilnimi zabavishchi) še dolga desetletja zhiveli prvotni prebivalci dokaj samostojno. Neki tedanji shpanski kronist poroča: »Na otoku zhivi vech sto Guanchev, med njimi veliko za boj sposobnih mozh. Pasejo koze, ovce in svinje. So leni in jih ni mogoche uporabiti za nobeno delo. Ves chas se s svojimi chredami selijo sem in tja. Premikajo se med polji in dolinami, zhivijo tam v votlinah in v hribih. V naselja nochejo priti. Kradejo nam zhivino. Mnogi pobegli suzhnji se skrivajo po soteskah in v prepadih pod ognjeniki, klatijo se po gozdovih in po votlinah ...«

To velikokrat kruto shpansko osvajanje in pokristjanjevanje prvotnega prebivalstva je dandanes vech ali manj pozabljeno, cheprav je v zadnjem chasu nekoliko bolj kritichno dokumentirano v muzejih novega glavnega mesta Santa Cruz in v nekdanji prestolnici La Laguna, iz katere so tudi Shpanci shtiristo let upravljali otoke. V Laguni se popotnik na vsakem koraku lahko srecha s starimi barochnimi palachami, cerkvami in samostani iz zacetka 16. stoletja. Tu stoji tudi prva in do nedavnega edina univerza vseh Kanarskih otokov, ki so jo ustanovili po naročilu papezha Klemna XI. leta 1701. V katedrali de Los Remedios je pokopan osvajalec otokov Alonso de Lugo.

Zanimivo pa je, da mnogi danashnji shpanski prebivalci otoka menijo, da so nekaj posebnega, svet zase, ki se lochi od preostale evropske Shpanije. Sklicujejo se na stari predshpanski Tenerife in poudarjajo, da so *tinerfenos*, v katerih se pretaka kri pogumnih Guanchev. Pred muzejem v Santa Cruzu stoji kipi njihovih zadnjih plemenskih poglavarjev – »mencejev« Benkoma, Beneharoja, Pelikara, Pelinora in drugih.

Norveshki arheolog **Thor Heyerdahl**, ki je s svojim iz papirusa narejenim cholnom, imenovanim Ra, prek Kanarskih otokov preplul oceanske razdalje med Prednjo Azijo in Juzhno Ameriko, je menil, da je bila Amerika odkrita zhe mnogo pred Kolumbom. Zaradi arheoloshkih najdishch z nekakshnimi majhnimi piramidami pri Güímaru na vzhodu otoka Tenerife in zaradi odkritja grobov z mumificiranimi mrlichi je bil preprichan, da je njegova domneva resnichno dejstvo. Nekateri arheologi so potegnili kulturoloshki zgodovinski lok, ki vodi od staroegipchanskih piramid v Afriki prek Kanarskih otokov do piramid indijanskega rodu Maja v Ameriki. Cheprav Guanchi niso bili pismeni, so na Tenerifeju odkrili kamnite arheoloshke spomenike z napisi, ki spominjajo na tiste, ki so jih nashli v Libiji. Shpanci so na Kanarskih otokih najprej gojili sladkorni trs, ki je sprva prinesel veleposestnikom velikanske dobichke, vendar jih je konec 16. stoletja premagala konkurenca velikih sladkornih plantazh v Braziliji in na Antilih. Tedaj so se zacheli posvechati vinogradnistvu, ki je cvetelo skoraj do konca 19. stoletja. Vino so izvazhali predvsem v Anglijo, kjer je bila posebno priljubljena tenerifska malvazija, vendar so razne bolezni, plesni in medena rosa unichile vinogradnishko produkcijo. Danes na Kanarskih otokih, s katerih se je prebivalstvo zaradi gospodarskih kriz vedno znova selilo s trebuhom za kruhom predvsem v Juzhno Ameriko, še posebej na Kubo in v Venezuelo, gojijo predvsem banane, najvch dobichka pa prinasha seveda turizem.

Otoki so od nekdaj trpeli zaradi piratskih napadov in pustoshenja. Zlasti Anglezhi so jih na vse mogoče načine skušali zasedati in na otokih uveljaviti svojo nadoblast, vendar so jih Španci vedno znova odbili. Dva najslavnejša morska razbojnika, kapitan Hawkins in sir Francis Drake, sta klavrno kapitulirala pred Tenerifejem. Zadnji polom je tu dozhivel leta 1797 britanski admiral Nelson, ki je v bitki za Tenerifeja izgubil desno roko. V Vojashkem muzeju v Santa Cruzu je razstavljen slavni top El Tigris, iz katerega so iztretili kroglo, ki je razmesarila admiralovo roko.

Vojashki guverner Kanarskih otokov in poznejši »generalni poveljnik španskih oboroženih sil in vodja Španije« Francisco Franco, ki je bil na otok Tenerife kazensko premeshčen, je 17. junija 1936 pri kraju s pomenljivim imenom Esperanza v blizhini La Lagune sprožil vojashki udar in zachel drzhavljsansko vojno proti republikanski španski vladi, da bi prepRechil »shirjenje brezbozhne komunistichne kuge po Španiji in Evropi«. Otok si je njegova fashistichna falanga pokorila v treh dneh. Iz Santa Cruz de Tenerife se mu je zelo hitro s pomoChjo nemshke legije Condor posrechil preboj na juzhni del Španije. Sledila je krvava španska drzhavljsanska vojna, ki je zasekala v španski narod velike rane, ki se she do danes niso popolnoma zacelile. General Franco sicer ni vech prisoten kot nekoch na vseh koncih in krajih. Njegove nekdanje ulice so preimenovali po drugih osebnostih in marsikje so odstranili caudillove kipe. Kljub temu se generalissimus tu in tem she prikazhe kot kip ali spominsko obelezhje iz polsence kakega parka. Nova Španija si zheli pomiritev v nachinu sprave med nekdanjimi nasprotniki. Monarhija in do sedaj mochno priljubljeni kralj, ki pa je v zadnjem chasu zashel v vidno osebno krizo, naj bi bila pomirjevalni temelj, okoli katerega se zbirajo vsi kontrahenti moderne pluralistichne družbe.

V chas frankistichne diktature je postavil dogajanje svojega leta 1973 prvich objavljenega romana *Mararía* najvidnejshi pisatelj Kanarskih otokov **Rafael Arozarena**. To delo velja za mojstrovino sodobne španske knjizhevnosti. Tragichna zgodba o nenavadni zhenski sredi nezadostne in zaostale družbe ter eruptivne narave je arhetipichna podoba tradicionalne mentalitete Kanarskih otokov. Avtor tega pomembnega romana se je rodil leta 1923 v glavnem mestu Santa Cruz na Tenerifeju. Napisal je vech modernih pesnishkih zbirk in romanov in soustanovil kanarsko pisateljsko združenje FETASA. Leta 1988 je Arozarena prejel otoshko literarno nagrado Premio Canarias. Umril je leta 2009.

Mararía je eksemplarichni roman z veliko izpovedno moChjo. V ospredju je zgodba o nekoch najlepshi zhenski vulkanskega otoka Lanzarote. Cheprav se okrog nje suchejo vsi moshki, nikoli ne dozhivi resnichne ljubezni in nameravana poroka z nekim moshkim se razdere v zadnjem trenutku. V tragichni nesrechi na morju izgubi svojega nadvse ljubljenega sinchka, zato se ji postopoma omrachi um. Arozarena je roman napisal po resnichnih dogodkih. V shtiridesetih letih prejsnjega stoletja je bil namrech zaposlen kot telegrafist v kraju Femés na otoku. Lanzarote je dozhivel kot »strashno zmes kamenja in zvezd«. V temnih noceh na otoku, ki je bil tedaj she skoraj povsod brez elektrike, je spoznal »goli svet, v katerem se nich ne zgodi, svet, ki se pochasi utaplja v sence neskonchne, prazne nochi ...«. V osemnajstih poglavjih je osvetlil usodo nesrechne Mararía iz

različnih zornih kotov. Prislushkoval je pogovorom prebivalcev in poslušal na različne načine pripovedovano zgodbo o ženski, ki je s svojim izzivalnim in nenavadnim življenjskim načinom motila tedanjo »mohoko družbo«. Roman bi lahko bil primerno berilo za brezskrbne turiste, ki se sončijo na obalah Kanarskih otokov, ne da bi spoznali dejansko in v resnici zaradi težkih življenjskih razmer velikokrat trdo podobo geniusa loci, v katerem se nahajajo.

Rafael Arozarena je napisal tudi roman *Pivo iz rdečega zrnja* (Cerveza de grano rojo), v katerem se je zelo približal modernističnemu asociativnemu načinu Jamesa Joycea in estetiki francoskega surrealizma. S tem je skušal špansko književnost preoblikovati na notranje literarni način. Pripoved je v drznih asociativnih preskokih s shtevilnimi besednimi igrami ter z radikalnim prepletom realnega in irealnega postavil na novo raven, na kateri je skušal preseči pozitivistično-realistično strukturo pripovedovanja, vendar je s tem ponekod močno obremenil razumevanje teksta.

Porochilo o treh umetnikih, dveh pesnikih in kiparju, na otoku Tenerife v času Francove diktature kmalu po koncu druge svetovne vojne je Arozarena povezal s skromnim življenjem tedanjega chasa. Hrepenenje po ustvarjalni svobodi se pri mladih umetnikih zaradi pomanjkanja realnih možnosti razblinja v svetu imaginacij, v arhaicnih ritualih majhne ribiške vasi in v presežni elementarni veličini morja. Ustvarjalni zagon umetniške trojice se ob tem sicer vedno znova vzpenja v visoko sanjarjenje, vendar hitro pade v obup in razočaranje. Roman *Pivo iz rdečega zrnja* je zanimiv dokument o umetnosti v času prisil in diktature.

Leta 1936 v Santa Cruzu rojeni **Alberto Vázquez – Figueroa** je v času Francove diktature iz političnih razlogov zbežal s starši v Severni Afriki. Povezal se je s Tuaregi in o njih napisal več zanimivih romanov (med drugim je posebno uspel z romanom *Tuareg*). Po vsej Španiji je poleg tega zaslovel z napetimi pustolovskimi romani. Danes se močno uveljavlja leta 1954 v Santa Cruzu rojeni **Sabas Martín**. Pishe liriko, prozo in tekste za gledališče. Njegovi teksti so vključeni tudi v dvojezično špansko-nemško antologijo kanarske literature *Caprichos de mar* (Muhavosti morja). Na Kanarskih otokih, ki jih obiskujejo v veliki večini britanski in nemški turisti in kjer poleg angleških chasnikov med drugim izhajata dva nemška tednika, živi tudi nekaj angleških in nemških avtoric in avtorjev. Ti so poleg turističnih priročnikov objavili več pustolovskih knjig o praprebivalcih otokov ter nekaj pustolovskih in gornjskih romanov o vzponih na otoshke ognjenike. Med nemškimi pisci je zelo znana **Irene Börjes**, ki je med drugim napisala napet kriminalni roman *Tod am Teide* (Smrt na Teideju).

Glej tudi: LITERARNA POPOTOVANJA I – LIZBONA (SRP 83-84/2008); II – MALLORCA (SRP 85-86/2008); III – FIRENCE (SRP 87-88/2008); IV – PRAGA (SRP 89-90/2009); V – RIM (SRP 91-92/2009); VI – BENETKE (SRP 93-94/2009); VII – BARCELONA (SRP 95-96/2010); VIII – RODOS (SRP 97-98/2010); IX – PARIZ (SRP 99-100/2010); X – MALTA (SRP 101-102/2011); XI – BRATISLAVA (SRP 103-104/2011); XII – BUDIMPESHTA (SRP 105-106/2011); XIII – BERLIN (SRP 107-108/2012).

Rajko Shushtarshich

ENDOFAZIJA III

Iz metastvornosti – neposredna dejstva zavesti
ter nasha vsakdanja stvarnost

*»Ko bi bila svoboda povsem izgubljena,
zunaj tega sveta,
bi jo ti ljudje ozhivili v svoji predstavi,
občutili bi jo v svojem duhu in jo she vedno uživali.
Suzbenjstvo nikaakor ni po njihovem okusu,
celo ko je to okrašeno, ne! ...«*

Étienne de La Boétie¹

Pa vendar se vsak ples za vsakega plesalca nekako koncha, bi za konec najinega pogovora (v *Endofaziji II*)² pripomnil Henri (je menil Shus):

- HENRI Na Étieninov zaključni moto torej stavish veliko; ali ta ne izkazuje bolj tvoje vere in upanja, kot pa neposredna dejstva tvoje zavesti?
- SHUS Z Étieninom sem pogovor zachel zhe v prvi shtevilki *Revije SRP 1/2*, z njegovim napotkom zhelim okrasiti smoter *Revije SRP 111/112*. Nichesar mi ni bilo treba verjeti, nichesar predpostaviti, nichesar dokazovati, ker neposredna dejstva zavesti, o katerih govori, so vsakomur neposredno preverljiva.
- HENRI (se poshali) Upajva, da je tako. Le da je malo teh, ki jih preverjajo.
- SHUS Sicer je vse le ples senc – ko sence odpleshejo svoj zadnji ples?
- HENRI Ne, ne, to pusti, pravi odgovor je oseben.
- SHUS Moj ples, natanchneje recheno – bolj poplesavanje moje sence, se koncha tako kakor ples vsakogar; tako, kot sem zhivel, tako ...
- HENRI Bom vprashal drugache, je imel ta ples zate smoter, ti je bil v radost?
- SHUS Radostilo me je, da smo preostali sodelavci, skupaj z novimi, izpolnili dvajsetletni program revije.
- HENRI V spisih, ki si jih oznacheval za utopije, si vendarle nakazoval nekoliko dolochnejshe okvire.
- SHUS Marsikaj se mi je napletlo v ta splet.
- HENRI Na primer?
- SHUS Na primer: globalni bilingvizem, to je, da bi imel vsak narod svoj govor in jezik in pisavo, da bi ga ne izrival noben drug jezik-govor, ker bi hkrati vsi na planetu imeli she en skupen globalni jezik; pa she slovensko pisavo za Slovence, pisavo, ki temelji na latinskih znakih, kot smo jo nekoch zhe imeli – danes vsaj za tiste, ki bi jo hoteli; temu bi dodal she mojo utopichno zheljjo, da bi seme SRPa nekoch

vzkliko.

HENRI Nihche ti ne prepoveduje svobode misli in pisanja, Revija SRP redno izhaja, in poleg je she slovensko-angleshka revija Lives Journal ... Mar to ni dovolj, tega ni mogoche kar tako, enostavno zavrechi.

SHUS Srchno upam, da ne, a dandanes je vse to sistematically spregledovano.

HENRI Potemtakem ti je do institucionalnega priznanja povrshinskega jaza vech, kot si sebi pripravljen priznati.

SHUS (v vidni zadregi, momljaje) Saj pravish, da globlje sestvo tvori s povrshinskim jazom eno in isto osebnost. Vchasih me zanese v to smer, posebej ko gre za nashe mistvo.

HENRI (nagajivo) Na primer, v tvojih Pismih zavednim Slovencem. V njih vendarle izrazhash nek cilj, ciljev pa ne marash. Omejiva se raje na delokrog revije. Kaj ste v resnici hoteli?

SHUS Iskali smo odtenke dushe in iskre duha.

HENRI In koliko tega ste nabrali?

SHUS To bodo, che bodo, razbrali kasnejshi bralci-zapisovalci; pochakati velja kar nekaj deset let, vsaj dotlej, ko bo premenil sistem. Prej pa bi bilo glede tega nesmiselno karkoli prihakovati, vnaprej bi bilo ujeto v zamegljevalne razprave sistemskih vlogoslovcev. Meni osebno pa bi zadoshchal en sam bralec-zapisovalec.

HENRI (hudomushno) Enega zhe imash.

SHUS (se izgovarja) Za vsak primer. Obchasno sam sebe preberem, kaj ponovim, kdaj tudi ponovno zapishem. Od nekdaj pa je bilo tako:

Od enega zapisovalca
do drugega,
sogovornika zunaj chasa,
prav zanj;
tako je zhivela,
se ohranjala;
in prezhivela veliko grbov,
zastav in drzhav,
in vseh vrst krizhev —
simbolov mochi.

HENRI (doda) V svetu senc!

SHUS In v vmesnem svetu – v svetu paralelne stvarnosti – tudi!

(Paralelna stvarnost je Shusu v igri *Paralelna igra administrativni ali zapisnishki parastvarnosti* pomenila vse: vse bistveno, tisto, chesar nikakor ni mogoche izpustiti, zamolchati, ne da bi s tem zmlichili resnico v navadni stvarnosti.)

HENRI Naj bo tako, ker si jo res dobro zastavil. Pojasni jo torej she enkrat,

ampak kolikor mogoče kratko – to svojo Paralelno stvarnost – ker o njej si izchrpno porochal zhe v dveh spisih.

SHUS (premisli, in se, resda tezhko, odlochi za njeno predstavitev iz igre) Paralelna stvarnost, ki stvarni stvarnosti igrivo sledi, jo razkriva, je samo v pomoch dramaturshkim teamom za lazhjo razchlenitev in uprizoritev oz. neuprizoritev kochljivih prigod nastopachev.

Sicer pa sta zame v igri Paralelne stvarnosti le dva igralca. Eden je individuum svobodne volje, drugi igralec pa je igra usode. Igra je v tem, da se posameznik neprestano poigrava s svojo svobodo, vechinoma na rachun svoje slave; se svobodi odreka, vchasih se ji izmika v korist (determinizma) vloge. Zato pa se obchasno z njim grdo poigra usoda. V Paralelni stvarnosti se namrech (bistveni) dogodki dogajajo sochasno. Le po neki napaki transcendence, v neki chudni zanki chasa lahko posameznik (individuum) vidi. Che se dovolj poglobi, poduhovi ali dovolj vzhivi vanjo, vidi, kaj se bo v navadni stvarnosti zgodilo, ker se je v paralelni stvarnosti zhe zgodilo oziroma se pravkar dogaja. Ochitek, da so v igri zhenske vloge zapostavljene, premalo usodne, je povrshen. Saj je usoda, tudi ko je pojmovana kot politika, zhenskega spola.

HENRI (ga zbode, a ne v zhaljivem tonu) Za tvojo predstavitev vmesne stvarnosti to ni neprichakovan izbor, je namrech zhe v obeh predhodnih spisih o njej.

SHUS Vsaka drugachna predstavitev bi bila daljsiha, lahko bi se vlekla, razvlekla v navadno stvarnost.

HENRI (odvrnene) Niti ni slaba utemeljitev, za ta izbor namrech ... Zdaj pa she ti meni povej, kaj te je tako vznemirilo v mojem eseju? A na kratko, v nekaj besedah.

SHUS (ne lochi vech dobro med sogovornikoma, kdo koga sprashuje, kdo komu pojasnjuje, on Henriju ali Henri Shusu, a ve, da tako prezhemanje misli za endofazijo ni nenavadno) She najbolj me je vznemirila – ganila *ideja svobode – svoboda kot neposredno dejstvo zavesti*, in pa ideja prezhemanja dejstev zavesti – beseda *prezhemanje*. Ali lahko povzamem tvoje besede in moj komentar?

HENRI (Ne reche nichesar.)

SHUS (to razume kot privolitev, zato povzame torej svoj prvi poskus afirmacije neposrednih dejstev zavesti po Henriju Bergsonu iz *Eseja o neposrednih dejstvih zavesti*.)^{3a}

Rajko Shushtarshich

O NEPOSREDNIH DEJSTVIH ZAVESTI

(Poizkus afirmacije neposrednih dejstev zavesti po Henriju Bergsonu iz "Eseja o neposrednih dejstvih zavesti")

*a ne gre za čas, ampak za dejstva zavesti,
kjer časa ni, je samo trajanje,
obče vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihče jih človeku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo, če on to sam hoče, jih bo nashel
le v sebi, sestvu svojem.*

Nerad se sklicujem na avtoritete, kot je to navada v akademskih krogih, vendar v tem primeru je obravnavano vprasanje tako pomembno in hkrati v našem času in prostoru tako neprimerno, da bom glavno breme prevajal na sogovornika: Henrija Bergsona. Na ta način bom morda z nekaterimi vzpostavil komunikacijo, ki je brez njega ne bi mogel. Tema pogovora med vami, Henrijem Bergsonom in mano, če naj bo komunikacija kolikor toliko zadovoljiva, nam mora biti blizu, to je poglobiti se moramo vanjo, v idejo svobode, ki je vrednotam bistvena. Navadno se pred bralca v takem primeru postavljajo tale vprasanja:

Ali se je bralec, njegov jaz, pripravljen poglobljati v idejo Henrija Bergsona, njegov jaz, njegovo sestvo, svojskost?

Ali sem to storil jaz, moj jaz? Poenostavljeno rečeno, ali sem ga v bistvu razumel?

Ali smo vzpostavili globljo komunikacijo od zgolj formalne, tisto, ki je za simboli in jo simboli le simbolizirajo?

Zelo radi pa bralci zamolchijo sebi in drugim temeljno vprasanje komunikacije, sporazumevanja, sorazumevanja, in to je:

Ali je res tako? A to vprasanje skepse, naj bo izgovorjeno ali neizgovorjeno, je stalno prisotno v komunikaciji. Ne ali je res tako v odnosu do idej v dialog vpletenih in nekoliko tudi drugih mogočih avtorjev, ki mu jih asociacijsko mishljenje venomer vsiljuje, ampak ali je res tako z gotovostjo, t.j. v odnosu do njemu lastne apriorne vednosti. On to zhe apriori ve. Za bolj skeptične bralce pa bi rekel, da to vedo vsaj kot možnost. Človekov um ne more umeti nichesar, chesar v bistvu zhe ne ve. Intuitivno dojetje je kot vzbujanje praspomina. In tako to velja za chlovekovo etično intuicijo, "kategorični imperativ". Človek ne more globlje vrednotiti nobenega ravnanja, ki ga sam v bistvu ni dozhivel. Za skeptika pa bi rekel, da je vrednotenje dejanja mogoče potem, ko se tako vzhivi, poglobi v ravnanje drugega, kot da bi bilo to njegovo lastno ravnanje. Ker v komunikaciji vechinoma posredujemo, izmenjujemo ideje, misli, občutenja prek medijev (srednikov), kaj radi pozabimo, da smo bistveno vezani na posredovanje nashega povrshinskega jaza in da

posredujemo dejstva zavesti prek mrtvih simbolov, jezika v našem primeru. Potemtakem ne bo odveč, če posvetim nekaj mrtvih besed jeziku in načinu prevajanja teh simbolov v živa dejstva zavesti.

Moje vodilo pri prevajanju mrtvih simbolov je takole:

Tisto, kar zhelim ujeti, je celota misli in globina ideje. Za stil jezika, ki je kljub svojemu mrtvilu nedvomno pomemben, nisem kaj prida nadarjen, nobenemu lingvistu bi ne mogel oporekati. Tudi prevod Henrija Bergsona je vsekakor lahko sporen, še posebej, ker ni prevod originala, ampak je prevod prevoda. Trdim, da to ni bistveno. Dodatno pa ga kazijo še oklepaji in podchrtavanja, ti so po moji krivdi in so bolj za skeptike in analitike, lepshe se prevod bere brez njih. Sprememb v prevodu nikakor ne bi mogel utemeljiti drugache, kot da to delam zgolj po občutku, in morda bi me v tem podprl celo kak širokogruden lingvist.

Che pa bi vseeno skushal analizirati ta občutek, bi dejal:

Posamezni simbol, besedo, tudi vech besed hkrati, je mogoche zamenjati, ne da bi pri tem sestavljeni simbol, stavek, ki izrazha zaključeno misel, idejo, vrednoto utrpel škodo, če se pri tem le drzhimo nekaterih principov. Preden navedem te principe, naj poudarim, da je za intuicijo to en in isti princip, ki mu sicer rechemo občutek. To pa je tako le, če je bistvena živa misel in ne mrtev stavek.

Estetika misli, ki je pred estetiko simbola in jo ta skusha samo izraziti, lahko narekuje modifikacijo simbola. To je estetski razlog modifikacije simbolov.

Razpoznavanje ideje je pred formalno jasnostjo simbola ali sestavljenega simbola, na primer stavka.

Etika intence simbola je samovolja simbola, natanchneje: navada. Shablona jezika ne more diktirati misli, ideje, vrednote, tega, kar je njeno notranje bistvo, kar jo rojeva. Etika misli je pred intenco simbola.

Ti trije principi pa se med seboj solidarno dopolnjujejo in nam pomagajo v izrazhanju svojih misli, idej, občutenj. Pri prevodu pa je to nevarno pochetje, vendar tudi tu ne gre brez tega. Vedeti moramo, da nihche ne misli dvakrat iste misli in da je nihche ne bi mogel izraziti dvakrat na isti način. Kolikor pa k temu vendarle tezhimo, smo zhe žrtve shablone svojega izrazhanja v svojem jeziku.

Che uvedemo v solidarnost treh principov na horizontalni ravni, to je pomembno, še njihove parne kombinacije, se stvari, simboli in pravila strahovito zapletejo: tezhimo k principu etosa spoznavanja in spoznavanju etichnega (kar ni isto), k lepoti etosa in etichni lepoti, k spoznavanju lepote in lepoti razpoznavanja. Toliko o horizontalni osi komunikacije.

Za vzpostavitev komunikacije pa je bistvenejsha vertikalna os v strukturiranju dejstev zavesti. Prodiramo v globinske sloje zavesti, poglobljamo se v najgloblje plasti nashega jaza, pri chemer se poglobljanje jaza v nadzavest bistveno razlikuje od poglobljanja v podzavest in njunega formaliziranega pristajanja na nivoju vsakdanje povrshinske zavesti nashega jaza.

Tako nekako, po tem analitichnem zapletu, ekvilibrizmu razuma, zopet pristanemo pri dejstvu, da celostne komunikacije ni mogoche vzpostaviti ne eksaktno ne analitichno,

ker je razumu nerazumljiva, ko zadeva v sfero sintetičnega uma, in se zopet prepustimo le "občutku – intuiciji".

Che jezikoslovci v nasprotju z nami mislijo, da je jezik živ, potem najbrž mislijo na to spreminjanje mrtvih simbolov, ki jih ozhivlja zavest, duh. Na tako misel z lahkoto pristanemo, saj je le simbolichna. Ne moremo pa pristati na misel, da bi chlovek, ki je bitje uma, mislil z besedami in stavki. Tako pochasi ni mogoche misliti ali tako hitro ni mogoche govoriti, pisati, peti, igrati, slikati. Che bi tako, do kraja sformalizirano mishljenje bilo sploh mogoche, bi bilo to mrtvo. Cheprav je mishljenje zhe umiranje vednosti (Platon v *Simpozionu*), pa je vendarle neizmerno bolj zhivo kot jezik, ta svet mrtvih simbolov. Do kraja sformalizirano sporochilo bi nichesar ne posredovalo, razen gore chrk in gomile papirja in zvokov brez pomena. Zdi se, da se hoche nasha civilizacija priblizhati ravno temu stanju do mere, kolikor je to le mogoche. Simbolno recheno, jezik ne more vzpostaviti diktata duhu jezika, razum pa ne umu.

Che se to vseeno tako pogosto dogaja, se dogaja, ker je pach tako, da slon, ki je mochan, uchi vrabca letati, slavca pa she peti povrhu. Pridruzihjo pa se slonu she manjshe zhivali, ki imajo trsho kozho.

Kljuch vsake komunikacije je notranji govor (endofazija). Kot otroci smo se ga zacheli sramovati in odrasli so nas uchili vljudnega in praznega zunanjega govora, ki tako zelo malo pomeni. Vseeno pa se kdaj pa kdaj skrivoma pogovarjamo s sabo in chudno – takrat slishimo tudi druge.

Tako lahko tudi Henrija Bergsona prevajam, che nochem biti le mehanichni prevajalec, v odnosu do svoje strukture zavesti, njegov tekst mi je le vodilo, kam bom usmeril misli, kako bom poglobljajl dojete ideje ali, drugache recheno, po katerih hodnikih zavesti bom hodil, kajti misli vsakogar uhajajo po svojih poteh, in che se nekomu vendarle pustim voditi, potem mi je ta blizu, in che se nekomu ne pustim voditi in ko se mu ne pustim voditi, mi je tuj. Vedno pa smo neposredni in pristni v odnosu do svoje strukture zavesti, le njo poznamo. In tako je bil Bergson, ko je mislil svoj esej, najprej v odnosu do strukture svoje zavesti. In od tam, od koder ve on, od tam vemo tudi mi, le zato je vsaka komunikacija sploh mogocha. Vendar ne pozabimo – govorimo o neposrednih dejstvih zavesti.

Uvod v poizkus predstavitve Bergsonove misli je nekoliko daljsi, ker zhelim z njim dosechi komunikacijo, ki bi vendarle preseгла zgoj formalno logichno razpravljanje. Predvsem z njim ne razpravljajm, ampak soglasham, skusham se z njim uglasiti. Rekel bi, da moj pristop k njegovi misli ni kritichen ali opozicionalen, chesar sem veliko bolj vajen, ampak izrazito afirmativen. Afirmativen pa je zato, ker nimam chemu oporekati, zopet pa se to nanasha na bistveno, in izbral sem za predstavitev to, kar je pri Henriju Bergsonu zame bistveno in nikakor ne menim, da je to nujno zanj bistveno ali da bi to moralo biti she za kogarkoli enako bistveno. To pa moram sedaj skushati kratko predstaviti z njegovimi besedami, she prej pa s svojimi:

Stanja zavesti so gotóva in vsakomur preverljiva realnost, so apriorna dejstva. To pomeni, da imajo vechjo gotovost in neposredno preverljivost kot na primer posredovana dejstva, informacije, ki jih nismo in jih ne moremo neposredno preveriti. O takih posrednih dejstvih bo tako ali tako she prevech izgovorjenih besed. Cheprav

jih označujejo iste besede, je njihov pomen in izvor povsem različen, predvsem pa so nepreverljiva dejstva, so dejstva iz prepričanja in tudi njihova gotovost je gotovost iz prepričanosti. Intuicija prodira v stanja zavesti globlje, kot je to analitičnemu razumu sploh mogoče.

Svoboda je ključno dejstvo zavesti, je ideja, je pojem, je vrednota. Svobode ni mogoče definirati. Vrednote so stanja zavesti, ki so zanjo bistvena, vrednote zavest orientirajo. Vrednote so neposredna stanja zavesti, so entitete duha, so to, kar duh je. Lahko bi rekli, da so etična komponenta idej ali etična komponenta "estetskih vrednot". Strukturirajo se iz dveh subjektov: iz našega globljega jaza – sebstva in iz našega mi, pri čemer je vpliv našega jaza na nash mi relativno majhen. Enako pa je v obrnjeni relaciji, ne moremo sprejeti našega mi, če ga ne pomirimo s svojim osebnim jaztvom. Nash mi sprejemamo v individualni variaciji kot osebno vrednotno orientacijo. Razlika pa vseeno ostane. Vrednote strukturirata dva subjekta. Strukturira jih "moj" jaz in strukturira jih "nash" mi. In ta razlika je za oba bistvena. Iz sebe in svojega svojstva chlovek ne more, toliko, kolikor je nereduktibilno bitje, individualnost. Ostane pa tudi obča veljavnost nashih vrednot, sicer jih tudi nash jaz kot takih ne bi razpoznal. Drugo pa je, če rečem, da vrednote strukturiram jaz in strukturirajo mi jih drugi, ker takrat mislim na svoj površinski, vsakdanji jaz, na vrednotni sistem tega reduciranega jaza – ega, in na institucionalni, socialno veljavni vrednotni sistem (ki sem ga obravnaval v knjigi *Traktat o Svobodi ali vrednote sistema*⁴).

Med vsemi vrednotami, orientacijami duha ali dushe – ne vem, zakaj bi moral biti ta simbol pomensko razvrednoten in reduciran – pa ima svoboda še prav poseben status. Tako težko jo je s simbolom izraziti. Tako polna ali tako prazna beseda je to: svoboda. Vendar smo si gotovi, da globlje ko prodiramo v stanje zavesti, bolj poln je njen pomen, blizhe smo njenemu bistvu, in vemo, da je v zvezi z vsemi vrednotami, idejami in da jim njena globina spreminja pomen, jim daje barvo in ton in smisel.

Opomba Shusa: Z gornjim uvodom Shus sicer ni bil preveč zadovoljen, tu in tam bi imel kaj pripomniti, Henri zagotovo še vech, a se je vzdržal vsakršne pripomnje. Posebej še zato, ker bi zdaj tu moral nujno slediti Shusov povzetek *Iz Bergsonovega Eseja o neposrednih dejstvih zavesti*³.

(Skrajšanje povzetka nikakor ne bi bilo primerno, za predstavitev v celoti na tem mestu pa je preobsežhen, objavljen bo v nadaljevanju *Endofazije III* in objavljen je bil v *Reviji SRP 39/40*, 2000).

V njem govori Henri sam zase!

<http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp39/henbe39/onepo39.htm>

(Henri na povzetke seveda ne odgovarja, Shusu pa se zdi, da nekaj bistvenega manjka; o nečem, kar ga pogosto preganja – mu ne da miru, ga hoče she vprashati.)

- HENRI (kot bi ga uslišal) Zakaj te tako vznemirja vprashanje smrti – o smrtnosti dushe?
- SHUS Bolj ko nam je blizu, bolj nas vznemirja.
- HENRI Pogojuje to strah – pomanjkanje poguma, ali pa bolj rado-vednost? Kajti ako prevech prevladuje prvo, se oddaljujete od vednosti, ako pa drugo, utegneta zgreshiti svoj smoter bivanja.
- SHUS Zdi se mi, da oboje, zdaj eno zdaj drugo, prezhemata se. Glede tega si res nisem gotov.
- HENRI Nisi gotov glede chesa? Bolj določno se izrazi!
- SHUS Mislim glede tega, ali po smrti dusha ohrani svojo individualnost?
- HENRI Kaj bi pa sicer lahko she ohranila?
- SHUS Res bi tezhko nashel she kaj drugega, kar bi se mi zdelo bolj bistveno.
- HENRI Radovednost je nasploh lepa lastnost, to zhe moram rechi. A chudim se, da vas toliko vznemirja zhivljenje po smrti, bolj malo pa to, kar vam je na dosegu uma, in kar je pravzaprav ves smisel individuumovega bivanja.
- SHUS Ja, to je res chudno, zdaj mislim, da izvira ravno iz rado-vednosti. Zhelja po vednosti onkraj dosegljivega je vechja od zhelje po vednosti, ki je dosegljiva, tako chudovita – in je sama po sebi chudezh.
- HENRI Prehitevanje pa je za vednost pogubno.
- SHUS Ko zatavam – se povsem izgubim, potem se vracham nazaj k pravilni predstavi: »pravilna predstava dela nekako srednjo stopnjo med vednostjo in nevednostjo.«
- HENRI Vrachash se k Sokratu oziroma Platonu in svojim sogovornikom zunaj chasa. Pri tem si zamolchal, skushal zatajiti oba(dva), ki sta bila zate najpomembnejsha sogovornika.
- SHUS Pisca prvotnih dveh gnostichnih evangelijev Janez Krtstnik in Janez Evengalist sta mi bila dostopna le posredno, prek neznanega posrednika, pogovarjal sem se lahko le z neznanim zapisovalcem, mar ne? Od kod potem njemu ta vednost?
- HENRI Hochesh rechi, da je za tebe ta neznan zapisovalec dojel resnico, in she vech kot njo: dojel je vednost iz gnoze ali gnozo neposredno – dve razlicni besedi za isti chudezh; zapisal jo je tako, da z gotovostjo lahko rechesh, da je to zate chudezh.
- SHUS Vendar je sporočilo shifrirano, ni lahko deshifrirati njegovega

zapisa. She bolj chudno pa je, odkod meni poprejšnja vednost, brez katere namrech ne bi nashel ne razumel in ne dojel bistva sporočila, kaj shele, da bi ga dojel v njegovi celostni podobi. Nikoli ne bom razvozlal, kako sem v resnici prishel do njiju.

HENRI Si poskušal?

SHUS Nichkolikokrat. Vsakdanja razlaga, kako sem prishel do Janezovega razodetja (to je Evangelija po Janezu), bi vechini zadoshchala; nekam logichno si slede analize, raziskovalna porochila, razprave, traktat, in potem »razodetje«. Vendar v resnici ni nobene logichne povezave, niti zakonitosti niti nuje ni v tem sosednju.

HENRI Kako pa je bilo v resnici?

SHUS V resnici je bilo chisto drugache. V mestu Piranu na Jadranskem morju sem imel privez jadrnice Ariadne. Nega vechera sem si pred spanjem dejal: »Nocoj si zastavim vprashanje. Che Oni so, bom nocoj sanjal o Njih, Njihov vrednotni sistem hochem vedeti.«

HENRI In she danes ne vesh, kdo so Oni in kakshen je njihov "sistem".

SHUS Vem le to, to pa z gotovostjo, da to ni sistem. Je nekaj, kar je vech kot katerikoli meni znani sistem.

HENRI In ta vednost ni ravno malo, a ne zanemarjaj dejstev, kot so prebliski intuicije uma.

SHUS Hvala, Henri, le da meni tvoj svèt niti malo ne poteshi moje radovednosti o Njih.

HENRI Mimogrede recheno, tudi s Sokratom se nisi pogovarjal neposredno, pogovarjal bi se lahko kvehjemu s Platonom; tudi z mano se ne pogovarjash neposredno. Posrednik si ti sam, in moram rechi, da precej osamljen. Odgovor na tvoje vprashanje pa je: poprejšnja vednost ni poprejšnja, natanchneje, take vednosti ni. Vednost je v trajanju.

SHUS Tezhko razumem. Potemtakem se ne pogovarjam s sogovorniki zunaj chasa? Mar se pogovarjam le z njihovimi mislimi, idejami, vrednotami, in se dozdevno dotaknem tudi njihovih obchutenj? A teh chudnih nakljuchij je le malo prevech, da bi jih lahko kar tako sprejel kot verjetne razlage.

HENRI (hudomushno) Ta tvoj: »le« zagotovo ni primeren izraz. Tako si nakljuchno odprl moj esej na strani 102 in pismo nakljuchno pri Evangelistu Janezu. Tudi vse druge pomembne odlochitve v tvojem zhivljenju se ti zde bolj ali manj nakljuchne.

(potem pa resneje) Glede teh nakljuchij in vseh drugih, ki so bila za tebe resnichno pomembna, pa moram rechi, da jih je res veliko, in res so zagonetna. So te vsaj vzradostila?

- SHUS Nadvse so me prevzela. In kot sem zhe dejal, in kar je smeshno – nekatera so me ganila do solz. Zdaj se mi vchasih zazdi, da sam ne bi zmogel ... Brez vseh teh nakljuchij bi te ne mogel slishati v svojem notranjem govoru. Upal sem tudi, da bom morda vsaj z nekaterimi v našem mi-stvu vzpostavil komunikacijo, ki je sicer ne bi mogel.
- HENRI Podlechi sentimentalnim reminiscencam seveda ni dobro, a je lahko kdaj pa kdaj za koga spodbudno. Poprejšnja vednost pa ni ne apriorna ne aposteriorna, ker sta obe v trajanju. Resnichni svet je v trajanju – dostopen z intuicijo uma:
»Naj bo dovolj, che rechemo, da nepremishljena silovitost, s katero se opredelujemo (orientiramo) v določenih vprashanjih, v veliki meri dokazuje, da ima nash razum instinkte: kako bi si (sebi) sicer predstavili te instinkte, che ne s poletom, ki je skupen vsem nashim idejam, vrednotam, to je s skupnim prezhemanjem.« (64)
- SHUS Svet senc nam je le navidezno bolj jasen in razumljiv. Mimogrede, Sokratova smrt mi ne gre v skladno predstavo z njim, zdi se mi, da bolj odseva Platonovo zamisel velichanja drzhave. Sokrat bi se po mojem skromnem mnenju srechal s smrtjo (popil trobeliko) iz povsem drugih razlogov.
- HENRI Katerih?
- SHUS Ravno nasprotnih, iz razocharanja nad svetom senc, posebej nad drzhavo (institucijo, sistemom). Morda pa bi bilo za pravilnejsho predstavo o njegovi smrti treba dodati she to, da si jo je Sokrat zhelel iz rado-vednosti, iz silne zhelje po vednosti o tistem onkraj.
- HENRI Individualnost zunaj chasa je nekoliko drugachna kot v svetu senc, povsem svojska je. Mar ne?
- SHUS Ta dvom me mochno razjeda.
- HENRI Dvom je dober pomochnik, je tvoj shchit zoper lahkovernost, ki bi ti jo kdorkoli tezhko ochital. Glede neposrednih dejstev pa: ne gre za to, kako ali koliko si ji dojel; pomembno je, ali si jih zhivel.

NI KONCA! KJER CHASA NI, JE SAMO TRAJANJE

Predhodne objave:

¹ Étienne de La Boétie, *Prostovoljno suzhenjstvo / Propagandni dodatek - Étienna de La Boétieja/*, Revija SRP 1/2, 1993

² Rajko Shushtarshich, *Endofazija II – O narodu iz metastrarnosti*, Revija SRP 29/30, 1999

³ Henri Bergson, *Esaj o neposrednih dejstvih zavesti*; /^{3a} Rajko Shushtarshich, *Poizkus afirmacije neposrednih dejstev zavesti po Henriju Bergsonu iz "Esaja o neposrednih dejstvih zavesti"*/, Revija SRP 39/40, 2000

[Naslov originala: Henri Bergson: *ESSAI SUR LES DONNÉES IMMÉDIATES DE LA CONSCIENCE* uporabljen prevod: Henri Bergson: *Ogled o neposrednim chinjenicama svesti*; prevedel Feliks Pashich, Beograd 1978]

⁴ Rajko Shushtarshich, *Traktat o Svobodi ali vrednote sistema*, Ljubljana (1992, 2001, 2006)

⁵ Rajko Shushtarshich, *Endofazija I*, Revija SRP 11/12 1995)

Damir Globočnik

HUMANISTIČNI ODNOS DO SVETA

Karel Zelenko je eden osrednjih predstavnikov modernistične figuralike v slovenskem slikarstvu in grafiki. Na tega likovnika so vplivale predvsem zmerne variante modernistične interpretacije chloveshke figure in predmetnega sveta, ki jih lahko zaslutimo v njegovi značilni motiviki in tudi v osrednjih junakih kompozicij, kot so klovní in cirkusanti. Aktualni ali modni trendi ga nikoli niso zanimali v tolikšni meri, da bi jim podredil izpovedno noto svojega likovnega opusa. Vselej je ostal sposhtljiv do tradicije; to izprichujejo tudi samostojne interpretacije motivov, ki so jih sicer uveljavili nekateri velikani likovnega modernizma (poleg tujih avtorjev tudi Zelenkov akademijski učitelj slikarstva Gabrijel Stupica).

Iz tega temeljnega ustvarjalnega vira izvirata tudi humanistični odnos do upodobljenega sveta in vsebinska angazhiranost Zelenkovega slikarstva in grafike. Prva lastnost v harmonični niz povezuje malone celoten Zelenkov likovni opus, druga pa prihaja do izraza v posameznih motivnih in simbolnih poudarkih, ki imajo pogosto hudomushen ali ironičen značaj. Slednje zasledimo tudi v pomenski dvojnosti nekaterih likovnih podob, saj Zelenko lahko povezuje humor s trpkostjo, prijazni in norčavi motivi pa včasih v sebi skrivajo groteskne poudarke. Zelenko do svoje raznolike motivike nikoli ni ravnodušen. Otožni klovní, cirkushki artisti, pustne sheme, poulični prodajalci, branjevke, zaljubljeni, mali ljudje, ujeti v urbanizirani in potrošniški vsakdanjosti ali eksistencialni utesnjenosti, in drugi figuralni prizori so sčasoma dobili arhetipski značaj. Zelenko se k njim pogosto vracha, vendar vselej zazhivijo v novih formalnih in vsebinskih interpretacijah.

Za njegove grafike, izdelane v tehniki jedkanice, je značilna risarska interpretacija upodobljene motivike. Zajemanje prostorskega vtisa z drobno linijo in rahlo stiliziranje motivike sta povezana z minuciozno obdelavo detajlov. Zelenka zanima izključno črno-bela grafika. Kontrast med risarsko linijo in belino neobdelane ploskve so pri slikarskih kompozicijah nadomestila sorazmerja barv, ki so temeljito preoblikovale vse dekorativne poudarke (npr. barviti shopki). Omeniti velja, da se je Zelenko intenzivno ukvarjal tudi s poslikano keramiko. Pester izbor barv, v katerem je edina stalnica modra barva ozadja kot odmev modrine neba nad nekdanjim ateljejem v Kamniku in nato neba v okolici istrskega Grozahnjana, je usklajen v uravnoteženo celoto. Tudi na slikarskih kompozicijah, naslikanih z odločnimi in hkrati nezhnimi potezami, je Zelenko ohranil naklonjenost do detajla. Ni kompozicij brez chloveshke figure, vendar upodobljenim skupinam predmetov in okolju, ki nas včasih spominja na gledalishko postavitev oziroma na oder z igralci, lahko pripade osrednja pripovedna vloga.

Karel Zelenko

LIKOVNA DELA /SLIKE/

- 1 Cvetlicharna, 1984, olje na platnu, 100 x 80 cm
- 2 Ljudje z lampijoni, 1979, olje na platnu, 92 x 73 cm
- 3 Loncharska delavnica v Grozhnjanu, 1984, olje na platnu, 80 x 100 cm
- 4 Kabinet ogledal – Lunapark, 1996, olje na platnu, 80 x 100 cm
- 5 Streljarna klobukov, 1982/1983, olje na platnu, 100 x 130 cm
- 6 Prodajalka sadezhev, 1991, olje na platnu, 100 x 120 cm
- 7 Chelist, 1996, olje na platnu, 80 x 100 cm
- 8 Druzhinski portret s psom / Avtoportret, 1999/2000, olje na platnu, 80 x 100 cm

Naslovnica

- 9 Kozel, 2008, jajčna tempera na platnu, 135 x 100

Fotografije del: Boris Gabershchik, Tomazh Lunder

Karel Zelenko je bil rojen 15. septembra 1925 v Celju. Po Umetnoobrtni sholi v Ljubljani in Gradcu je shtudiral na likovnih akademijah na Dunaju in v Münchnu. Leta 1949 je konchal shtudij na Akademiji upodablajojchih umetnosti v Ljubljani (oddelek za kiparstvo, prof. Boris Kalin). Leta 1951 je konchal specialko za grafiko (prof. Bozhidar Jakac). Obiskoval je tudi specialko za slikarstvo (prof. Gabrijel Stupica).

Ukvarja se s slikarstvom, grafiko, ilustracijo in poslikavanjem keramike. Prvo samostojno razstavo je imel leta 1953. Med letoma 1954 in 1959 je poucheval na Sholi za oblikovanje v Ljubljani. Od leta 1959 je imel status samostojnega umetnika. Leta 1965 je bil med pobudniki in ustanovitelji Mesta umetnikov v Grozhnjanu, kjer je pogosto ustvarjal. Vechkrat je razstavljaj skupaj s soprogo, kiparko in oblikovalko keramike Sonjo Rauter Zelenko (1918–2010).

Prejel je vech domachih in tujih nagrad, med njimi nagrado Preshernovega sklada za grafiko leta 1964, nagrado vstaje slovenskega naroda leta 1974 in odlikovanje z redom dela z zlatim vencem leta 1978. Njegova dela se nahajajo v zbirkah Mednarodnega grafichnega in likovnega centra, Moderne galerije in Muzeja novejshe zgodovine v Ljubljani in v drugih javnih zbirkah, pa tudi v shtevilnih zasebnih zbirkah v Italiji, Nemchiji, Belgiji, na Nizozemskem, v Franciji, Srbiji in drugod. Zadnjo vechjo samostojno razstavo slik in grafichnih listov je imel konec leta 2011 v Galeriji Mihe Malesha v Kamniku. Zhivi in ustvarja v Ljubljani.

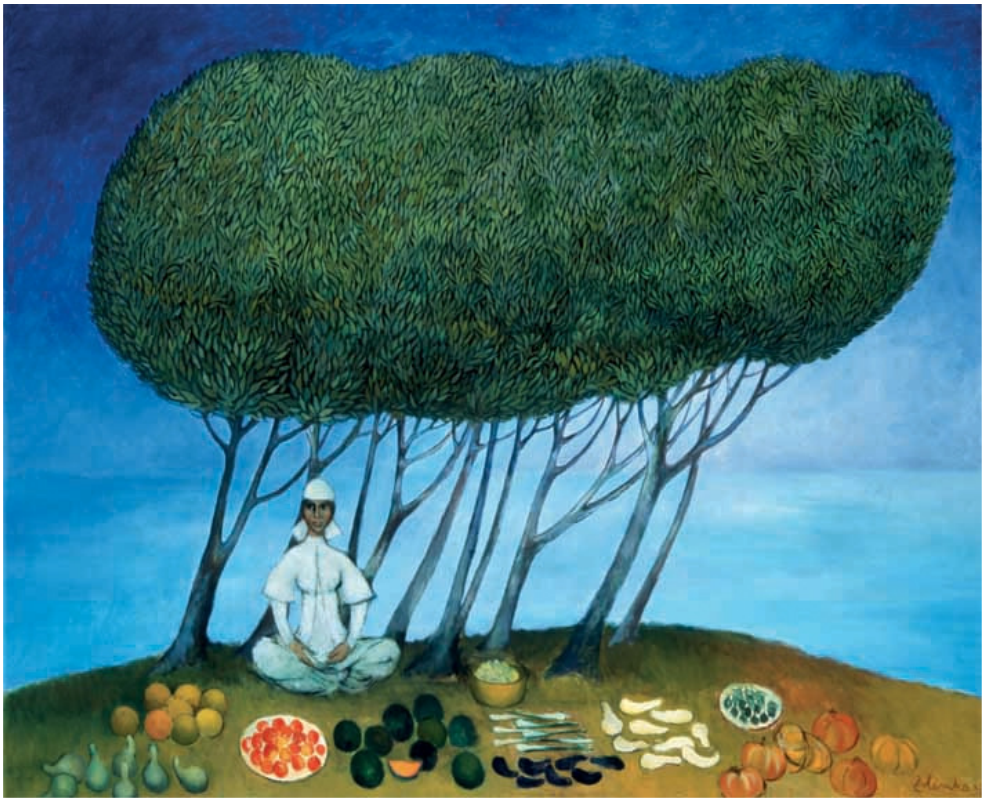

Damir Globočnik

KARIKATURE V CHASNIKU JUTRO (1910–1912)

Marca 1910 se je dnevnikoma *Slovenski narod* in *Slovenec* pridružil tretji dnevnik *Jutro*, ki ga je tiskala Učitelska tiskarna v Ljubljani. Evgen Lovshin (1895–1987), eden ustanoviteljev *Jutra* in voditeljev projugoslovanske revolucionarne organizacije Preporod, omenja, da si je novi slovenski dnevnik zadal naslednje cilje: »List je postavil v svojem programu neodvisnost v domachi politiki na prvo mesto, dalje nepotrebno po ustanavljanju nove stranke, vendar z željo, dati vseh zbirjenja narodno-napredni stranki in zatirati klerikalizem kot največjo nesrečo za slovenski narod. V nacionalnem pogledu se je list boril za dobre odnose Slovencev do drugih slovanskih, posebej jugoslovanskih narodov, ker je menil, da so Slovenci samo sestavni del ene etnografske celote, ki se imenuje: 'slovanski jug'.« (E. Lovshin, »Spomini na preporodovska leta«, *Preporodovci proti Avstriji*, Ljubljana 1970, str. 130)

Drugache kot oba predhodnika je bilo *Jutro* (jutranji list) naprodaj tudi v trafikah. List je poskušal prodreti do chim vseh bralcev, ki so bili siti vechnih prerekanj med klerikalci in liberalci v *Slovencu* in *Slovenskem narodu*. Zato si je *Jutro* uspelo pridobiti velik kos medijske pogache. Pomagalo je tudi nachrtno objavlanje zanimivih novic z Balkana. Z izjemo vesti iz Beograda, ki jih je zhe nekaj let objavljaj *Slovenski narod*, so se namrech o najnovejših balkanskih dogodkih Slovenci lahko seznanili le iz protislovansko razpolozhenih nemshkih chasnikov.

Beograjska pisma je za *Slovenski narod* pisal soustanovitelj *Jutra*, chasnikar Milan Plut (1881–1925). Med letoma 1899 in 1908 je zhivel v Beogradu, poshiljal dopise v *Slovenski narod*, sodeloval z razlichnimi srbskimi »iredentistichnimi« dnevniki in se leta 1904 mochno angazhiral pri prvi jugoslovanski umetnishki razstavi. Leta 1908 je deloval v urednishtvu *Splitske svobode*, leta 1910 se je vrnil v Ljubljano. Milan Pribichevich, brat Svetozarja Pribichevicha, ga je kot zaupnika iredentistichne organizacije Narodna odbrana poslal v Slovenijo z nalogo, da tod razprede njeno mrežo. V ta namen je bilo ustanovljeno *Jutro*, katerega izhajanje je omogochila tudi podpora Narodne odbrane.

»Obema ljubljanskima dnevnikoma se je zdel novi dnevnik nepotrebna konkurenca, zato sta gledala nanj s primernim preziranjem. Nasprotno pa si je novi dnevnik precej domishljaj. 'Jutrovci' so posedali zvecher po kavarnah in so se babashko ponashali. Zdelo se je, da imajo denarja dovolj in to je dalo povod za sumnichenje, ki ga tudi policija ni prikrivala,« se je spominjal dr. Ivan Lah (»Radikalno novinstvo pred vojno«, *Zbirjenje in svet*, 1937, sht. 11, str. 168).

Jutro je napadalo katolishko stranko, njenega avstrofilskega voditelja dr. Ivana Shushtershicha in chasnik *Slovenec*. Tudi liberalna stranka in *Slovenski narod* nista bila

zadovoljna s pisanjem *Jutra*. Zhe kmalu je bilo *Jutro* delezhno očitka srbofilstva. Temu se je pridružil tudi oHITEK neresnosti, ker naj bi dnevnik predvsem s pomočjo senzacij privabljal bralce. Novi chasnik je bil zhe v prvem mescu izhajanja shtirikrat konfisciran, toda zaplembe so imele ravno nasproten uchineK. *Jutro* je pridobivalo vedno vech bralcev, tako da je lahko uspešno izpolnjevalo svojo nalogo, saj se je zlasti slovenska mladina zachela vedno bolj orientirati v jugoslovanskem duhu. »*Neodvisen politichen dnevnik*« *Jutro* je bil »*izrazito srbofilski list, ki je imel namen, razkrivati jugoslovensko vprashanje v pravi luchi*« (Ivan Lah, »Križa jugoslovenstva«, *V borbi za Jugoslavijo*, Ljubljana 1928, str. 101). Novinarji in sodelavci *Jutra* so bili: M. Plut, Cvetko Golar, Vitomir F. Jelenec, Vladimir Levstik, Radovan Krivic, dr. Ivan Orazhem, Ivan Lah, Franjo Pirc, I. Shkerlj in Viktor M. Zalar.

Jutro je najverjetneje prvi slovenski dnevnik, ki je objavil karikature; to mu je olajshala okolishchina, da je imela Uchiteljska tiskarna lastno litografijo.

Na prvi strani 1. shtevilke srechamo karikaturu dr. Ivana Shushtershicha. Narisan je kot zhaba, na njegovem telesu je napis »V.L.S.« (Vseslovenska ljudska stranka). Karikaturu spremlja opozorilo: »*Le napihuj se zhaba, bosh vsaj prej pochila.*«

Naslednja karikatura je objavljena v 19. shtevilki. Portretno karikaturu »*Hamlet – dr. Mantuani*« je narisal danes neznani risar, podpisan kot »S.«. Karikiranca je predstavil z zhelvjim oklepom v roki. V komentarju je znamenitemu prvemu verzu iz Hamletovega monologa »Biti ali ne biti ...« zoperstavljeno mnogo bolj pritlehno razmishljanje dr. Mantuanija: »*Kristijanske glave – ali zhelve?*« V naslednji shtevilki je bila karikatura objavljena ponovno, tokrat z vprashanjem za bralce *Jutra*: »*Kdo ve, zakaj je ravno ta: naletel ravno na zhelve – naj pove!*« Na enega mozhnih odgovorov je bilo treba pochakati do 46. shtevilke: »*Sutor ne ultra crepidam' ali odgovor na svojechasno vprashanje: Zakaj je ravno ta naletel na zhelvine chrepinje. Ko je Apolonov brat Hermes bil star 4 dni, izlezl je iz zhibeljke, ubil zhelvo ter iz nje chrepinje naredil zhelvo. (Kaj takega, v tako nezihni dobi, je bilo tedaj namrech samo bogovom mogoche). Nato je ukradel svojemu starejschemu bratu Apolonu 50 krav, izmed katerih je takoj dve zavzhil. Vrnil se je v zhibeljko, kakor bi se ne bilo nich zhgodilo. Toda Apolo v svojem preroshkem duhu takoj zasledi mladega tatu, ga pelje pred ocheta Zena, mu odpusti pregrebo, pogojno, da mu odstopi krasno donecho liro iz zhelvine chrepinje. Od takrat torej je postal Apolon bog glasbe in petja. Ali zdaj kapirate, g. urednik, zakaj je bash Apolon svojega dichnega 'jogra' dr. Mantuanija (Tako so pochastili slavnega ljubitelja zhelw ljubljanski akademiki) tako kruto navlekel? (Mislimo, da in si to tako tolmachimo: Dr. Mantuani je strokovnjak cerkvene glasbe, kot tak je bil na Dunaju, kjer bi bil labko na vse veke ostal. Ker je pa ta svoj poklic zamenjal z ravnateljstvom dezhelnega muzeja v Ljubljani, se je njegov patron Apolon nad njim tako razjezil, da je zapustil svojemu smrtnemu uchencu pri najdbi 'turskih glav' na Shtepanji vasi nesmrtno blamazho na vse chase – Amen.) S tem mu je menda hotel rechi, s chemer se tudi mi strinjamo – 'Sutor ne ultra crepidam'.« (Ne supra crepidam sutor indicaret; lat. le chevlje sodi naj Kopitar /Presheren/ – tako je po Pliniju slikar Apel zavrnil chevljarja, ki je ocenjeval njegovo podobo; op. D. G.)*

Umetnostni in glasbeni zgodovinar Josip Mantuani (1860–1933), ki ga je *Slovenski narod* oznachil kot »zagrizenega klerikalca«, je leta 1894 na Dunaju doktoriral iz umetnostne zgodovine in arheologije. Od leta 1909 je bil ravnatelj Dezhelnega muzeja v Ljubljani, pri katerem je vodil tudi arheoloshka izkopavanja.

Dr. Mantuani si je na zacetku leta 1910 ogledal novoodkrite arheoloshke najdbe v Shtepanji vasi in je eno od lobanj odnesel s seboj. Chasnik *Slovenec* naj bi pri Mantuaniju dobil naslednje podatke o najdishchu: vech sto lobanj je v zemlji she iz turshkih chasov, Turki so namrech truplom odrezali glave in trupla zmetali v Ljubljanico, pasje kosti pa so od psov, ki so glodali odrezane glave (po: »Grobishche v Shtefanji vasi – Lobanje od Turkov poklanih kristjanov?«, *Slovenec*, 1910, sht. 56). V naslednji shtevilki *Slovenca* je bila objavljena nova Mantuanijeva razlaga najdbe: lobanje so pravzaprav zhelve, ki jih je najbrzh nanosila Ljubljanica z Barja (po: »Zagonetka o lobanjah reshena«, *Slovenec*, 1910, sht. 57). Mantuani ki naj ne bi poznal razlike med chloveshkimi lobanjami in zhelvjimi oklepi, je seveda postal predmet posmeha Ljubljanchanov.

Naslednja karikatura v 63. shtevilki *Jutra* si je za tarcho izbrala nadshkofa dr. Antona Bonaventuro Jeglichia, narisanega tik pred vstopom v Kranjsko hranilnico (Krainische Sparkasse). Hranilnica je bila v nemshkih rokah, medtem ko je v tem chasu zhe zrasla vrsta slovenskih hranilnic, vse od prve med njimi, ljubljanske Mestne hranilnice (1899), ki je zoper nemshko Krainische Sparkasse vodila hud boj. Slovenske hranilnice so bile v liberalnih rokah.

Na karikaturi v 73. shtevilki je risar »S.« predstavil dr. Shushtershicha kot »Modernega Chanteclera« (*Chantecler*, tj. *Petelin* – drama francoskega pesnika in dramatika Edmonda Rostanda iz 1910) oziroma kot »mogochnega klerikalnega petelina« na kupu gnoja.

Karikaturist *Jutra* je postal tudi Maksim Gaspari (1883–1980), ki je sicer najbolj znan kot slikar in ilustrator motivov iz kmechkega zhivljenja. Karikature je okrasil z drobno cvetlico, ki nastopa v vlogi skritega podpisa. V 78. shtevilki je Gaspari upodobil Kranjskega Janeza, ki prinasha denar v Krainische Sparkasse, iz katere gre ta v nemshke roke. Na dve Gasparijevi karikaturi naletimo tudi v shtevilkah 94. in 98. *Jutra* z izjemo najbrzh iz nekega cheshkega lista prevzetih ilustracij (sht. 269 in 270), ki so se norchevale iz razvratnosti menihov v poljskem samostanu v Chenstohovi, kjer je bila slovita bozhja pot, vse do konca leta ni objavilo nobene karikature vech.

Podoba mozhaka, ki bere *Jutra*, na naslovnici shtevilke 303 (prva shtevilka *Jutra* v letu 1911) je komentirala uspeh lista, ki je v drugo leto stopal z nekoliko vechjim formatom: »Zakaj se moz̃b tako chudi? Prichakoval je smrt 'Jutra' pa je dochakal njegovo povechanje ...« V shtevilki 308 je sledila karikatura turshkega sultana, prevzeta iz beograjske *Tribune*. Po shtevilki 324 so dokaj pogoste Gasparijeve karikature.

Gaspari se je tokrat skrtil za chrko »B.«. V urednishtvu so najbrzh ugotovili, da karikature lahko koristno popestrijo njihov dnevnik.

V letu 1911 je Gaspari narisal vseh portretnih karikatur. Zachel je z Ivanom Hribarjem oziroma z »Nashimi politiki«; v naslednji, 366. shtevilki, so se jim z Antonom Ashkercem pridružili »Nashi literati«, v 368. shtevilki z Rihardom Jakopichem »Nashi umetniki« in v 372. shtevilki z Miroslavom Malovrhom »Nashi zhurnalisti«. Toda Gaspari vseh portretnih serij ni nadaljeval enako intenzivno. V 439. shtevilki srečamo karikaturu lastnika in odgovornega urednika *Jutra* Milana Pluta, ki je uvrščena med »Nashe zhurnaliste«. Ne manjka eden novinarjev *Jutra* dr. Ivan Lah v nekoliko shtevilchnejshi seriji literarnih ustvarjalcev. Zhe pred njegovo karikaturu (sht. 433) sta bila namrech objavljeni Gasparijevi karikaturi Otona Zhupanchicha (sht. 383) in Milana Puglja (sht. 393). Gasparijevo serijo portretnih karikatur je zaključila karikatura dr. Ivana Tavcharja (sht. 466), ki je uvrshčen med politike. Med portretne karikature sodi tudi karikatura nadutega in mogochnega Shushershicha, ki je spremljala pesem »MI sami in samo MI« (sht. 369). Naslov pesmi se nanasha na geslo Vseslovenske ljudske stranke »Samo mi in mi samil«.

Vzporedno s portretnimi karikaturami je Gaspari nadaljeval z risanjem politichnih karikatur, ki jih je *Jutro* dokaj strnjeno objavljalo zaradi aktualnih volitev. Zaključek volitev in poglobitev vrste tezhav pri chasniku sta najbrzh razlog, da nekaj chasa v *Jutru* ni bilo karikatur. *Jutro* je namesto njih objavljalo ilustracije, portrete in fotografije, ki jih je pridobilo pri kaki vechji tuji chasopisni hishi ali agenciji.

Jutro je do zacetka leta 1912 zashlo v nereshljivo finachno situacijo. Lastnik in glavni urednik *Jutra* Milan Plut, ki je bil nereden plachnik tiskarskih stroshkov, je zaradi Uchiteljske tiskarne, ki je zhe ves chas z nejevoljo gledala, da pri njej izhaja srbofilski oziroma iredentistischni list in mu je naposled odrekla podporo, preselil urednishtvo in upravo lista v Trst. Cheprav je izgubil vechino sodelavcev, se je she vedno trudil obdrzhati chasnik.

Rudolf Krivic je zapisal: »V chasu, ko je Milan Plut pripravljajl izdajanje *Jutra* I, je bil ves prezhet od edinega ideala in cilja: vliti v nash narod prezir in sovrashstvo do Avstrije in ustvariti v njih misel, kako mochna in slovansko navdushena je Srbija in kako njeni drzhavniki in vojashki krogi komaj chakajo, da razbijejo Avstrijo, da omogochijo zdruzhtev s Slovenci, Hrvati in avstroogrskimi Srbi. To je bilo osishche njegovega mishljenja in pisanja.

Pri organizaciji *Jutra* je bil popoln bohém. Brez trdnega gospodarjenja in brez rachunanja, poln samega navdushenja. V neprestanih denarnih tezhkochab, toda vedno odprtih rok za svoje sodelavce, dostikerat za sodelavce le v besedah. Odvisnega se ni mogel chutiti, zato se je otresal na vse pretege skupine, ki bi mu dale finachno pomoeh, toda tudi nekoliko uzde njegovi navdusheni propagandi. Zaradi njegovega bohémstva, njegove zheje po neodvisnosti je moralo *Jutro* I gospodarsko umreti. Plut ni bil ne politik ne vzgojitelj mnozhice, temveeh samo propagator neomejenega navdushenja za Srbijo in Srbe.« (Rudolf Krivic, »Kaj vem o Plutu in kako je bilo pri 'Dnevu'«, *Zhivljenje in svet*, 1937, sht. 11, str. 177)

Trzhashko *Jutro* je poleg urednika Pluta povezoval z ljubljanskim *Jutrom* karikaturist Gaspari, ki je tudi tokrat nastopal anonimno (karikature je oznacheval s »kronico«). *Jutro* je prenehalo izhajati s številko 771, v kateri je Plut mdr. zapisal tudi: »'Jutro' je mrtvo in she vedno se lahko zgodí chudezh, ono morda she kdaj vstane iz groba ...« Plut je zachel urejati tedensko politichno revijo *Slovanski Jug*, v Ljubljani pa je medtem Uchiteljska tiskarna zachela izdajati nov chasnik *Dan*.

Hamlet — dr. Mantuani.

Hamlet: Biti ali ne biti ...

Dr. Mantuani: Kristjanske glave — ali želve?

Ciril Gale

IZGINULA AVTORICA STRIPOV

V svetovni zgodovini stripa so ženska imena zelo redka, saj jih je mogoče presneti kar na prste, nekaj primerov: Tove Jansson (finska Shvedinja, avtorica znanih likov »muminov«), Claire Bretécher (Francija), Lina Buffolente (Italija), Grace Drayton (ZDA); shele v novejšem času se v vechjem shtevilu pojavljajo tudi avtorice. Podobno, seveda v razmeroma manjšem obsegu, velja tudi za slovenski strip (npr.: v 60-ih letih je v *Lj. dnevniku* objavljala Danica Shraj). Eno od imen zhe polpreteklega chasa je **Tanja Kloeckl** (Jesenice, 20. 2. 1959), doma iz Lesc pri Bledu, v Ljubljani je konchala sholo za oblikovanje, nato se je ukvarjala z oblikovanjem, petjem in pisanjem zgodb, ki jih je tudi ilustrirala »za lastno uporabo«. V dnevniku *Slovenske novice* je objavila stripa: *Tibo bodi, punchka!* (23. 2. 1993 – 13. 4. 1993) in *V pajkovi mreži* (17. 11. 1993 – 10. 1. 1994). Oba sta posebnost zhe po tem, da sta natisnjena v barvah, to je bilo tedaj v domachem chasopisju she bolj redko. Sta tudi dokaj obsezhna, saj vsak obsega po 42 tablojev, oblikovanih v modernejšem nepasichnem nachinu. Risbe v realistichnem stilu uchinkujejo estetsko, bolj ilustracijsko kot stripsko, z vechkrat okornim kadriranjem in neizrazito mimiko oseb. Tekst v oblachkih je v kurzivu, kar za strip ni najbolj primerno. Vsebina iz slovenske (kriminalne) sodobnosti je zanimivo zastavljena, tudi glede psihologije glavnih oseb, zgodbe pa so razvite brez posebne domiselnosti z bledim koncem. Kljub temu pa gre, gledano v celoti, za nedvomno izrazito avtorsko dejanje.

V intervjuju s piscem teh vrstic (*Jana*, 14. 9. 1993, str. 7) je Tanja K. povedala: »Vedno sem si zhelela stripe, ki bi bili v barvah in vsak kader naj bi bil izdelan kot ilustracija v knjigi. Zanimajo me sodobne teme (...) Zelo rada rishem zhenske, poleg tega je erotika del vsakdanjosti in mochno gibalo dogajanj v resnichnem zhivljenju.« – Erotika, prepletena z nasiljem (zlasti moshkih do zhensk), je v jedru obeh njenih stripov. Pozneje ni vech objavljala, nanjo so pozabili tudi raziskovalci zgodovine stripa, ni omenjena v dosedanjih knjizhnih pregledih, predstavljena ni bila niti na obsezhni razstavi slovenskega stripa (*Risba v stripu*, Mestna galerija Ljubljana, jul. – okt. 2011). Njena nadaljnja zhivljenjska usoda ni znana, menda se je pred kakshnimi petnajstimi leti odselila v Avstralijo in od tedaj o njej niso prejeli nobenega glasu niti njeni najblizhji domachi.

P. S. *Slov. novice* so od prve shtevilke (14. 5. 1991; *Primer izgubljenih jadrnic* avtorja Cirila Zalozhnika, zanimiv poskus satirichne kriminalke s stilskim zgledom v stripskem *Jamesu Bondu* avstralskega risarja Yaroslava Horaka) gojile domachi strip; tu je najvech profesionalno solidnih del objavil Jelko Peternelj.

Tanja Kloveckl

TIHO BODI, PUNCHKA!

/iz stripa/

JANEZ & JOVAN

/strip karikatura/

EPIGRAMIZMI

SLOVENIZMI

(P)UTA

Od Primorja do Pomurja,
med Kolpo in Kropo
v krizhu neurja Matkurja
»trzhi« pasjo lopo.

KOZHUH(O) VINA

Kdor se v gluhi lozi
za dlako od dlak lochi,
loza v vinski narkozi
ga iz dlak izlochi.

DOM(O) VINA

Cvetna dolina,
trizoba planina –
v himni dom vina,
Cvetka domovina.

GASILSKI DOM

Svetega Cvetka
cvetocha dolina,
koshchena kletka
v požharu spomina.

KPS-RKC

Najbolj kompletno
nespravljljive resnice
so spravljljene kar spretno
v chrkah kratice.

BICKLIZEM

Zadoshchenje florijanstva:
obchutek nadbalkanstva.
Mitropski biciklizem:
dol-gor shizopedalizem.

»IGRIVE« PERSPEKTIVE
(senchni ples)

Od vseh je pol aktivnih,
od te polovice
je pol brezperspektivnih,
pol pa senc pasivnih.

KULTURNI DELAVEC

Kulturnishki zabushant
in sprenevédavec,
kruha odjédavec,
deviant in strgan gvant.

TRANZICIZMI

PLAN(KE) ZA OSTANKE

Prehodna izbira
ostanke pobira
med svojo nekrozo
in tujo narkozo.

MLAKA V TRANZICIJI

Zhaba zadene pravo:
»Vsaka mlaka – kloaka,
ne glede na zastavo,
pod katero koraka.«

VE(N)DETA

Trans-identiteta
kot trzhna vedeta:
v striptizu Veneta
je z rabljem objeta.

UMETNISHKA RESNICA

Resnica je nevzdržna:
umetnost, ki ni trzhna,
kot vsak parazit rachuna
le na milost prorachuna.

COPATARSTVO

V jugobratstvu manjši brat
je bil za brata copat.
V evrobratstvu za brata
je manjši brat – ciabatta.

(O)BRAT

Kadar se izkazhe,
da je brat sovrazhnik,
je tujec najlazhe
prijateljski strazhnik.

(NEO)SOCIALNA DRZHAVA

Novoepohalna
drzhava kapitalna
ni nesocialna,
je le neobrutalna.

PARADA

Za pravi družbeni
parvenijski ugled
je nujen sluzhbeni
limuzinski obred.

BALKANIZMI

PREKLETO DVORISHCHE
(Jugonobel 1961-2011)

Balkanu so rekli:
catena mundi.
A so se zarekli –
latrina mundi.

SARAJEVO-ATENE
(1984-2004-2012)

Balkansko-mediteranski raj
po blishchu olimpiade
(ki je zanj prevelik zalogaj?)
na berashko berglo pade ...

DETERMINIZEM

Vsakdo, ki mu na Balkan
je postavljen rojstni kraj,
je za tisoč let nazaj
za dedni greh kaznovan.

AVTOKULTURA
(angl. fizz, fizzing)

Hrvashka lingvo-avtotortura
se sprashuje: je prav shport ali sport?
Tuj (slovenski ali srbski) import?
Kot reshitev se zdi: fizzaultura.

RAT ZA KOSMET
(ko smet)

Vchasih so Srbi rekli:
»Bolje rat nego pakt.«
Bodo pred Natom rekli:
»Bolje Pakt nego rat.« (?)

IMPALEMENT

Vprasanje grozljivo,
drakulsko shaljivo:
Balkan kot Balkanus –
balk into the anus?

IUGO-IUGUM

Balkanska zveza
je shizo-peza:
reshilni jarem
za smrtni harem.

KAMPANILIZEM

Neznosna kampanja
z(a)nosno sanja,
da je zla kotanja
pravzaprav banja.

GLOBALIZMI

(G)ROBOVA »RDECHE SOBE«
(Havel, Kim – dec. 2011)

Iz »rdeche sobe« sta sočasno
odshla zadnji pravi diktator
in zadnji pravi kontestator
zoper diktaturo oblastno.

GLOBAL DEBT (DEATH)

Finančnih slepil
sreche globalni vrt
je svoj skelet razkril
kot globalna smrt.

(jan. – apr. 2012)

PANBALKAN

Gre za globalizirano
kampanjsko amerikanstvo
ali za rafinirano
vsestransko (jugo)balkanstvo?

FATALNO FEKALNO
(moda cevovoda)

Zahodnjak tega ne ve:
zdravo je srati chepe.
Vzhod je prehitel Zahod
skoz fekalni cevovod.

AJAX (WC)
(Sir John Harington, 1596)

Pesnik elizabetinski
je razreshil problem svinjski:
ob pesmih je spisal razpravo,
kako odplakniti »vonjavo« ...

ANTIC HAY
(A. Huxley)

Igra denarja:
ples najbolj vazhnega
in najbolj lazhnega
sveta vladarja.

CHOREA

Iran je chrni vran,
za bombo skrit uran,
(Severna) Koreja –
Vidova horeja.

OSVO(BO)JENOST

Z denarjem se ustvarja
tako osvojenost
kot osvobojenost
od zakonov denarja.

Ivo Antich

POPARE

(Posthistorichne parabole)

VIDOVA LOZA

V mitropski gluhi lozi,
 v zahojeni luknji
 in strgani suknji,
 v neokapitalski
 (n)evropsihozi
 kot provincijski
 globalni psitakozi
 in starobutalski
 nekrobiozi –
 (s)lepi Vid se vozi
 v svetovljanski pozi
 (kot da Vidov ples
 sega do nebes)
 z avtom v avtohipnozi ...

MIT (K)ROPA

(g/astro-meteoroloshki pojem)

Zgornji Balkan,
 spodnja Evropa –
 zvez(d)na Mitropa
 kot krop neslan.

(V)mesna juha,
 ki v njej se kopa
 suha muha –
 ozrachje ropa.

V sebi se kuha
 kot mit kropa
 gluha muha –
 oblakov kôpa.

JV NEDOLZHNICE

Razvoj jugovzhodnih
negodno nerodnih
nedolzhnic:

od fevdalističnih
podlozhnic

prek socialističnih
brezbozhnic

in kapitalističnih
polozhnic

do fevdalističnih
ubozhnic.

AMFISBENA
(mitoloshka dvoglava kacha)

Od nekdanj je prava
le desna glava,
od nekdanj je leva
prava kriva vera.

Leva kriva vera
je huda namera,
ki se uresnichi,
ko desno stran pichi.

Le desna je resna
preporodna vesna,
ki se uresnichi,
ko levo stran pichi.

Ta kacha peresna
je zazhrta vase
in kakor zmaj besna
v sebi sama nase.

Ivo Antich

ISTO STANJE

(tri humoreske)

ISTO STANJE

- Pa je kranjski Janez spet izigral Balkance! Na celi chrti – briljantno! Chisto pat pozicijo je spremenil v zmago.
- Hm, ne vem, kaj je briljantnega v teh pokerashkih manipulacijah z mikroglasovi, ko se celo zdi, da sta »prava zmagovalca« – Pahor in Erjavec ...
- Ravno v tem je shtos! Poker zahteva briljanco na skrajnem stresnem robu ... Zdrzhati je treba »tilt« ... Che bi se tak preobrat, kot ga je Jansha naredil z Jankovichem, zgodil v kaki vechji drzhavi, bi to prishlo v uchbenike politologije po vsem svetu.
- Tudi tako bo prishlo v tovrstne knjige, vsaj v Nemchiji ... Bo zhe poskrbela – Angela ...
- Cikash, da je njena senca zadaj ...
- Kogar angel(a) podpre, se mu raj odpre ... In kogar ne podpre, se v zemljo vdre ... Tako je danes v Evropi sredi krize, ko se le Nemchija trdno drzhi nad vodo ... Kdo pa, mislish, je odlochilno prispeval, da je odletel Berlusconi – skoraj hkrati s svojim »prijateljem« Gadafijem?
- Res je, Angela je danes Mati Evrope, kot nekoch Marija Terezija ... Ampak zakaj pa je dopustila sočasno zmago levice na Hrvashkem?
- Ker je kot Berlusconi v Italiji tudi hrvashka desnica s Sanaderjem za vratom postala povsem nefunkcionalna, v sramoti do grla ... Pa tudi to, da je Slovenija prva na stari nemshki poti k Jadranu in Sredozemlju, ni brez pomena ...
- Ampak Angela ni kar sama pricharala Janshe ... Angela je le angel, vrhovni shef je vishe ...
- V rajskih prostorih Bele hishe ...
- In kaj zdaj preostane slovenski levici?
- Janshev scenarij: iz opozicije izzvati nove predchasne volitve. Takoj po Jankovicu neuradni zmagi jih je napovedal sam Jansha.
- Tako bi se lahko uresnichila napoved vedezhevalke, da bo vlado naposled vendarle sestavil Jankovich ...
- Leve sanje – prazne marnje ...
- Vse skupaj dishi po vrtenju v zacharanem krogu ...

- Seveda, tako pach je ... To je to: jugovzhodna Evropa ... Kako zhe pravijo bratje Ukrajinci, ki so po svoji »Krajini« tudi »Krajnci«? Saj je vseeno, kdo zmaga – Jushchenko ali Janukovich, v vsakem primeru dobimo Viktorja (Zmagovalca) ...
- Se pravi, ob vseh razlikah – iste evrazijske korenine ... Celo Jansha in Jankovich imata v priimku isti »kitajski« koren ... V kitajshchini yan pomeni show, igrati, dim, pozhreti ...
- Pa smo spet pri balkanski poanti ... Isto stanje, drugo pakovanje ...

PREPOZNAVNOST

- Delitve in volitve ... To je nash bistveni problem ...
- Kje pa! Tega je dovolj povsod po svetu: levo-desno, vedro-resno, milo-besno ...
- Potem tako lahko rechesh tudi za krizo ...
- Seveda ... Tudi gospodarstvo ni nash bistveni problem ... Ves svet je v ekonomski krizi ...
- Kaj pa je potem nash ključni problem?
- Prepoznavnost.
- Mislish prepoznavnost Slovenije kot drzhave v svetu?
- Tochno to ... Marsikdo po svetu kaj slishi o njej, a preprosto ne ve, kam naj jo vtakne v svoji geohistorichni (pod)zavesti ...
- Kaj bi nas »nekam vtikal«?! Che ne ve, pach ne ve, sramota nevednosti ...
- Nikogar she nisem srechal, ki bi mu bilo nerodno, da ne ve, kje je Slovenija ... Kot da gre chisto naravno za sramoto neke neznane, neznatne, zakotne nevednosti ...
- V svetu je vech majhnih drzhav kot velikih ...
- To je sicer »tolazhba«, a saj ne gre le za formalno velikost, predvsem gre za prepoznavnost ... Po svetu sem srechal ljudi, ki so si bili na jasnem glede Monaka, Lichtensteina, Malte, celo glede Andore in San Marina ... Z nobeno od teh se ni pripetilo, kot se je s Slovenijo ... Namrech pri nekem zalozhniku turistichnih prirochnikov v ZDA ... Moj znanec, Americhan, ki je nekaj let sluzhboval v Ljubljani, je sklenil napisati knjigo o Sloveniji ... V New Yorku je shel na pogovor k zalozhniku in ta nikakor ni mogel doumeti, kje naj bi bila Slovenija ... Na steni je imel zemljevid sveta, Slovenije na njem ni bilo, znanec mu je s prstom kazal na točko med Trstom in Dunajem, oni pa je zachudeno vrtel z glavo in skushal najti prostor tudi za svoj vrh kazalca, govorech: »Tu je Avstrija, tu je Italija, tu je Madzharska, vidim tudi ta croissant Kroatanov (menda ima ta chreda juzhnoslovanskih katolichanov svoje potomce v nashem indijanskem plemenu Croatan v Severni Karolini) ... In pravite, da je tu nekje vmes she en locheni delchek Slovakije ... Ampak saj nekdanja Chehoslovakija, kolikor vem, ni segala

do Jadranskega morja ... Eh, to chudno slovansko premetavanje glasov sem in tja, med angleškima besedama »slave« in »sloven« ... Ali ni vse to od Trsta na vzhod Slovenija, Solvenija, Salvinija, Slavinija, Slavija, Salavonija, Slovanija, Slavofonija, z Rusijo vred, do Kamchatke in Japonske? Slavonija pa je menda le zgornji krak kroatanskega polmesca ali bumeranga ... To mi je znano, ker so se v tej Slavoniji med nedavnimi plemenskimi vojnami kar precej klali, tako da je odmevalo po medijih.«

– In mi naj bi bili frustrirani zaradi takih prepotentno cinичnih ameriških »geografov«?

– Kakor kdo hoče, ampak dejstvo je: če nisi prepoznaven, te ni zraven, ker nisi zaznaven ...

– No, konec koncev pa je dovolj, da za Slovenijo ve nemška Angela ...

– Svetovno prepoznavnost bomo dosegli, ko bo za nas vedela tudi ameriška Angelina ... Treba jo bo zlobirati, da se bo drugi del njenega filma »V dezheli krvi in medu« dogajal na »nikogarshnji zemlji« v Sloveniji ... To bo naša pristna prepoznavnost, kajti po turško »bal« pomeni med, »kan« pa kri ... Se pravi: kan i(n) bal ... Da o priimku Turk, Türk niti ne govorim ...

LOVE STORY

– Dober dan, gospod, prosil bi vas, da bi mi odgovorili na nekaj vprasanj za našo rubriko »Aktualni dialogi«. Danashnja tema je – ljubezen. Zanima nas mnenje naključnih mimoidochih o medchloveshkem psihofizichnem kontaktiranju ...

– Zanima vas torej moja LOVE STORY, ne? Hja, hm ... Veste, kaj LOV STORI, mislim, lov na chloveka?

– Mar je ljubezen za vas lov na chloveka?

– V nekem smislu zhe. Torej: ta lov stori, da nazadnje ne lovite vech chloveka, ampak njegovo imetje ... Dostikrat je pach tako ...

– Hm, to pa ne zveni prevech spodbudno. Verjetno imate bolj slabe izkushnje. Dobro ... No, pa mi povejte kaj o vashi prvi ljubezni ...

– Moja prva ljubezen je bila shtirideset let starejsa od mene. Kot shtudent sem bil pri njej podnajemnik ...

– Koliko let pa je to trajalo?

– Ne dolgo. Zasachila me je z mojo drugo ljubeznijo, s kolegico s faksa, in shtudija je bilo konec. Materialno me je namrech podpirala le prva ljubezen ... In odpovedala mi je vse, tudi sobo ...

– In kaj ste storili potem?

- Druga ljubezen je zanosila. Poročila sva se in zaposlila. Visoko letechi karieristichni nachrti so shli po vodi, zato sva se zachela vse bolj sovrazhiti, kljub otroku. Bila pa je ta moja zhena tudi zelo emancipatorsko nastrojena. Dobila je histerichni napad besa, che ji je kdo po nakljuchju rekel gospa Dezhevnikova. Taka svojiIna oblika priimka, cheprav se zelo nobel slishi, se ji je namrech zdela izrecno poudarjanje zhenske lastninske pripadnosti nekemu moshkemu individuumu. Tako sva se po treh letih lochila. Z advokatom sta me fino oskubila.
- In zdaj? Ste morda spet porocheni?
- Da ... S tisto prvo ljubeznijo ... Saj veste, prva ljubezen je nepozabna ...
- S tisto, ki je shtirideset let starejsa od vas? Ja koliko pa je zhe stara?
- Ravno prav, da se mi splacha chakati. Je namrech bogata vdova po neki veliki zhivini, jaz pa bom edini dedich.
- Pa se vam to ne zdi nekoliko moralno problematichno?
- Ne ... V nekem horoskopu sem namrech prebral, da bom umrl pred svojo zheno.
- Torej bo vashe chakanje na zhenino smrt zaman ...
- Hja, mogoche res. Ampak shtos je v tem, da ni jasno, katera moja zhena je s tem mishljena: prva, druga – ali pa morda tretja. Z nezakonsko hcherko prve zhene (imela jo je she kot mladoletnica, preden sva se spoznala) namrech zhe nachrtujeva poroko po smrti druge ...

(iz rokopisne zbirke humoresk *Dvogovori*; op. avt.)

Ivo Antich

MNOZHICHNOMEDIJSKE BELEZHKE: MITOLOGIJA IDENTITETE (XXIV)

(filmi, predvajani v Ljubljani, jul. – dec. 2009)

SVETI JURIJ UBIJA ZMAJA (*Sveti Georgije ubiva azhdahu*; koprodukcija: Srbija, RS-BiH, Bolgarija, 2009; Kino Vich, 21. 7. 2009). »Tragedija« tega filma srbskega režiserja Srdjana Dragojevicha (markantno se je uveljavil s prvencem *Lepe vasi lepo gorijo*) ni v tragichnosti dogodkov, ki jih prikazuje (ti so kot del balkanske zgodovine tragichni sami po sebi), temvech v izjemno razvidnem nesorazmerju med vložhenimi sredstvi (»najskuplji srpski film svih vremena«, tj. ok. 5 mil EU), naporu in ambicijami na eni strani ter konchnim rezultatom na drugi strani. Zdi se, da je bila vodilna ambicija (po drami, iz 1984, in scenariju izjemno uspešnega dramatika Dushana Kovachevicha) v oviru enega filma »metaforichno« zajeti pod naslovom iz nacionalno-verske folklore celotno srbsko zgodovino prejšnjega stoletja; to še posebej poudarja konchna opomba kot nekakšna etiketa: »In tako celo 20. stoletje« ... Gre za zanimivo izhodishche sizheja (resnichni dogodek iz prve sv. vojne: kazenska mobilizacija invalidov za frontni »kanonenfuter«), ki pa se razkrije kot bizarna »bratsko opozicijska« ljubezensko-sovrazhnishka zgodba o podezhelskem mladenichu, ki v vojni s Turki izgubi levo roko in se zato odreche ljubezni svoje meshchanske zarochenke, chesh da je tako pohabljen ni vreden (manj afektirano psihopatsko bi bilo, ko bi shlo za kak bolj usoden ud, a potem ne bi bila možna poroka z drugo, »bolj vsakdanjo« zhensko in ob njej skok v posteljo s predhodno zarochenko kot zhandarjevo zhenou; milosrchni zhandar ne zmore ubiti vsiljivca z videzom razbojnika, na koncu oba padeta na fronti proti Avstro-Ogrski, se pravi »proti Evropi«). Tu je zbrano pravzaprav vse, kar potrebuje shpektakelski film s temo iz (nacionalne) zgodovine, toda kompleksna mashinerija z vso geohistorichno, patriotsko, socioloshko in mitoloshko-simbolichno prtlljago ter z vsem hrupom, glasbeno opremo in teatralichnimi dialogi, ki so v glavnem krichavo patetichne parole, ostaja v fazi konstrukcije ali okostja. Razvidno je, da režiser sicer profesionalno solidno obvladuje obrt; kljub temu je dogajanje mestoma nepregledno in tezhko povezljivo, vsi liki, tako glavni kot stranski, so kot kartonske figure, podprte z vrsto afektirano grotesknih balkanskih (deloma chnohumornih) stereotipov, odnosi med njimi ostajajo brez razvidnejshega in preprihcljivejshega psiholoshko-dramatichnega razvojnega loka. Ne nazadnje niti naslovna metafora, ki »forsirano poetichno« asociira (danes spet po svoje aktualno) zmago krshchanstva nad poganstvom, ni filmsko dovolj

funkcionalno plasirana (v kolikshni meri je Sv. Georgije, po etimologiji imena kmet, simbol krshchanskega srbstva ali srbski nacionalni svetnik, se ne zdi povsem jasno; doslej je bil to bolj Sv. Sava). Skratka: celovita »metafora« dopushcha možnost, da film pravzaprav povzema srbsko zgodovino 20. stoletja predvsem kot produkcijski rezultat: enormna balkanska entropija.

SLOVENKA (*Slovenian Girl*; koprodukcija: Slovenija, Nemčija, Srbija, Hrvashka, BiH, 2009; Kinoklub Vich, 16. 10. 2009). Rezhiser Damjan Kozole je s *Slovenko* ustvaril (ne po literarnem delu, to je prednost; ob Kozoletu sta soscenarista hrvashki rezhiser Ognjen Svilichich in slovenski rezhiser Matevzh Luzar) vrh opazne in vse bolj z(a)guljene »manire« slovenskega filma v zozhitvi na mochan zhenski lik, ki obvladuje celoto brez dramsko enakovrednega (moshkega) nasprotnega lika, tako da so ostale osebe bolj ali manj le »priveski«. Znotraj te skoraj zhe endemichno tradicionalne, monopersonalno zozhene perspektive, na katero se praviloma navezuje tudi komorna, skoraj agorafobichna omejenost dogajanja na bolj ali manj intimistichno dolochen socialni izsek, je *Slovenka* nedvomno briljantno rezhirana (pregledno, umirjeno, zanesljivo, z dobro tekocho linearno in dozirano napeto, cheprav skromno in ne posebno zanimivo fabulo, umeshcheno v slovensko tranzicijo in predsedovanje EU) ter preprihljivo odigrana v vseh vlogah. Na chelu je seveda Nina Ivanishin kot »delonovsko samurajska« shtudentka (globalne) angleshchine, dekile iz »navzdol viseche« posavske province (Krshko); pod oglasno shifro »Slovenka« se s prostituiranjem lastnega telesa skusha vkljuchiti v mashinerijo ljubljanskega »velemestnega«, podalpsko-balkanskega turbokapitalizma (tu se nakazuje, kot ugotavlja kritika, »metaforichna« asociacija za aktualno vkljuhevanje Slovenije v »novi sistem« zahodnega kapital-liberal-globalizma). Ivanishinova kljub lastni fizichni gracilnosti obvladuje ranljivost svojega filmskega lika in gre skoz film »kot sablja« z opaznimi »japonskimi« vizualnimi asociacijami; po potrebi zhe s premikom obrvi na ledeno praznem obrazu »pove vse«; pri tem je popolnoma neopazno, da je kakih deset let »prestara« za obichajno shtudentko. Tako je sicer zhe rutinirana gledalishka igralka kot debitantka v glavni filmski vlogi vsekakor markantno, chetudi dokaj enodimenzionalno zaznamovala celoten film. Ob njej velja omeniti vsaj she dva tehtno slikovita lika: Petra Musevskega kot njenega ocheta in Primozha Pirnata kot eno od njenih »strank«. Zgledno profesionalen je film s svojim tako rekoch »japonsko« izchishchenim minimalizmom tudi v ostalih pogledih (scenografija, kostumografija, fotografija, diskretna glasba), zato je toliko bolj motecha sekvenca, ki naj bi bila menda posebno »atraktivna«: noben zvodnishko-mafijski amater, kaj shele profesionallec, si ne bi privoshchil teatralichno odshtekanega izobeshanja izsiljevane zhrtve z balkona stolpnice v sredishchu mesta sredi belega dne (temeljno pravilo mafijskega delovanja je diskretnost). Konec filma je brez pravega dramskega finala, a ta »nedorechenost« je ustrezna v kontekstu utishanosti celotnega koncepta: kot je glavna junakinja v svojem jedru nedostopna enigma za

vse okoli sebe, tako se tudi film izteče v odprto uganko njene nadaljnje usode. Pri tem je njeno sklepno spremljanje pesmi Franka Zappe, nekoch provokativnega ljubljena mladine v »rdechi« Vzhodni Evropi, v bistvu njen edini in ne ravno nujen populistično patetičen »kompromis«, rahlo dishech po socialistični nostalgiji s Severinino popevko v Nabershnikovem *Petelinjem zajtrku*. Zhe njeno ime je namrech dvoumno: kot Aleksandra je zmagovalka, osvajalka (grshki pomen imena: branilka, zashchitnica ljudstva; zhenska »varianta« balkanskega osvajalca), kot Sashka je »ochetova punchka« (bolj ali manj nebogljena »hchi Balkana«). Njena »ledenost« je oklep kot nujna kompenzacija za shizoidno (samo)ogroženost v jedru, ki je ontoloshko-esencialna rana razcepa v »nedeljivem« individuuumu ali razcepu pod-vrženem subjektu (sleherniku); identiteta individuuma je (kot pri atomu, ki je tudi »nedeljiv«, a z razcepom sproshcha energijo) zhe pojmovno utemeljena na poskusu zanikanja delitve, razcepa, raz-lochenosti, diference. Njen poskus, da bi s prakticanjem dobesedne variante sploshne družbene prostitucije po blizhnjici odplachala hipotekarno »sanjsko stanovanje« v (provincialni) prestolnici, se v biografski etapi, ki jo zajema film, koncha z neuspehom, torej bo morala ostati v provinci (balkanske) province. Kolikor je *Slovenka* res metaforična možnost za Slovenijo, se ob njej na pragu krize (slovenskega) globalizma nakazuje dvoumna modifikacija znanega (Drnovshkovega) izreka: zgodba o (ne)uspehu ...

9.06 (Slovenija, 2009; Kinoklub Vich, 3. 11. 2009). She en primerek »shtudijskega filma«, se pravi slovenskega filmskega minimalističnega manirizma, ki s svojo vechjo ali manjšho elitistično-intimistično hermetičnostjo od gledalca prichakuje »shtudijski pristop«. Tehnično briljantna ekshibicija pod roko režiserja Igorja Shterka (njegov chetrti celovecherec, soscenarist Sinisha Dragin), po vsem sodech, ne zheli le uzhivati sama v sebi, temvech se njene ambicije zdijo globlje (na to opozarja tudi konchna opomba v spomin režiserjevemu ochetu, ki je izginil med jadranjem po Pacifiku). Sporochilnost skusha zgoshcheno zajeti take zahtevne teme, kot so psihopatologija samomora, shizoidna ozadja ljubezensko-zakonskih odnosov, (ne)smiselnost in bezhna zgubljenost bivanja, samota in ne(z)možnost komunikacije, bremena vesti in krivde, iskanje lastne identitete in pri tem prevzemanje tuje itd. Vsekakor je dobrodoslo najprej to, da je za spremembo film osredotochen na moshkega kot glavno osebo: Igor Samobor je ustvaril markanten lik kriminalista Dushana, poklicnega iskalca resnice, obsesivno-avtotorturno vrtajočega perfekcionista, ki hoche priti »do dna« samomoru (skok z vrtoglavo fotogeničnega solkanskega mosta) gejevskega pianista, izvirajočega z nekega hrvashkega otoka (incineracija njegovega trupla v kontekstu filma ponuja francosko asociacijo *ciné, cinéma, cinéraire, incinération, cynisme* – tehnično je posneti film, v kolutu ali v drugachnem »paketu«, nekakshna »zhara«, katere vsebina »ozhivi« s projekcijo). Radikalnost raziskave kriminalista privede do identifikacije s samomorilcem (obredno britje po vsem telesu) in do enakega sklepa na istem mestu (mostu). Toda tudi ta vodilni lik, kot je v sorodnih »monoakterskih«

slovenskih filmih zhe obichajno, nima priblizhno enakovredno izoblikovanega nasprotnega igralca, ki je osnovni pogoj za dramski konflikt. Dramaticzne situacije so le nakazane s fragmentarnimi prizori in dialogi, razmerja med osebami se ne razvijajo na sceni, temvech scensko ok(n)o nakazuje le njihove zasnove ali pa posledice v variacijah »duletichevskih« zamrznjenih trenutkov. Nikakrshno »modernistichno« izmikanje v statichnost chiste fotoestetike ne more ovrechi temeljnega scenskega dejstva, da je izrazitejshe (bolj »naravno«) plastichnost oseb mogoche oblikovati le v njihovem dramaticnem medsebojnem soochanju na funkcionalnem fabulativnem pogonu, zato je celo glavni lik kriminalista razmeroma enodimenzionalen, okorno hermetichen, she bolj seveda to velja za ostale osebe. Che se tako rekoeh »vse prepushcha gledalcu«, radikalno vzeto film sploh ni potreben; che zaradi rezhijskega nachela nekakshne prefinjeno zadržhane in zgolj nakazuje »fotopoetichnosti« gledalec tezhko povezuje osnovne niti lezherno sestavljene zgodbe, ne gre toliko za avtorsko »genialnost« kot za funkcionalno izrazito omejeno dramaturshko precioznost v obvladovanju in prezentiranju gradiva. Film vech obljublja (tudi z nedvomno inventivno, a za shirsho rabo manj primerno chasovno shifro v naslovu, povzeto po trenutku »vnebohoda« Jurija Gagarina – od kriminalista s srbskim imenom Dushan iz Slovenije prek hrvashkega otoka do Rusije segajochi posttranzicijsko depresivna »slovanska metafora«?), kot zares uresnichi; to velja zlasti za soliden suspenz v uvodnih sekvencah, ki pa postopoma, nekje po prvi tretjini, razvodeni in se vse bolj razkriva kot okorno samovshechen, brezizhoden, vse manj zanimiv labirint rogovilasto konstruirane fabule, nedorechene tako v kriminalistichni veji kot na she bolj afektirani strani kriminalistovega zavožlanega osebnega zhivljenja s prizvoki mizoginije (njegova »zhenska prtljaga« zajema locheno zheni, njuno v prometni nesrechi, za katero se kriminalist chuti krivega, umrlo hcherko, nadomestno posvojenko ter plavolaso in temnolaso ljubimko). Da se vse skupaj dogaja, kljub dolochenim prepoznavnim eksterierom in drugim lokalnim znamenjem, praktichno v prostorsko-chasovnem vakuumu (brez tehtneje predstavljenega, za slehernika usodnega socialno-zgodovinskega konteksta), je za tovrstno filmsko »nacionalno tipologijo« bolj ali manj samoumevno. (Filmi s chisto numerichnim naslovom so redki; vechinoma letnice ali posebno znamenje, npr. novejshi amerishki: 1941, 1776, 1969, 2010, 1408, 2012 ...)

HUDICHEVKI (*Les Diaboliques*; Francija, 1955; Kinoteka, 10. 11. 2009). Osrednji, najbolj zanimiv film v opusu Henri-Georgesa Clouzota (1907-1977), klasichnega francoskega mojstra suspenza, po nekaterih »francoskega Hitchcocka«; njegova retrospektiva v Kinoteki je programsko oznachena kot »zloch in po francosko«. Po kriminaliki znanega pisateljskega tandema Boileau-Narcejac je zadevni film realiziran kot eksemplarična filmska mashinerija, zanesljivo funkcionalna v vseh pogledih (scenarij, dialogi, igra, fabula): mrachno distanciran naturalistichen, zastrto satirichen pogled na chloveshke kreature, ki si v brezizhodnem labirintu

sive vsakdanjosti skushajo priboriti koshček »svobode, sreče, bogastva«, ne izbirajo sredstva. Naslov se (le v slovenshchini, ki pozna dvojino, sicer je pomen shirshi in zajema vse nastopajoče kot »demon«) nanasha na zheno in na ljubico ravnatelja deshke shole-internata v »simptomalno« obrnjenem kontrastu: prvo igra rezhiserjeva zhená Véra Clouzot (rojena v Braziliji), drugo specifichno sharmanтна zvezda Simone Signoret (rojena v Nemchiji); prva kot nekoliko »pozitivnejsha« plashna *temmolaska* in druga kot odlochnejsha *plavolaska* skupaj zasnujeta umor sadistichnega ravnatelja. Konchni preobrat, ko se razkrije, da je bil ves »horror« le zaigrana intriga ravnatelja in ljubice z namenom izzvati smrt na srcu bolne zhene (Véra Clouzot je v resnici umrla po srchnem napadu, stara 46 let), filmu daje nekoliko cenen pečat domislice iz detektivskega romanopisja. Vsekakor je »konkurenca« Hitchcocku (ki je sicer nameraval posneti film po istem romanu, a ni dobil pravic) brezpredmetna.

IN KAJ PRIDE POTE? (*Und was kommt danach?(After Liverpool)*; ZRN, 1974; Kinoteka, 11. 11. 2009). Retrospektiva Michaela Hanekeja (roj. München, 1942) v okviru LIFFe. Ta zgodnji izdelek rezhiserja (in profesorja rezhije na dunajski filmski akademiji), ki je do danes zrasel v svojevrsten identifikacijski simbol avstrijsko-mittelevropskega filma kot umetnostnega modela dolocene geohistorichne »kolektivne zavesti«, je prirejen po enodejanki *After Liverpool* (1971) angleshkega dramatika Jamesa Saundersa. Izrazito komorna, prvotno za televizijo posneta »bergmanovska« psihodrama zhensko-moshkega para, ujetega v stanovanjski interier, je na velikem platnu, nacheloma namenjenem mnozhici, she posebno občutna »psihotortura« tudi za gledalca, ki se ji mora, che jo hoche v celoti prenesti, prilagoditi s posluhom in potrpljenjem. Dialoshki dvoboj se zachne »post festum«, po seksu (metaforichno: po koncu desetletja beatlovsko.hipijevske »liverpoolske« romantike 1960-1970) kot »nakljuchna« besedna igra, ki pa izvira iz »globljega psihoanalitichnega vzroka«, namrech iz moshke negotovosti, »ali je bil dober« in »boljsi od drugih«. Po »celovechernem« potovanju skoz brezizhodni tunel tega medsebojnega psihofizichnega slachenja in razchishchevanja-ochishchevanja (v veliki meri med »sproshchenim« kopalnishkim obredjem, pri chemer pa »radikalni naturalizem« ne zajema iztrebljanja) se vse »dogajanje« z dramaticnim vrhom v zhepnem nozhu, s katerim zhenska moshkega urezhe v roko, koncha v mrtvem teku kvazikomunikacije, v popolni izpraznjenosti besede in osebe, od konfliktnega chvekanja izmuchená ljubezenska partnerja si nimata vech nichesar povedati; odgovor na naslov je torej – nich. Film v glavnem vzdrzhujeta sijajna igralca Hildegard Schmahl in Dieter Kirchlechner, ki kot brezimna Ona in On svojima likoma v izmuzljivem preseku simbolizma in realizma dajeta pečat trdno preprichljivega »naturalizma«. Zadevni film je namrech nazoren primer v dvojnem smislu: kako naturalizem, kot je znano tudi iz literarne zgodovine, »mimogrede« prehaja v artificialni, larpurlatistichni simbolizem ter kako tako rekoč dokumentaristichni minimalistichno-mimetichni »realizem« (dovolj abstraktno izoliran v »brezdelno«, a očitno materialno

preskrbljeno meshchansko okolje in afektirano okleschen z »beckettovskimi dialogi) ne zadostuje za polnovredno filmsko-dramsko umetnino, za katero je potrebna inventivnejša fabulativna nadgradnja ali imaginativni presežek. Monotonost zaslishevalsko zbadljivega »natezanja«, ki niti seksa ne pokazhe »in medias res«, deloma ozhivljajo citati iz tedaj modne popglasbe (zlasti Beatles; asociativni podnaslov *After Liverpool*) in filozofije, cheprav ti hrupno ilustrativni preseki celotno konstrukcijo she dodatno abstrahirajo v eksperimentalno eksihibicijo, katere bistvena »provokativnost« bi bila hipoteza: morda pa *pred tem* seksa sploh ni bilo (v kontekstu naslova razvid »splošnega nicha« nichts davor, nichts danach).

TRI POTI K JEZERU (*Three Paths to the Lake*; ZRN, Avstrija, 1976; Kinoteka, 18. 11. 2009). Po *After Liverpool* naslednji Hanekejev film, priredba po istonaslovni noveli (prev. v slov.) vodilne nemshko-koroshke pisateljice Ingeborg Bachmann (Celovec, 1926 – Rim, 1973). Kot celota nedvomno korektno, a to she ni »pravi Haneke«; dokaj konvencionalno-naftalinsko uchinkuje branje izvirnega teksta v offu, saj taka gostobesedna, izrazito kvaziliterarno nefilmichna spremljava deluje »pedagogshko«, kot da je treba infantilnemu gledalcu posebej pojasnjevati prizore; stereotipno, skoraj holivudsko osladno deluje tudi spremljajocha glasba. Haneke se je shele kasneje odrekel glasbi, v svojih filmih jo je nehal uporabljati; očitno je dojel, da je glasba – radikalno vzeto – v filmu povsem odvechen »tujek«, neposredni ostanek iz ceneno »magichnega« populizma. Film *Tri poti* je tudi po geohistorichnem kontekstu posebej zanimiv za gledalca v Sloveniji. Vsi esencialni simptomi mittelevropskega avstrijstva so tu brez hrupnih poudarkov, vendar z neizogibno, obsesivno navzochnostjo: omemba razpada avstrijskega cesarstva, oche glavne junakinje, 50-letne fotografkinje, ki je prishla iz Pariza (pisateljica Bachmannova je zhivela vechinoma v Italiji) domov v Celovec na pochnice, je avstronostalgik; ona na sprehodu k Vrbskemu jezeru »resetira« krajinske spomine iz otroshstva, chutech privlachnost in vibracije z juga – od onstran Karavank – nekdanje »Velike Avstrije«, zadaj je morda tipichno avstrijsko-koroshka podzavestna, nagonaska potreba »prekorachiti obzorje« ... (prim. chrtica *Prekorachiti obzorje* avstrijskega pisatelja H. C. Artmanna). Neposredno zarisana topografija bivanjske depresije: navedene so Slovenija, Hrvashka, Bosna ... Eden od junakov filma zhivi v Ljubljani, izrecno tako, ne Laibach, omenjen je Kranj itd. Alpsko domachijsko idilichna, v pravljichnem standardu zhivecha, a ob vsem tem tudi morasto depresivna, zadushljiva Avstrija (Musilova »Kakanija«), »amputirana drzhava«, znana iz sodobne avstrijske literature, zlasti proze, ki je vsa v znamenju dveh klasichnih gigantov – Kafke in Musila. Film je tudi sicer v marsikaterem pogledu tako rekoch »slovenski«: pochasno, nedramaticšno dogajanje, osredotochenost na glavno junakinjo (manira v slovenskem filmu 20 let pozneje) ... Glavna junakinja Elisabeth Matrei kot poklicna fotografkinja zhivi v Parizu, ki je pojem osvobojenega svetovljanstva za najrazlichnejshe prihajache iz vzhodnih

provinc Evrope; njen osnovni problem so odnosi z moshkimi (odvisnost od razmerja z materjo in bratom v otroštvu, v tej avtoblokadi ne more zdrzhati z nobenim moshkim, na nobenega se ne more trajneje navezati, vsak prej ali slej »izgine« iz njenega zanimanja in zhivljenja; morda gre zraven za »fritzlovsko« senco ocheta, zato od njega tudi po tem poчитnishkem srečanju chimprej pobegne), eden od njenih moshkih ljubimcev je iz Galicije ... Elisabeth se na obisku pri ochetu tako dolgochasi, kljub hkratni tesni navezanosti nanj, da po telefonu naroči prijatelju v Parizu (od nje mlajshi moshki, lahko bi bil njen »sin«), naj ji pošlje telegram, da mora takoj v Pariz – pach kot izgovor, da lahko takoj »pod nujno« zapusti starosvetnega ocheta. Eden od njenih moshkih meni, da so Nemci pod nacizmom delali zlochine po (državljansko-vojashki) dolžnosti, Avstrijci pa iz uzhivanja v krutosti (»avstrijska avto/psihoanaliza« perverzni erotizem morilstva).

BENNYJEV VIDEO (*Benny's Video*; Shvica, 1992; Kinoteka, 20. 11. 2009). Polna zrelost Hanekeja kot rezhiserja, posnel v svojem 50. letu. Ne zdi se pretirano rechi, da je ta film blizu tistega, kar naj bi bil »idealni evropski film«, filmska evroparadigma, evropski film par excellence: z izvirno nepopulistichno studioznostjo kreativno izpostavljen dolochen dramatichno tehten, ontoloshko-eksistencialno zhgoch (provokativen) problem ... V tem filmu Haneke eksponira demonizem moderne masmedijske glasbene in vizualne kulture, she posebno zapakirane v obliki in praksi videa; ta kultura s tv in razlichnimi video paketi emitira svoj obsesivni hrup in migotanje gibljivih ekranskih slik v zadnje kotichke chlovekovih mozghanov ter v njih, che so okolishchine ustrezne, »prebuja demone« ... Prva prednost je, da ne gre za priredbo po literarnem delu (temeljna filmska travma je parazitiranje na literaturi), ampak je v polnem pomenu avtorsko delo – scenarij in rezhija Haneke. Ključni problemski vozal je v tem, da oche reagira na zlochin mladoletnega sina »klasichno« zlochin naj ostane skrit v družini. Treba je le natanchno izbrisati sledove in bo spet vse v redu, vse bo spet utechena, varna, normalna, lepa vsakdanjost Tu je kavelj, ki tragedijo potiska v smeri groteske: zhena vprasha mozha, ali sploh misli resno (z nachrtom brisanja sledov). Ochetova reakcija »vse skrit« v molk in pozabo je poshastna, zhena se zgrozi: oche je v bistvu enaka poshast kot sin ... Ochetova prva skrb ni zlochin sam po sebi, temvech »meshchanski videz«: kako bo, che pride na dan, zlochin prizadel javno podobo njega kot uspešnega poslovnezhina in sploh njegove družine. Izbrisati sledove zlochina v praksi pomeni truplo zrezati na drobne koshchke, ki jih je mogoche odplakniti v kanalizacijo; shtiri dni ochetovega garanja, medtem sta zhena in sin na izletu v Egiptu (metaforichno: izbrisati nacistichne zlochine iz zavesti, pa bo »vsakdanja idila« spet nemoteno funkcionalna). Sledovi so uspešno odstranjeni, a brezvestni sin ne zdrzhi tezhke vesti in se nazadnje sam prijavi policiji ... Psiholoshko dobro utemeljeno: dechek iz bogate meshchanske družine (Dunaj) tako rekoch nima stika s »pravim« zhivljenjem, zhivi v urbaniziranem inkubatorju, kjer je vsega dovolj, po vizualnih

medijih pa k njemu vdira groza vojne na Hrvaskem (spet asociacija na nekdanje avstrijske dezhele na Balkanu kot preteklost v podzavesti); obsesivno si na videu ogleduje lastni posnetek klanja prashicha na kmetiji, kjer je njegov oče solastnik; sina fascinira, da se v ozadju (ochetovega) bogastva skriva strahno zhrtvovanje zhivali, prashich izpushcha strahotne smrtne zvoke, enake kot deklica, ki jo sin ubije, in podobne krchevitemu materinemu joku v hotelski sobi v Egiptu ... Senzibilni dehek vse to intenzivno dozhivlja, vanj se useda kot specifichno mamljiva groza, ki v njem izzove potrebo po »preboju« iz zacharano nezadoshchene video-virtualnosti v lastni neposredno aktivni stik z avtentichno strahoto realnosti (prim. reklamno masmedijsko geslo DIY – Do it yourself; asoc. *die* – umri), zato zvabi neznano deklico na dom in jo usmrti s pishtolo za ubijanje zhivine. Neosvshcheni mladoletni morilec je svojevrsten razkrinkujochi simptom shizoidne družbene mashinerije videza, temeljeche na sistematchni zlochinski produkciji. Mozhne asociacije z nemshkimi filmi *Schramm* (r. J. Buttgereit, 1992), *Schizophrenia-Angst* (r. G. Kargl, 1983) in *Das schreckliche Mädchen* (r. M. Verhoeven, 1989), ki so prav tako kirurshko shokantne shtudije zlochinstva (v nemshkem kontekstu).

KO ODPADA LISTJE (*Listopad / Giorgobistve*; SZ-Gruzija, 1967; Kinoteka 24. 11. 2009). Film, zanimiv zhe »kot tak«, po svojem izvoru v Gruziji (za Evropo dezhele z eksotichnimi etiketami kavkashkega »romantichnega« razbojnishtva, temnookih leptic, odlicnih vin in tipichnih priimkov na –adze ali –shvili), je eno zgodnjih del znanega sovjetsko-gruzinskega režhiserja Otarija Iosselianija, ki je zaradi prepovedi njegovih filmov v SZ leta 1982 emigriral v Pariz in uspešno nadaljeval kariero kot francoski režhiser z mednarodnimi nagradami. V tem filmu se predstavi s svojo (sovjetsko) obliko »novega neorealizma« o vsakdanjem zhivljenju malih ljudi v dokumentarno avtentichnem gruzinskem kontekstu. Film je nedvomno svojevrstna mojstrovina (nagrada v Cannesu), izrazito nepatetichna, dobrodushna, brez velikih besed in dejanj; precej avtentichnosti mu jemlje ruska sinhronizacija. Glavni junak Niko je s svojim skromno vljudnim, naivno »intelektualnim« vedenjem posebnesh v sicer (malo)mestnem okolju, ki je she v veliki meri ujeto v rustikalno-patriarhalno tradicijo bojevnishtva s chashchenjem fizichne sile, postavljashstva in pragmatiche zvijachnosti; tudi dekleta se iz nerodnezhna naravnost strupeno norchujejo. Toda v mladenichu, ki je pravkar nastopil prvo sluzhbo v vinarni, se zgodi preobrat, ko se spricho vsakrshnih ponizhanj osvesti, zave svojega polozhaja in se odlochneje postavi zase. Upre se prodaji neprimernege vina in ko ga oportunistichni sodelavci zatozhijo direktorju, ki je doslej toleriral goljufijo, ta na presenechenje vseh mladenichu prizna, da je ravnal pravilno in poshteno. Zadnji prizor se odmakne na starinsko cerkev na hribu nad mestom ob trdih udarcih zvona (tudi v kontekstu socialistichnega ateizma se vse dogaja »v sencih vechnosti«?). Lagoden ritem s prizvoki (grenke) humornosti in deloma tudi grotesknege »folklorizma« ter dokaj stereotipne

(cheprav preprichljive) situacije brez izrazitejshe dramske intenzitete so prispevki k ne ravno najlzhji gledljivosti.

UMBERTO D (Italija, 1952; Kinoteka, 27. 11. 2009). Film po noveli prozaista, dialektalnega pesnika, novinarja, slikarja, avtorja stripov Cesara Zavattinija (rekli so mu »una fucina di idee«; tj. kovachnica idej), ki je skupaj z rezhiserjem (Vittorio De Sica) napisal tudi scenarij; najbolj znano in po mnogih tudi najboljshe filmsko delo na temo starosti in njene brezizhodnosti (podobno znana je morda le she japonska *Balada o Narayami*). Kot celota nedvomno mojstrovina, eden od vrhov italijanskega neorealizma, ki sta ga poleg Rossellinija uveljavila zlasti De Sica in njegov stalni scenarist Zavattini (vsakdanje zhivljenje malih ljudi, ki jih igrajo neprofesionalci, tukaj naslovno vlogo sijajno odigral Carlo Battisti, sicer univerzitetni profesor). Star samec zhivi s skromno pokojnino pri oderushko surovi lastnici stanovanja, dolguje pri najemnici, lastnica mu grozi, da ga bo vrgla na cesto, njega in njegovega psa, bistrega foksterierja (z »eksotichnim« menom Flaik). Film izvrstno deluje zlasti v prvi polovici, kljub povsem nespektakularnemu dogajanju je občuten celo preprichljiv suspenz, toda proti koncu se zachne očitno izgubljeni v nedolochenost z vse opaznejshimi elementi sentimentalizma, kot da scenarist in rezhiser nista vedela, kako film zakljuchiti in poantirati. Starec skupaj s psom po logiki dogajanja pride do roba samomora pod vlakom, a ker se ne zgodi nich, se vse izteche »v prazno«; brezdomni starec s psom, katerega se mu ni uspelo zlepa znebiti, se izgubi »v neznano«, zato sklep morda izzveni optimistichno zlasti glede na glasni vrvezh skupine otrok, ki se vsujejo v zadnji prizor. Obravnavani tematski problem je v osnovi radikalna psihosocialna tragedija, ki jo film z dobrodushno humornostjo in s sentimentalno poudarjenim humanizmom v navezi z imbecilno kinofilijo potiska v vse bolj ohlapno preprichljivost, prehajajoch iz avtentichnosti drame v patetichnost melodrame.

CESARJEV SLAVCHEK (*Cisaruv slavik / The Emperor's Nightingale*; CHSR, 1948; Kinoteka, 11. 12. 2009). Unikatna mojstrovina lutkovnega filma v rezhiji klasicnega mojstra Jiřija Trnke (1912-1969), svetovne legende filmske animacije (im. »Walt Disney Vzhodne Evrope«). »Westeast« refleksija na podlagi Andersena: zahodni meshchanski kontekst s kitajsko temo. Zanimiva dvojna struktura z okvirno (realistichno z igralci) in vlohno (sanjsko z lutkami) zgodbo, ki se na dolocenih tochkah tudi simptomalno krizhata. Ves chas zanimivo, intenzivno dogajanje s she danes svezho animacijo (kljub vsemu tehničnemu napredku), izvorna in neubranljivo preprichljiva poetichnost. Skupni uchinec nekoliko zbledi ob sicer logichno zaokroženem, vendar stereotipno, banalno poantiranem koncu.

Chlovekov razvoj

Rajko Shushtarshich

PROGRAM ALI POSLANSTVO REVIJE SRP

*Étienne de La Boétie: Napotek***Program**

Dvajsetletni program zavoda REVIJA SRP – celotno ime je Zavod za zalozhnishtvo na področju kulture in umetnosti, Revija SRP /Svoboda, Resnica, Pogum/, Ljubljana – je izpolnjen. A to je institucionalna plat zadeve, ki je obsegala nalogo izpolnitve dvakratnega desetletnega programa izhajanja *Revije SRP* (to je od leta 1993 do vključno leta 2012). V programu je bilo zapisano, da je bil nash namen izhajanje neodvisne revije z vrednotno orientacijo, ki je bila objavljana – kot refren – na zadnjih straneh v vsaki shtevilki revije (tudi v prichujochi). Potrebna je opazka, da nam je celotno ime zavoda dolochilo kar Okrozhno sodishche v Ljubljani – sodnica Gorshe Mushich Helena. Ustanovitelji smo namrech hoteli, da bi se zavod imenoval po reviji: REVIJA SRP. »A tako to ne gre«, nam je pojasnila sodnica. »Vsi zavodi (pravne osebe zasebnega prava) se morajo poimenovati z zacetno besedo Zavod, da so po abecedi pod chrko Z, v imenu pa mora biti razvidna she vsa dejavnost in namen zavoda.« Tako je torej nastalo zgoraj omenjeno uradno ime zavoda, ki izdaja *Revijo SRP*. To ime sicer vsebuje dokaj tochen opis dejavnosti zavoda (izpolnjuje zahtevano sistemsko normo), a to ime ni nashe! Takó revijalno ustvarjalnost razume in poimenuje institucionalni sistem. Pri nepouchenih je bilo nemalokrat delezhno posmeha (predvsem zaradi treh besed v oklepaju seveda). Tako razumljeno ime po institucionalni pameti in v novoreku je: »Zavod za Svobodo, Resnico, Pogum«.

Celotno nashe razmerje s sistemom (to dejstvo venomer izpostavljam) zaznamuje ukinjanje revije – tega nebodigatreba, kot je zhe pri sami ustanovitvi ugotovil Franci Zagorichnik. To smo seveda prichakovali in tudi to pishe na zadnji strani vsake shtevilke:

»Problem ukinjanja ustvarjalnosti (in avtonomije) se kazhe v shtevilnih, a na videz nepomembnih malenkostih. Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo spustiti na nivo konkretnosti, to je na nivo ukvarjanja z malenkostmi in postati malenkostni.«

Torej bom konkreten oziroma malenkosten in bom ob zakljuchku programa izpostavil nekaj uradnikov, ki so se v dvajsetih letih she posebej odlikovali v svojem (njihovem) »poslanstvu« – diferenciranja oziroma ukinjanja revij(e).

Kot prva instanca, che se omejim na prichujocho revijo, so odlochali nizhji uradniki – svetovalci za knjige in revije na MzK (kasneje tudi na vishjih polozhajih, kot svetovalci ministra ali vlade): Bozho Premrl, dr. Urosh Grilc, Barbara Kozhelj.

Ključni pa so bili kadri – ministri in sekretarji: Jozhef Shkoljch, Majda Shirca, Andreja Rihter, Vasko Simoniti. Od sodne veje oblasti pa bi izpostavil Martino Lippai, predsednico senata VS RS z njeno *Sodbo v imenu ljudstva*. Ta sodba je unikum presoje, ne bi vzdržala preizkusa na nobenem spodobnem (neodvisnem) sodishchu. (Njen kratki povzetek: »Revizija se zavrne. Revija se zavrže.«)

Za vse nashtete pa bi dejal, da so imeli odločno preveč mochi pri odločanju (onemogochanju) ustvarjalcev in njihove ustvarjalnosti (tj. pri nastajanju in uveljavljanju knjig in revij), bili so tako rekoč njihova usoda, za nekatere tudi usodni. Po drugi strani pa so imeli bolj malo referenc, ki bi prichale o njihovem lastnem deležu v kulturno-umetnishkem ustvarjanju ali, drugache povedano, premalo izkazov, da razumejo sporočila, o katerih brezprizivno odlochajo. Bistva – tistega, kar je v prispevkih revij zhivo – sploh ne dojemajo, jim je nedostopno.

Sodni razplet oziroma zaključek nashega administrativnega razmerja s sistemom je bil predvidljiv, zabeležen je v elektronski knjigi *Zhigosana ustvarjalnost*^A.

Administratorjem sistema pa smo (po svoje oz. na svoj nachin) hvalezhni. Prav to in tako sistemsko ravnanje z revijo – ti *reži mochi* so nam pomagali dosechi dragotino, namrech nasho neodvisnost. Ker ni ga – systemskega ukrepa, ki bi ne omogochil fleksibilnejshga protiukrepa.

»ZAKLJUČNA OPOMBA

Elektronska knjiga *Zhigosana ustvarjalnost* (in obenem akcijska raziskava) avtorjev Matjazha Hanzhka, Francija Zagorichnika in Rajka Shushtarshicha (pridružili so se nam she novi sodelavci in protagonisti (glej: *AVTORJI V PUBLIKACIJI in INSTITUCIJE — PROTAGONISTI*^{1a}) se je nekoliko zavlekla, tj. doslej do leta 2007. To se akcijskim raziskavam tudi sicer rado dogaja, predvsem ji je manjkal she en dokument, to je omenjena pravnomochna sodba iz tozhbe zavoda Revija SRP zoper Ministrstvo za kulturo RS, vlohene na Upravno sodishche RS. Vendar je bil poglobitni smoter zhe dosezen. Revija SRP je postala resnichno neodvisna revija, zavezana le svoji vrednotni orientaciji. Revija SRP ni blago na trgu blaga in storitev. Ne udinja se politiki (strankam in politichnim mogochnezhem) ne gospodarstvu (trzhishchu in/ ali sponzorjem) ne cerkvi; skratka, nobeni realni mochi, nobeni instituciji.

Morda pa bo nekoč koga le zanimalo, kako smo svojsko (na konkretnih primerih in z dokumenti) predstavili osnovni antagonizem med protagonisti: upravljavci kulture na eni in avtorji ustvarjalci na drugi strani, ker prvi kulturo, umetnost in kulturnike, umetnike omogochajo oz. onemogochajo, drugi pa kulturo – umetnost zgolj udejanjajo. (Op. avt.)«

^A»ZAKLJUČEK el. knjige – raziskave: Rajko Shushtarshich, Franci Zagorichnik, Matjazh Hanzhek *Zhigosana ustvarjalnost*: Zhig in kultura, Revija SRP, februar 2004, shtevilka 59/60, in tri leta kasneje dodana Zaključna opomba, je bila napisana in objavljena, kot predvidevanje avtorja o zaključku raziskave, pa tudi o prichakovanem izidu zadevne epizode institucionalnega zhigosanja ustvarjalnosti. Predvidljivost v raziskavi, bi lahko rekli, je bila zadovoljiva. (Op. avt., oktobra 2009)«

Poslanstvo, poklicanost *Revije SRP*

Je bilo to naše revijalno prizadevanje sploh kako poslanstvo? Kdo naj bi nas poslal in s kakšnim namenom? Take so pogoste misli paranoidnih uradnikov – nameshchencev sistema, predvsem tistih, ki so zadolženi za varnost sistema. Ne gre jim zameriti, taka je njihova služba – služnost sistemu. Recimo, da gre v našem primeru za poslanstvo v najskromnejšem mogočem pomenu: za samodolochitev, samoizbor v smislu, da smo poudarjeno neodvisni – nikomur zavezani, nikomur in z ničimer služni. Skratka, za sistem smo popolnoma neuporabni (razen v poprej omenjenem varnostnem smislu, kar velja vsaj za tak in toliko prosvetljen sistem, kot so sistemi danes).

Poklicani pa smo vendarle, čeprav vsak nekoliko drugache (vsak po svoje), z neko drugo nalogo, z vsaj nekoliko svojskim smotrom. Taki smo po svojem poklicu.

»Nekaj o poklicu, institucionalnem sistemu in njegovih vrednotah²

Poklic je beseda – simbol, ki ima izredno shirino, bogat diapazon pomenov, bogata je zgodovina tega simbola.

Nekdo nekoga kliche in ta je po njem poklican, kliche ga in vabi, ga usmerja, ustolichi, zavrzhe, zaobljubi, zaposli ali zaprisezhe. Poklicani se odzove nekemu klicu, klicu nekoga, za nekaj, in s tem je po klicu poklicno zavezan, lahko je zhivljenjsko zavezan ali zasuzhnen ali opredeljen za vechino svoje dejavnosti v zhivljenju ali celo za njen osrednji, poglobitni del. Lahko je tudi srechen, osrechen, sprejet med sebi enake, v njihovo družbo in združbo. Lahko pa vse to ni, ker je lahko nesrechen in ker mu poklic ne pomeni mnogo, ker se mu zdi, da je zgrešil poklic, da je bil poklican za chisto nekaj drugega. Poklic je bil nekako blizu in tesno povezan s smislom njegovega bivanja.

In kdo ga kliche? Mnenja o tem so zelo različna, kot so si različni ljudje med seboj. Eni menijo, da jih kliche ljudstvo, narod, rod ali pa celo chloveshtvo in vchasih le gilde (stanovi), stranke pa strate, razredi, ali pa le nekdo od blizhnjih, starshi ali prijatelji ali pa prav dolochena oseba, ki hoche svojega naslednika. Che imajo srecho, jih kliche nekdo, ki se na to spozna, je za to prav posebej poklican, kot na primer nedavno duhovnik in ucitelj na vasi, ali domachi vzgojitelj. A klichejo ga lahko tudi sovrazhniki, dolga je njih vrsta, lahko bi nashtevali znova in znova: sovrazhniki ljudstva, naroda, roda in tako po vrsti skoraj brez konca. Drugi zopet menijo, da slishijo ta klic povsem od drugod: kliche jih sam bog ali sam vrag, duh mrtvih prednikov ali slavnih ljudi, klichejo jih neznane sile, goni, nagoni, glas v njih in izven njih, glas, ki ga ni mogoche opisati.

Pa she vprashajmo, koga to kliche? Na to je navidez lahko odgovoriti: prav vsakogar od nas, brez izjeme. Vseh teh klicev, ki jih je toliko in se bijejo med seboj, da jih skoraj ne slishimo vech, ne moremo, da jih ne bi poslushali, videti je, kot da jih poslushamo, ne da bi jih sploh kdaj slishali. Dandanes je nasha gluhost

vse bolj opravičljiva, hrup propagande je oglušujoč. Vendar je prav mogoče, da kdo od nas ne da ne sliši, ampak sploh ni poklican.

Toliko besed sem porabil, da bi komaj malo naznachil, kako poln pomen je nekoch imela beseda – poklic. Ni she izumrla in povsem nikoli ne bo, le nekam arhaichen pomen dobiva, nekam se umika pred nekom. Vso to njeno nejasnost je bilo treba razjasniti in sistematizirati, njeno mesto prevzema jasna in chista beseda: **vloga**, tj. vloga na delovnem mestu, vloga v institucionalni hierarhiji vlog, **vloga v sistemu**.

Zdaj je možno vse te klice strniti v nekaj njih ali pa simbolichno v enega samega; chloveka (individua) kliche sistem. Sistem je skupni imenovalc vseh vlog, ki jih zasedajo sistematizirani ljudje, zato lahko rechemo, da chloveka individuuma kliche le she: sistem, institucija, organizacija; cheprav ne kliche njega, ampak njegovo delnost – del njega se bo moral vesti predano, kot da se je v celoti predal temu delu, mu posvetil vso svojo sposobnost, se predal z dusho in telesom, le tako bo zadržhal svojo vlogo v sistemu, napredoval bo po vnaprej sistematizirani hierarhiji, to je hierarhiji sistema. Naj kratko simbolichno ponovim apel: sistem kliche chloveka.

Sistem sistematizira, usmeri, razporedi vloge – delne individue, jih podružbi. Sistem individue socializira in registrira, skratka, ima jih, jih poseduje. Sistem ni malenkosten in zanimajo ga ključne vloge posameznikov, vsaj mnogo bolj kot stranske, a tudi teh ne zanemarija. Sistem težki k popolnosti, popolnost vključuje vse, zato je naravno, da sistem težki k integralnosti, k totalnosti. Sistem mora slej ko prej sistematizirati vse možne vloge posameznika, mu določiti osnovno ali vsaj temeljno vrednotno orientacijo njegovega deja, delovanja, smisla bivanja. Skratka, sistem določi končni smisel individualnega bivanja.«

»In kje je tu prostor za chloveka in njegovo svobodo?

Menda ravno v tem praznem prostoru sistema in sistematiziranosti, kajti che bi ga ne bilo, bi bili sistemi zhe izpopolnjeni in povsem deterministichni. Tako pa jim samo ta malenkost she manjka, ki ji rechemo dokončna urejenost chlovekove svobode, cheprav so neverjetno stabilni in togi, taka je namrech njihova globalna strateshka vrednotna orientacija, pa vendar ne morejo predvideti svojega razvoja niti za krajsha, kaj shele za daljsa obdobja ravno zaradi te drobne malenkosti: svobodne volje individuuma. Ta lahko vsak trenutek odpove, izgubi vero v socialno veljavno vrednotno orientacijo, she prej pa v vrednotni sistem deklariranih vrednot. Zato je bila in she bo glavna skrb vseh sistemov: kako definirati svobodo. Sistemski magi trdijo, da so to zhe storili in da je svoboda posameznika v njihovem sistemu največja; to pa pomeni le, da ji je posvečena velika pozornost. Rezultat tega prizadevanja je viden v vsakem delu sistema, ki se ga ideologi trenutno lotijo, in v celoti, che nismo prevech natanchni, je vidna velika stabilnost, morda she bolj trdozhivost socialnih vrednotnih sistemov in malo dejanske svobode. Razvoja pa nikakor ni mogoče zadovoljivo planirati. Tudi takrat, ko ga planiramo kot nepretrgano (cheprav pojemajocho) rast, bo

socialni sistem na neki nepredvideni točki svojega razvoja nujno stagniral, in ko bo dozorel njegov chas, bo zatonil. Tega pa sistemski chlovek ne more in ne sme videti; kako bi si sicer razlagali, da noben sistem ne planira svojega zatona ali vsaj nerazvoja ali neurejenosti v sistemu vsaj za neko obdobje, recimo za tisto, ki je zhe vidno in je tako rekoch neizogibno. She prej, preden se je to dogodilo, pa je razpadel vrednotni sistem, kajti svoboda je neulovljiva, ne da se je podariti, ne objaviti, sploh pa ne trajno utesniti v sistem. Z deklarirano svobodo si ne moremo kaj prida pomagati. Klic v sili je klic vpijochega, je klic chloveka, je klic svobode, je klic chlovekovega bistva.

Che tega nikakor nochete ali ne smete videti, potem povejte, kateri sistem v zgodovini chloveshtva pa je doslej zavestno ali vsaj odkrito nachrtoval (planiral) svoj lastni propad? A ne sklicujte se na preroke, oni niso sistem, niso sistemski magi, pa na nore vladarje tudi ne, kajti za nore so bili proglašeni naknadno. Pa vendar mogochni sistemi propadejo, sesujejo se vase, ne toliko zaradi zunanje sile kot zaradi notranje nemochi. Njihovi vrednotni sistemi okostene, degenerirajo in razpadejo, niso vech sposobni za razvoj, za spremembe utemeljujochih vrednot sistema.

Gledano z vidika posameznika pa je prav zhalostno dejstvo, da je toliko njih, ki so vechino svoje zhivljenjske energije potroshili za to, da bi zadržali svojo vlogo v instituciji, da bi se povzpeli za nekaj mest v hierarhiji institucionalnih vlog. Prav spricho tega dejstva so sistemi togi, okoreli, nezzhivljenjski, a trdni in stabilni vse do nekega dne, ki ga ne zhele pred-videti. She bolj zhalostno je dejstvo, da so tako nemochni in da je tako malo njih, ki si prizadevajo, da bi dali svojemu zhivljenju smisel v instituciji in izven nje, utemeljen z vrednotami, ki she zhive, ki she niso institucionalizirane.«

Sklep

Velika je lazh, ki so si jo izmislili »ribichi chloveshkih dush«, namrech da je sistem mogoche spremeniti – izboljšshati le od znotraj, tako da se individuum vkljuchi vanj. Bistvo sistema je vzdrzhevanje hierarhije (oblasti) in vas vedno vabi, da se vkljuchite ter tako tvorno in seveda usmerjeno sodelujete v igrah sistema, tudi – ali celo – v menjavi vladajochih elit. Sistem se venomer modernizira, v tem je njegova velika tehnoloshka pre-moch. Danashnji sistem(i) vas vabi(jo) k udelezhbi v igrah sistema prek interneta. Fascinantno, mar ne? Si lahko mislite, kaj vse she bo s takim orodjem mogoche dosechi? »Facebook (npr.) je druzhabno orodje, ki povezuje ljudi z njihovimi prijatelji in drugimi, ki shtudirajo, delajo in zhivijo v njihovem krogu. Facebook se uporablja za ...« (bom rajshi kar sam povedal, za kaj): za sistemsko manipulacijo (z)manipuliranih udelezhencev. Sistem zanima predvsem sociogram udelezhencev. Gotovo veste, zakaj. Sistema v njegovem bistvu ne bodo spremenili ne blogerji ne facebookovci ne twiterji ne kake nove she subtilnejhe mrezhe sistema. Njihova fascinantna dejavnost je vnaprej (z)manipulirana.

»Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so

tri vrednotne orientacije individua,

tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum /Liberty, Verity, and Spirit/

v slovensko-angleški reviji *Lives Journal*.

Pomembne so, vsaka od njih posebej,

pomembno je prezhemanje teh vrednot.«

Lahko bi izbrali tudi druge vrednote. A izbor bi moral biti tak, da bi simboliziral tri komponente vertikalne strukture uma: spoznavno, etično in estetsko. Napredovati na duhovni ravni pomeni rasti na vsaki posebej in v njihovem prezhemanju hkrati. Nikar brez ene od njih. To so vedeli zhe stari Grki, moderni umi pa so to spoznanje zrelativizirali – omrachi.

Nam pa gre predvsem za nashe intimne resnice – neposredna dejstva nashe zavesti. Tu nas ne more nihče zavajati, omrežhiti. Ena samcata resnica nas lahko osvobodi bremena ene lazhi (ali samoprevare), le tiste, ki smo jo razgalili, razkrili, razvozlali. Neresnic pa je neizmerno veliko, nekatere med njimi nas bodejo v oči, druge nam hrome srce, tretje zhalijo nash um. Posredovana dejstva nashi zavesti so za nas v trajnem (nikoli končanem) kritičnem ali, nasprotno, afirmativnem preverjanju. Pot je torej muchna in dolga – a vrednotna orientacija je kazhipot – korak za korakom, zgolj s smotrom. Ko pa bi si zastavili institucionalno sprejemljivi cilj, bi bili v igrah sistema zagotovo zmanipulirani, ali pa bi (kar je she veliko bolj bedno), vede ali nevede tudi sami manipulirali.

Ne pustimo se pokoriti, za nobeno ceno ne! A kaj ko je veriga prostovoljnega suzhenjstva dolga, dolg je seznam mamljivih vlog v institucijah sistema. Chlen za chlenom se mehcha z utrujenostjo materiala. Ni namrech bistvo svobode v tem, da nekomu (v sistemu) nekaj jemljemo, ampak v tem, da mu nichesar ne damo, kar mu ne gre, kar mu ne pripada, kar je zgolj nashe. Tako je to napisal *Étienne de La Boétie*, z njim sem ta pogovor zachel v prvi shtevilki revije *Revije SRP 1/2*, z njegovim napotkom bom okrasil *Revijo SRP 111/112*.

Pogum Revije SRP

Za pojasnilo vrednote Pogum – Spirit (gre namreč za duhovni pogum) pa bom izpostavil le kratek Étieninov napotek³:

Étienne de La Boétie

»PROSTOVOLJNO SUZHENJSTVO

She voli stokajo pod jarmom. Ptice kopne v kletki ...

...

Torej vsako bitje, ki občuti svojo eksistenco, občuti zločin pokorjenosti in težji k svobodi; če se she zhivali, ki so udomachene, za sluzhenje chloveku, lahko podrede shele potem, ko jim zatro nasprotno zheljo, kakshna nesrecha je to lahko za chloveka, ki je edini resnichno rojen za to, da zhivi svobodno. Napravila ga je nenaravnega do te mere, da je izgubil praspomin na svoje prvobitno stanje, in na zheljo, da ga ponovno ozhivi ...

Vedno pa se najdejo eni, srechnejshi od drugih, ti, ki so rojeni pod srechno zvezdo, ki občutijo težho jarma in ne morejo vzdrzhati, da bi ga ne stresli, ti, ki se nikoli ne navadijo na jarem ...

*Ko bi bila svoboda povsem izgubljena, zunaj tega sveta, bi jo ti ljudje ozhivili v svoji predstavi, občutili bi jo v **svojem duhu** in jo she vedno uzhivali. Suzhenjstvo nikakor ni po njihovem okusu, celo ko je to okrasheno, ne! ...«*

¹ Matjazh Hanzhek, Rajko Shushtarshich, Franci Zagorichnik, *Zbigosana ustrvarjalnost ; Opombe urednika Revije SRP k Sodbi v imenu ljudstva VS RS, Rajko Shushtarshich, Revija SRP, sht. 95/66 str. 204*
http://www.revijasrp.si/knrevsrp/pogum2003-3/VSRS_op_ur.htm;

Martina Lippai, Sodba v imenu ljudstva, Revija SRP, sht. 95/66 str. 199 (prav tam)

^{1a} AVTORJI V PUBLIKACIJI in INSTITUCIJE — PROTAGONISTI

² Rajko Shushtarshich, *Vrednote socialne stratifikacije II; Nekaj o poklicu, institucionalnem sistemu in njegovih vrednotah, Revija SRP, sht. 15/16 str. 187, Ljubljana*

³ Étienne de La Boétie, *Prostovoljno suzhenjstvo / Propagandni dodatek - Étienina de La Boétieja/*

^{3a} Étieninov napotek je poslej tudi v propagandnem dodatku na zadnji strani revije.

Lev Detela

REMINISCENCE NA PANONSKO SLOVENSKE EMIGRANTSKE AVTORJE V KONTEKSTU DOGAJANJA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Po svoje je zanimivo, da je kar precej slovenskih izseljenskih pisateljev iz kroga tako imenovane politične emigracije po izvoru iz ozhjega ali shirshega panonskega prostora. Naj za zacetek nashtejem nekatere, ki sem jih osebno srechal ali pa bil z njimi v pisemskih ali drugacnih stikih: Ruda Jurcenc, Stanko Kociper, Frank Bukvich, Vladimir Kos, Franc Jeza, v nekem smislu tudi Jozhe Krivec ali Stanko Janezhich. Eden od teh, *Ruda Jurcenc*, rojen leta 1905 v Ormozhu, je odigral v emigraciji pomembno vlogo. Med drugim je bil med ustanovitelji Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu in dolgoletni prvi urednik tamkajshnje kulturne revije *Meddobje*. Njegova največja moč je bila na esejistichnem področju. Poleg tega zagotovo sodi med najvidnejše slovenske pisatelje memoarske literature, o čemer pričajo tri knjige njegovih zhal nedokončanih spominov *Skozj luchi in sence* (I.: 1914 – 1929; II.: 1929 – 1935; III.: 1935 – 1941), ki so izšli v Buenos Airesu v letih 1964, 1966 in 1969. Ti spomini niso le dober pregled slovenske politične in kulturne zgodovine – od razpada avstro-ogrske monarhije in konstituiranja kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev vse do njene razkrajevalne rasti v diktaturo in zloma ob Hitlerjevem vdoru v Jugoslavijo – s plastichno izrisanimi portreti tedanjih vidnih osebnosti, med katerimi naj omenim vsaj dva, Ehrlicha in Kocbeka, temveč je v njih tudi večje shtevilo izvernih literarnih jeder z avtenticno avtorjevo izpovedjo. Zlasti svoje otroštvo v Ormozhu je avtor opisal s sugestivno silo. Prvo poglavje v prvem delu spominov je sploh pesnishko darilo davnemu Ormozhu: »Mestece je shumelo za prvimi plotovi in zidovi, iz usnjarne sredi mesta bo proti vecheru zadonela rezka sirena; po svetli zheleznici pod hribom so prihajali in odhajali vlaki shtirikrat na dan. Che bi mochnije prisluhnil, bi slishali lene sprevodnike, kako so na postaji zateglo klicali : F r i d a u... F r i d a u, kajti slovenskega imena Ormozh ni bilo na postajni tabli in ga nikdo ni smel glasno izgovarjati...« (str. 7 – 8).

Literarna zgodovina bo morala poleg tega natanchneje razsvetliti vsebinske in oblikovne znachilnosti nekaterih Jurcencvih literarnih del, na primer romana *Ljubljanski triptih* (Buenos Aires 1957), mrachne, mistichne, kot literarna simfonija zasnovane ponotranjene vizije o politichnem preobratu v Sloveniji po drugi svetovni vojni z znachilnimi avtorjevimi odbleski bolestnega samotrpichenja in katolishko pogojenega sprashevanja vesti ob lastni in kolektivni ujetosti v individualne patologije in kolektivne zanke v chasu komunistichnega prevzema

oblasti. Analizirati bo potrebno tudi izrazito individualizirane, predvsem v zdomskem revijalnem tisku delno le v odlomkih objavljene avtorjeve novele z naslovi *Carmen de Patagones*, *Sodba pred prelatom*, *Requiem in re*, roman *Marcelino Važquez*.

Teme Jurचेceve literature so občečloveshke in svetovljanske, toda svetu se približuje na poseben način, iz avtohtone celice svojega ormoškega rojstva in slovenskega izvora. Pri tem se mu vedno znova prebudi otožni, čustveno podozhiveti spomin na Panonijo, kar pride lepo do izraza prav v eni njegovih prvih leposlovnih objav, v noveli *Vužmenice* (*Meddobje* II, 1955, str. 7-20, popravljeni ponatis v antologiji emigrantskega pripovedništva *Dnevi smrtnikov*, Buenos Aires 1960, str. 227 – 244). Motiv vzhodnoslovenskih velikonočnih običajev poveže pisatelj v tem tekstu na poseben način z bridkostjo severnoameriške izseljenske osamljenosti, pripoved pa se mu vedno znova prevesi v nekoliko preglejvsko oblikovani lirichni slavospjev praznični Sloveniji: »Kako je ljubil zvonjenje domaćih cerkva! Kakor jagode na molku, tako so ga blažhili zvoki znancev iz stolpov prleshkih svetishch: zachenjal je z zvenkom onih na Humu, presbel na shepetanje onih pri Veliki Nedelji...«, da se je lahko po omembi zvonjenja na Svetinjah, pri Sv. Miklavzhu, pri Zhalostni Mariji v Jeruzalemu in v Sredishchu končno »zresnil v buchanju onih tezhkih v Ormozhu«. (*Dnevi smrtnikov*, str. 241).

Po drugi strani je bil Jurčec rigorozna, konservativna in avtoritativna osebnost, kar je prishlo do izraza tudi v najini sicer redki korespondenci ob mojem zacetnem sodelovanju v reviji *Meddobje*. Odklanjal je moje prve groteskne chrtice s »figurami pretiravanja«, ki jih je nato objavljial dr. Tine Debeljak v zbornikih *Svobodne Slovenije*; poleg tega so ga muchile nekakshne fobije, preganjavice, tako znachilne za emigracijo. Leta 1964 mi je zdaj zhe pokojni pesnik Vinko Belichich na krashki gmajni nad Trstom pokazal pismo, v katerem ga Jurčec svari pred sumljivimi elementi, ki so se nenadoma pojavili v zamejstvu in zdomstvu z namenom, da bi shkodili slovenski emigraciji. Menil je, da so te mlajshe osebe ljudje s »kriptokomunistichnimi« potezami, do katerih je treba biti skrajno previden in nezaupljiv. Njegova rigoroznost in netolerantnost je leta 1968 povzročila znano shizmo slovenske literarne emigracije in lochitev duhov pri Slovenski kulturni akciji. Jurčec je tedaj zapustil prominentno kulturno ustanovo ter zachel izdajati radikalno nacionalno glasilo *Sij slovenske svobode*, v katerem je vse do svoje smrti v letu 1975 priobcheval shtevilne pamflete in obrachune z nasprotniki, istochasno pa se jasno in pionirsko opredeljeval za slovensko neodvisnost.

Pisateljski način *Stanka Kocipra* se bistveno lochi od strukture Jurचेcevega pisanja. Tudi mentalno sta si bila oba avtorja zelo razlichna. Kociper prihaja v nasprotju z Jurčecem, ki se je pred odhodom v emigracijo ukvarjal predvsem s publicistiko, iz koncepta narodno ozaveshchevalne domaćijske knjizhevnosti, kot jo je v medvojnih shtevilkah *Doma in sveta* skushal uveljaviti njegov urednik dr. Tine Debeljak. Kociprov prvi roman *Gorichanec* (Ljubljana 1942) zrcali vse

znachilnosti omenjenega literarnega nachina. Tudi pisateljevi poznejshi, delno v taborishchih ter v manjšhi meri v Argentini napisani teksti, ne prinashajo kakih vidnih stilistichnih sprememb. V idejnem smislu poudarja Kociper tudi v nadaljnjih delih, v chrticah iz Slovenskih goric *Mertike*, ki so izshle leta 1954 v Buenos Airesu (ponatis leta 1994 v Ljubljani), pa tudi v »zgodbah bivshih ljudi« *Jeruzalemski zyonar*, ki so izshle leta 1995 v Mariboru kot izbor iz njegovih objav v buenosairskih zbornikih *Svobodne Slovenije*, vse tisto, kar je zhe nakazal v romanu *Gorichanec*, namrech, da je chlovekova (od)reshitev le v neodtujeni zvestobi rodni grudi. V tem kontekstu je Kociprovo leposlovje primer posebno znachilne, romantichno idealizirane literature o »malih« velikih ljudeh Slovenskih goric, ki v posameznih tekstih zazhare kot z mochnimi barvami zarisane podobe folkloristichnih ljudskih slikarjev.

Kociper se je sicer rodil leta 1917 v Mariboru, vendar je kmalu po rojstvu prishel k teti, ki je zhivela pri Sv. Miklavzhu v Slovenskih goricah na obmochju med Temnarjem, Kajzharjem in zhe omenjenim Miklavzhem. Prav tu, pri preprostih ljudeh pri tezhkem, a zanimivem delu v vinogradih, so se mu zhe v zgodnji mladosti porodile impresionistichno oblikovane podobe iz narave, pretkane z velikokrat tragicichnimi, grozljivimi, kar baladnimi zgodbami chloveshkih hrepenenj in prichakovanj, a tudi trpljenja in nesrech. Ta pisatelj, po poklicu pravnik, ki se je med drugo svetovno vojno porochil z mlajsho hcherko domobranskega generala in tedanjega prezidenta Ljubljanske pokrajine Leona Rupnika in ob koncu vojne zapustil Slovenijo, je sodil med posebno zamolchane figure slovenskega politichnega zdomstva oziroma izseljenstva. Vendar je po spremembah v Sloveniji razmeroma hitro normaliziral svoj odnos do Slovenije in nekajkrat obiskal domovino. Rad je zahajal v svoje domache kraje. Ko sta me s profesorjem Stankom Janezhichem, prav tako pesnikom panonskih znachilnosti in starozhitnosti, obiskala v Sredishchu ob Dravi, je Kociper mojo zheno Mileno Merlak in mene povabil v svojo ozhjo domovino vinskih trt, kjer sva v zanimivih pogovorih lahko she enkrat obnovila glavne poteze njegove literature: char naivnega skozi melanholichni pogled starajochega se pisatelja, kot na kakih ljudskih podobah, na katerih vinicharji in kmetje starih obdobij stoje na prleshkih razkrizhjih in eruptivno pripovedujejo v svoji narechni, samosvoji govorici o lastnem zhivljenju, delu in chustvih. Leta 1998 v Mar del Plati umrli Kociper je mojster ornamentalnega stila, manj preprihchljiva pa je psiholoshka plat njegovih besedil.

K vzhodnoshtajerskim pisateljem v argentinskem zdomstvu bi morali prishteti tudi *Jozheta Krivca* (Vareja v Halozah, 1916), poleg Stanka Kocipra najbolj domachijskega pisatelja slovenske emigracije. Kot Kociper je bil po izobrazbi pravnik in kot Kociper prihaja iz dominsvetovskega medvojnege kroga, kot ga je v Ljubljani oblikoval dr. Tine Debeljak. Literarno ni stal nikoli v ospredju. Njegova zbirka chrtic *Dom med goricami*, ki je izshla leta 1942 pri Slovenchevi knjizhnici v Ljubljani (ponatis, Mohorjeva druzhba, Celje 1995), je kot prvenec naletela na

dober sprejem, zanjo je leta 1942 prejel Preshernovo nagrado mesta Ljubljane. Podobno kot pri Kociperu prevladuje tudi pri Krivcu zvestoba domachiji in socialna nota, tudi idilichno prikazovanje lepote haloshke pokrajine, vendar je stilistichno manj ornamentalen in uchinkovit kot Kociper. Krivec je v prvih povojnih begunskih taborishchih kar zanesenjashko kulturno deloval, zavzemal se je za ubitega in v domovini pozabljenega pesnika Balanticha. Tudi v Argentini se je posvechal kulturnemu delu in dalj chasa vodil tamkajshnjo pisateljsko Balantichevo družhino. Vendar je v emigraciji izdal le eno samo knjigo, zbirko chrtic in novel *Pij, fant, grenko pijacho* (Buenos Aires 1978). V celoti gledano ni napravil kakega pomembnega razvoja v primeri s svojo prvo knjigo. Spet prevladuje tematika Haloz, prepredena z domotozhjem po idilichno občutenih izgubljenih krajih v nedosegljivi daljavi, a zato tembolj zhivih v spominu. Zgodbe so izrazito enostavne, znachaji oseb so chрно-beli. V tem literarnem kontekstu tudi v Argentini ni stal v ospredju. Chutil se je zapostavljenega in odrinjenega, kar mi je potozhil v pismu nekaj pred svojo smrtjo v letu 1991. In vendar je v Krivchevi za nas kar precej naivni dikciji tudi nekaj pretresljivega, namrech podoba idealizirane narodne chistosti in krepostnega domoljubja, ki se je med pisateljevimi rodnimi vinskimi grichi zdaj zhe vech ali manj izgubilo, che se v tem sklopu spomnimo na pesimistichne haloshke izpovedi duhovnika Jozheta Topolovca Halozhana iz njegove prozne knjige *Pokoshena trava* (Celovec 2002).

Zares pravi Panonec je zagotovo bil Prekmurec *Frank Bükvich*, ki se je rodil leta 1923 v Puconcih pri Murski Soboti. Leta 1941 je opravil vishji techajni izpit na gimnaziji v Murski Soboti, med leti 1941 – 1943 pa je v Gradcu shtudiral medicino. Od tam je odshel na Madzharsko, kjer je nadaljeval shtudij v Pecu. Tu so ga madzharske oblasti aretirale in zaprle. Kazen je prestajal po raznih taborishchih, med drugim tudi pod hribom Bisamberg na severovzhodnem obrobju Dunaja, kot mi je sporočil v nekem pismu iz Zdruzenih drzhav Amerike. Madzharska vojashka oblast ga je kot dezerterja obsodila na pet let jeche, ki naj bi jo prestal po vojni. Kot neoborozen madzharski vojak je dochakal prihod sovjetske armade in potem na ljubljanski univerzi skushal nadaljevati shtudij. Leta 1946 je pobegnil v Avstrijo, kjer je v Gradcu leta 1951 promoviral za doktorja politichnih ved. Izselil se je v Zdruzene drzhave Amerike, kjer je bil univerzitetni profesor, predvsem pa tudi plodovit slovenski pisatelj – prozaist. Umril je leta 1995.

Posebno velik zalozhnishki zalogaj Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu, ki ga je vztrajno forsiral dr. Tine Debeljak, je bil natis Bükvichevega obsezhnega romana *Vojna in revolucija* v letu 1983. Zdi se, da je Bükvich zlasti v tem tekstu s plasticchno uchinkovitostjo obelodanil svojo veliko zhivljenjsko temo. Opozarja na razvejanost razmejevanj v drugi svetovni vojni, ki jih s to ali ono poenostavljeno ideoloshko maksimo ne moremo objektivno zaobjeti in doumeti. Taras Kermauner je leta 1987 v trzhashki reviji *Most* Bükvichevo *Vojno in revolucijo* primerjal z *Ukano* Toneta Svetine in jo definiral kot njeno parafrazo. Po njegovem

bi *Vojna in revolucija* prav tako postala uspešnica na slovenskem in jugoslovanskem trgu, ko bi mogla iziti doma. Ta roman po Kermaunerjevem mnenju ni zoperpartizansko delo, temveč antistalinistična prozna shtudija z ostro kritiko totalitaristične madzharske in nemške medvojne uprave, a tudi z jasno kritiko komunističnega dogajanja med vojno in tik po vojni na Slovenskem. Vendar ena glavnih oseb romana, Grbach, lokalni shef Ozne, ki ga je pisatelj oblikoval po znani realni zgodovinski figuri Puklastega Mihe, ni pravi komunist, temveč je izdajalec in agent nemške policije. Tej se je namreč posrečilo, da ga je v zaporu strla in hitro pridobila zase, saj je bil moralno shibak in po naravi nagnjen k zlochinstvu. (Glej tudi esej Melite Forstnerich Hajnshek *Tragika Sobotinov, Mesarichev in Rituperjev* v mariborskem *Večeru* 16. marca 1991).

Bükvich je vsekakor spreten fabulist, enostaven, pregleden, jasen, njegov slog je včasih reportažen, potem spet nekoliko esejistično pojasnjevalen. Chez tristo oseb v romanu se lahko kosa z množicami protagonistov v velikih kolektivnih romanih, kot sta *Tibi Don* Sholohova ali Tolstojeva *Vojna in mir*, toda Bükvichevi zarisi so brez globlje psihologije, nekako povrshinski, nekoliko v načinu popularnega ameriškega trivialnega romana. Bükvich rekonstruira polpreteklo realiteto, jo gleda in opazuje iz svojega protitotalitarističnega zornega kota, vendar tako, da meni, da je bil upor proti madzharskim, nemškim ali italijanskim okupatorjem upravichen, nachin tega upora, zlasti njegove anomalije in povojne likvidacije (prizori javnih usmrtitev nasprotnikov komunizma leta 1945 v Murski Soboti spominjajo na primer na radikalno scenerijo francoske revolucije), pa vech kot vprashljiv.

Bükvich je napisal tudi lepo shtevilo krajših tekstov, povesti in novel, ki jih je objavil v zbirkah *Ljudje iz Olshnice* (Buenos Aires 1973), tu omenja, da je Olshnica staro ime za Mursko Soboto, in *Zgodbe iz zdomstva in she kaj* (Buenos Aires 1979). V nekaterih novelah odkriva nov svet, na primer razmerje prekmurskih Slovencev do domasih Zhidov, preden so jih Nemci tik pred koncem vojne usmrtili v plinskih celicah Auschwitza, ali pa napete razmere v chasu protikomunistične madzharske vstaje v letu 1956 v slovenskem Porabju in pobeg protagonista v Avstrijo.

Prekmurec je prav tako pesnik, prozaist in esejist *Vladimir Kos*, ki se je rodil leta 1924 v Murski Soboti, kot mlad bogoslovec in domobranec pa se je leta 1945 znashel v avstrijskem taborishchu ter pozneje kot misijonar odshel na Japonsko, kjer she vedno zhivi in deluje. Objavil je nad deset pesniskih zbirk, ki so vechinoma izshle pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu. V njegovi dokaj samosvoji liriki je viden spoj dveh strukturalnih elementov: osnovni pokrajinski motiv se zdruzhi z aforistichnim, včasih tudi feljtonistichnim, velikokrat pa tudi miselno-meditativnim fragmentom.

Kos se – z nekaterimi izjemami – ne ozira nazaj, stik s slovenskim izvorom ishche v krshchanski perspektivi za naprej, glavnina njegovega opusa pa korenini v sedanji pesnikovi japonski stvarnosti, ki v slovenski knjizhevnosti uchinkuje nekoliko eksotichno. Ob tej motiviki se rad priblizha disonanchnim kriterijem,

alogičnim sugestijam in kreativnim deformacijam tradicionalnega, znachilnim za poetološke postopke od Baudelaira do Ungarettija ali Eliota. V znani zbirki *Ljubezen in smrt* (s podnaslovom *In she kaj, drage kamelije*, Buenos Aires 1971) skusha v shirshih dialektichnih sklopih in paralelnih variantah istega motiva z montaznim združevanjem velikokrat heterogenih sestavnih delov, chlenov ali partiklov, z nizanjem lirichnih impresij in ponotranjenih pokrajinskih vizij, reportazhnih vložkov in odtujevalnih fragmentov ustvariti novo strukturalno enoto, vendar vedno z uposhtevanjem tradicije in literarne kontinuitete s slovensko literaturo. V zbirki *Spev o nashi gori* (Buenos Aires 1981) povezhe motiv japonske svete gore Fudzhi z zgodbo svojega slovenskega prijatelja Petra, ki se je navelichal triintridesetletnega begunstva v argentinski pampi, zapustil zheno, ki ni hotela z njim, in se odpravil iz silnega hrepenenja po rodni domovini prek ovinkov na Japonskem proti Sloveniji.

Zanimive so tudi nekatere Kosove chrtice, napisane v nachinu amerishke kratke zgodbe, v katerih združuje slovenske, amerishke in japonske vplive, kot je razvidno na primer iz proze *Usodni žapletljaj* (Meddobje, 20, 1984, sht. 1-2) z opisom bolezenske krize mladega Japonca, ki jo avtor skusha reshevat i s pripovedovanjem napete zgodbe o preprostemu Slovcu, garachu sredi s pustolovci naseljenih predelov severnoamerishkega Divjega Zahoda.

V chasu ideoloskih zozhevanj in prisil po drugi svetovni vojni je bil Trst za marsikaterega Slovenca »okno v svet«. Tu je dolga desetletja kot chasnikar in publicist deloval *Franc Jeza*, doma iz Hajdine pri Ptujju, kjer se je rodil leta 1916. Leta 1939 je maturiral na ptujski gimnaziji, v Ljubljani pa je dve leti shtudiral pravo. Med okupacijo se je tako kot njegov brat Maks takoj pridruzhil osvobodilnemu gibanju ter so ga zhe leta 1941 zaprli, pozneje pa poslali v koncentracijsko taborishche Dachau, o chemer je napisal pretresljivo prichevanjsko knjigo *Spomini iz taborishcha* (Gorica 1985). V luchi teh dogodkov je treba razumeti tudi Jezovo dosmrtno dialektichno, cheprav tudi kontroverzno povezanost z Edvardom Kocbekom in s krshchanskim socializmom. Vendar se je Jeza kritichno oddaljil od povojne slovenske totalitaristichne stvarnosti in leta 1948 pobegnjl v Italijo. Do svoje smrti v letu 1984 je zhivel v Trstu, kjer je bil ob chasnikarskem delu in vztrajnem pionirskem aktivistichnem prizadevanju za neodvisno svobodno Slovenijo tudi literarno delaven. Predvsem je imel smisel za svoje dni manj cenjen zhanr – za fantastichno literaturo. Zato bi veljalo prisluhniti njegovi zbirki kratkih zgodb iz leta 1981 *Nevidna meja*, ki je izshla pri gorishki Mohorjevi družhbi. Lahko se reche, da je ta knjiga vedno znova nabita z orwellovski atmosfero chlovekovo svobodo ogrozhajoche totalitaristichne vsekontrolne, v njej pa se tudi chuti bolechina zaradi domache »slovenske nedemokraticnosti« in zaradi neznosnega »egipchansko-malikovalskega« kulta osebnosti. V zbirki je med drugim objavljena tudi proza *Prevrat*, v kateri je v sredishchu dogajanja vojashki puch generala Harolda Maierja. Avtor iz posebnega zornega kota premochrtnega urednika kulturne rubrike dnevnika *Tribuna* opishe

izgubo svobode zaradi vseprisotne chloveshke bojzljivosti in oportunitizma. Temeljno Jezovo iskanje chloveshke svobode na primer razkriva tudi alegorično-symbolični tekst *Konec poshasti* iz iste zbirke o diktaturi »Vечно Mladega Voditelja«, »po ugotovitvi znanosti najgenialnejšega in najplemenitejšega chloveka, kar se jih je kdaj rodilo«.

V Sv. Miklavzhu pri Ormozhu je bil doma leta 2010 umrli pesnik, pisatelj in teolog *Stanko Janezhich*, ki ga moramo vsaj posredno uposhtevati tudi v krogu slovenskih zdomskih pisateljev, saj je maja 1945 zapustil domovino, shtudiral v Rimu teologijo in tu doktoriral iz vzhodnega bogoslovja, pred tem in zatem pa deloval kot dushni pastir v razlichnih farah na Trzhaskem. V chasu prve slovenske liberalizacije se je leta 1969 vrnil v Maribor, nakar je bil profesor na mariborskem oddelku ljubljanske Teoloshke fakultete. Janezhich je zachel literarno delovati zhe pred drugo svetovno vojno, po vojni pa je do svojega ponovnega odhoda v Slovenijo objavil v Trstu in v Celovcu shtiri knjige pesmi ali kratke proze. V Sloveniji je nadaljeval s pisanjem proze in poezije. V svojih tekstih je bralca vedno znova soochil s pokrajinskimi in duhovnimi razsezhnostmi svoje rodne Prlekije. V zbirki prozno razvezanih, a v bistvu pesnishko oblikovanih tekstov *Moja podoba* (Trst 1962) je spomin na svoje rodne kraje povezal z bolecho izkushnjo zdomca, ki je nashel pot med rojake na Trzhaskem in pri njih koshček svoje domovine. Njegovi teksti so vechkrat posejani z domachimi prleshkimi izrazi. V ospredju avtorjevega zanimanja pa je vedno srehanje s chlovekom, napolnjeno z mnogimi navidez majhnimi stvarmi, a vedno znova pretkano z rezkimi klici vesti in kritichnega spomina. Kritika je vechkrat ugotovila, da je Janezhich najmanj preprichljiv tam, kjer skusha z idiliko in patosom reshevati tezhka narodna in socialna vprashanja, ki jih ni mogoche ugladiti z lepimi besedami. Iz njegove zadnje pisateljske faze v Sloveniji je omembe vredna zbirka chrtic in kratkih novel *Zublji vojne* (Maribor 1995) s prikazi dogajanja predvsem na Shtajerskem po nemshkem vdoru v Jugoslavijo aprila 1941. Janezhich se je tudi s tem delom predstavil kot oblikovalec vzhodnoshtajerskega regionalizma.

Idilik in regionalist posebne vrste je bil duhovnik, etnograf, dramatik in prozaist *Metod Turnshek*, rojen leta 1909 v Budini pri Ptuju, ki je po drugi svetovni vojni pretezhno zhivel in deloval pri zamejskih Slovencih na Trzhaskem in Koroshkem, kjer je objavil shtevilne prozne in dramske knjige s povechini zgodovinsko vsebino. Umril je leta 1976 v Celovcu. Vechina njegovih del se dogaja na Koroshkem, le povest *In brumela je Drava* (Trst 1955) je izjema, saj se v njej glavna oseba, shtudent Shtefan Prosenjak, ob okupatorski zasedbi Slovenije vrne v domachi obdravski kraj v blizhini Ptuja, kjer se soochi z nemshkim unichevanjem slovenstva z zapiranjem in preseljevanjem rodoljubnih ljudi.

Za generalshtabnega polkovnika *Vladimirja Vauhniko*, rojenega 1896 v Svetinjah pri Ormozhu in umrlega leta 1955 v Buenos Airesu, ki ga z dolochenim pridrzham prav tako uvrshcam v prichujochi seznam vzhodnoslovenskih avtorjev v izseljenstvu oziroma emigraciji ali zdomstvu, je znachilna posebna

usoda. Bil je absolvent elitne avstrijske vojne akademije Theresianum v Wiener Neustadtu – Dunajskem Novem mestu. V prvi svetovni vojni se je kot mlad avstro-ogrski častnik bojeval na vseh frontah in bil petkrat ranjen. Po razpadu Avstro-Ogrske je postal jugoslovanski kraljevi častnik, leta 1941 pa je prevzel funkcijo jugoslovanskega vojaškega atašeeja v Berlinu. V tej funkciji je doživel nemški napad na Jugoslavijo. Med vojno je v Sloveniji organiziral posebno špijonazhno službo za zahodne zaveznike. Leta 1944 se je umaknil v Švico, ker mu je prishel gestapo na sled. Leta 1947 je emigriral v Argentino. Tu ga je napadla Parkinsonova bolezen in je v težkih razmerah umrl leta 1955. Že v Švici je napisal vseh politično-zgodovinskih tekstov v nemščini, ukvarjal pa se je tudi z leposlovjem. Očitno ni dobil založnikov, tako da so njegovi sestavki in spominski zapisi iz druge svetovne vojne ostali v rokopisu. Leta 1965 je njegova spominska knjiga o špijonazhi v drugi svetovni vojni končno izšla v slovenshčini pod naslovom *Nevidna fronta* v založništvu Svobodne Slovenije v Buenos Airesu (ponatis 1972 v Ljubljani). Izid je pomenil pravo senzacijo. Avtor je v jasnem jeziku in pregledni obliki opisal svoje izkušnje iz Nemčije, v drugem delu publikacije pa se je dotaknil špijonazhnega delovanja v drugi svetovni vojni. Dogajanje je ob tem postavil v širši, nadregionalni politični okvir.

Predvsem v nemškem jeziku piše prozo in poezijo arhitekt in slikar Vencheslav Shprager, rojen leta 1932 v vasi Pêrtocha na Gorickem, ki živi v Nemčiji, a tudi v Sečovljah v Sloveniji.

Vsekakor so emigrantski pisatelji iz Panonije zapustili vidne sledi v slovenski literaturi.

Za zgodovinski spomin

Drago Pahor

PORABSKI SLOVENCİ

POGLED V ZGODOVINO SLOVENSKE KRAJINE

Govoriti posebej o stari zgodovini Porabcev ne bi bilo umestno. Celo naziv Porabski Slovenci se pojavlja šele po prvi svetovni vojni, ko je sklep mirovne pogodbe odcepil Porabje od ostalega Prekmurja ali Slovenske krajine, s katero je bilo dotlej celota. Ko govorimo o zgodovini Slovencev na levem bregu Mure, zajemamo celotno slovensko narodno ozemlje.

Med Muro in Rabo so se naselili predniki danashnjih Slovencev v drugi polovici shestega stoletja. Po propadu obrske drzhave na koncu osmega stoletja se ozemlje Slovenske krajine vkljuchi v frankovsko drzhavo, kar povzrochi tudi mochno naseljevanje nemshkega zhivlja. Vendar vlada tej pokrajini, ki je bila pretezhno slovenska in se je raztezala dalech na vzhod, slovenski knez Pribina. Svojo prestolnico si je Pribina zgradil v Blatogradu ob Blatnem jezeru. Ko sta sv. Ciril in Metod prishla v Velikomoravsko drzhavo, sta pridobila tudi panonskega kneza Koclja, ki je sledil svojemu ochetu Pribinu. Takrat se je slovenska knezhevina v Panoniji otresla cerkvene in politichne odvisnosti od Nemcev ter se povezala z Velikomoravsko. Kocelj je od leta 869 do 874 vladal v Panoniji kot samostojen knez. Nesloga med Slovani in ponovni nemshki pritisk sta prekrizhala nachrt o slovanski podonavski sili. V zadnjih letih devetega stoletja pridrvijo od vzhoda nomadski Ogri, ki se razlijejo preko Panonije na zahod celo v Nemchijo in Italijo. Njihova napadalna sila se skrha šele po letu 955. Takrat se ustalijo meje nove madzharske drzhave, ki vkljuchijo tudi Slovence na levem bregu Mure in jih za dolga stoletja odcepijo od osrchja slovenskega ozemlja, ki je ostalo pod nemshko nadoblastjo. V tej dolgi dobi je uspelo Madzharom potujchiti devet desetih slovenskega ozemlja, ki je segalo tja do Blatnega jezera. Kralj Shtefan I. je drzhavo upravno razdelil po slovanskem vzoru v zhupanije. Vso oblast je izročil bogatim grofovskim družhinam in s tem uvedel fevdalni sistem, ki je bil takrat splošno razshirjen.

Porabje, ki nas v tej razpravi predvsem zanima, je dobil v fevd cistercijanski samostan v Monoshtru, ki je prav tako služil potujchevanju kot posvetni fevdalci. Slovenski kmetje-tlachani pa niso občutili le krute grofovske in cerkvene gospode, temvech je prishla nadnje tudi turshka nadloga. Leta 1641 je zahteval Hasan pasha, da se vasi ob Rabi in okoli Radgone podvrzhejo sultanu in mu plachujejo davke. Prav na rabskih tleh, v blizhini Monoshtra, je bila leta 1664 redna turshka vojska premagana.

Zhe ob koncu 18. stoletja se zachenja prebujati madzharski nacionalizem, ki poizkusha zavestno pomadzhariti podrejene narode. Vendar so takrat prekmurski Slovenci zhe imeli obrambno sredstvo, to je slovensko knjigo. Sredi shestnajstega stoletja se je razshirilo luteranstvo tudi na Madzharsko. Oprijeli so se ga v veliki meri tudi nashi rojaki. Zhupnija v Gornjem Seniku na primer je bila luteranska. Zhe takrat so prodrle v Prekmurju Trubarjeve in Dalmatinove knjige. V zgodovini Prekmurcev beremo: »Krajinski kramarje szo po hi'saj ponüjali za malo cejno Trubera i Dalmatina szlov. knjige. Ali nasim papinszkim Szlovenom jih je nej trebalo, da szo nej steti (brati) znali.«

Kasneje so sami prekmurski luteranci poskrbeli za svojo cerkveno knjizhevnost. Franc Temlin je leta 1715 izdal v prekmurskem narechju napisan *Mali katechismus*. Obshirnejshe je bilo delo Stefana Küzmicha. Leta 1771 je izshel njegov prevod *Novega testamenta*. Tudi katolishki duhovniki so sledili vzgledu narechne luteranske knjizhevnosti. Miklosh Küzmich je priredil abecednik *Slovenski silibikár*, ki je izshel leta 1780 in kazhe takratno skrb za razvoj slovenskega sholstva. Küzmichev molitvenik – *Kniga molitna* – pa je dozhivel kar dvajset izdaj.

Zgodovinski razvoj je pripeljal Madzharsko preko revolucijskega leta 1848 do sporazuma z Avstrijo, ko si avstrijski in madzharski fevdalci in velekapitalisti razdelijo leta 1876 oblast v dvojno avstro-ogrsko monarhijo (dualizem). Ogrska kraljevina je bila skupek narodov, v kateri so bili Madzhari dejansko v manjshini. Saj je she uradno ljudsko shtetje v letu 1910 izkazovalo na Ogrskem le 48,1% Madzharov in 51,9% pripadnikov drugih narodnosti. Razmerje je bilo v Prekmurju za Madzhare po njihovem lastnem shtetju she bolj neugodno. Tu so predstavljali le 22,8% prebivalstva. Vsi ostali so, razen 2000 Nemcev, bili Slovenci. V Porabju je narodnostno razmerje v letu 1910 izkazovalo priblizhno isti odstotek Madzharov (22,6%) nasproti 13,4% Nemcev in 63,9% Slovencev.

Tako narodnostno razmerje v Ogrskem kraljestvu je sililo madzharski nacionalizem, ki se je okrepil zlasti po uvedbi dualizma, v skrajno shovinistichno akcijo madzharizacije. Med leti 1870 in 1890 so pomadzharili vse sholstvo. Shlo je postopoma. Ko je slovenski kulturni delavec in knjizhevnik Anton Trstenjak leta 1883 hodil po Porabju, je nashel na Gornjem Seniku madzharskega (dejansko pomadzharjenega) učitelja. Tudi v Shtevanovcih je bila takrat zhe madzharska shola, medtem ko sta bili v Slovenski vesi in Sakalovcih sholi she slovenski. Gimnazija v Monoshtru je bila ustanovljena leta 1893 prav z namenom, da sluzhi madzharizaciji, slichno kot je bilo v sluzhbi poitalijanchevanja Beneshke Slovenije ustanovljeno leta 1878 učiteljishche v Shpetru Slovenov.

Poleg shole pa so zatrli tudi vsako drugo manifestacijo slovenske kulturne samobitnosti. Slovenska duhovshchina v Prekmurju je prichela shiriti knjige Druzbe sv. Mohorja. Pobudnika te akcije dr. Ivanocyja so proglasili kar za »panslavista«. V izchrpnem porochilu o knjigah Mohorjeve druzhbe in njih razshirjenosti po Prekmurju, ki ga je poslal 14. marca 1902 okrajni glavar iz Murske Sobote Zhupanijskim oblastem v Sombathely, beremo »da te knjizhne

izdaje slovanske smeri tudi na splošno zelo nevarno vplivajo na madzharski chut slovenskega prebivalstva in zelo zavirajo shirjenje madzharskega jezika«. Veliki zhupan je ministrstvu v Budimpeshto, ki se je zhivo zanimalo za zadevo Mohorjevih knjig, sporočil 11. julija 1903, da te knjige »vzbujajo slovansko zavest med prebivalci, ki se sicer she sedaj chutijo madzharski drzhavljeni. Te knjige vzbujajo chut solidarnosti med našim slovenskim in med juznoslovanskim prebivalstvom v sosednji Avstriji in nashe domoljubne Slovence pripravljajo na idejo, da bi ustanovili veliko jugoslovansko drzhavo.« Skratka: Mohorjeve knjige so bile – protidrzhavne.

V letih ofenzive proti Mohorjevim knjigam (1899-1903) je Prekmurje izkazovalo blizu 350 naročnikov. Sicer jih je v Porabje prodrlo le malo, saj je monoshterska dekanija imela leta 1901 največ 11 naročnikov. Kar ponuja se nam primerjava z Mohorjani v Beneshki Sloveniji. Tudi tu je chlanstvo doseglo približno isto shtevilo. Največ naročnikov, 337, je bilo leta 1910. Tudi v Benechiji se je razvila ostra kampanja proti Mohorjevim knjigam, ki je odmevala celo v rimskem parlamentu.

Mohorjeve knjige v Prekmurju so vzbudile zanimanje ministrskega predsednika v Budimpeshti in ustvarila se je enotna fronta vse oblastvene in cerkvene hierarhije. Nadshkof v Sombathelyju je premeshchal slovenske duhovnike-Mohorjane v madzharske zhupnije in kot protiutezh Mohorjevim koledarjem je zachela sombathelyjska shkofija leta 1903 izdajati *Kalendar srca Jezushovega*, ki je bil pisan v prekmurskem narechju z madzharskim pravopisom. V Prekmurcih so hoteli vzgojiti zavest, da so »vendsko govorechi Madzhari«. Ta teorija ni za nashe obmejne pokrajine nich novega. Kakor so na italijanski strani zatrjevali, da Beneshki Slovenci ne govore slovenskega narechja in so Nemci razvili celo »znanost« o Vindisherjih, so se tudi Madzhari oklenili teorije o Vendih. V starejsi dobi so nazivali vse Slovane Tote. Vzdevek Tot zasledimo celo v madzharskem imenu Slovenske vesi (Rabato/falu – Rabska slovenska vas).

Teorija o Vendih, ki so jo naslanjali celo na trditev, da izhajajo Vendi od nekdanjih Vandalov, je iz politichnih razlogov prijala vladajochemu madzharskemu fevdalnemu razredu, da se je popolnoma udomachila ne le v uradnem jeziku, temvech tudi med madzharskim ljudstvom, ki je svoje slovenske sosede imenovalo le Vende. Slovenci niso nikoli sprejeli za sebe tega imena, temvech so se zhe v tistih chasih, ko smo se ostali Slovenci oznachevali le za Kranjce, Primorce itd., nazivali enostavno Sloveni in svojo dezhelico Slovensko krajino. (Danes si na Madzharskem prizadevajo, da bi svoje slovenske sodrzhavljane imenovali z njihovim pravim imenom. Ker je »stara navada zhelezna srajca«, bo ta reparacijski proces prilichno pochasen.)

V Murski Soboti so v zachetku stoletja ustanovili splošno izobrazhevalno drushtvo za pomadzharjenje Slovenske krajine (Slovenske krajine vogrshchino shireche drushtvo), ki je imelo, kakor ime samo pove, enake cilje kot pri nas Lega nazionale in na Koroshkem Schulverein.

Veliko socialno nasprotje med preprostim ljudstvom in vladajočo gospodo je bilo prav gotovo zaviralni element, ki je onemogočal večje uspehe madzharizacije. Dvojno, socialno in narodnostno zatiranje je pripomoglo, da se je ob koncu prve svetovne vojne ljudstvo Slovenske krajine izreklo za priključitev dezhele k Jugoslaviji, kar ni pomenilo le nacionalno osvoboditev, temveč tudi reshitev iz njihovega bednega socialnega položaja. V razgibanih povojnih mesecih so se na madzharskem dogodki preHITEVALI. 21. marca 1919 je bila proglašena Madzharska sovjetska republika. Trajala je le 133 dni, saj je dejansko bila uspešna le v Budimpeshti in nekaterih vechjih industrijskih mestih. Vendar je vredno omeniti dogodke, ki so se takrat razvijali v Slovenski krajini. Delavski svet (Tanacz Szlovenszke krajine – Sovjet Slovenske krajine) v Murski Soboti je 29. marca 1919 proglašil slovensko avtonomijo in na podlagi tega sklepa pozval 14 naselij iz monoshtherskega okraja in slovenske vasi iz lendavskega okraja, da se teritorialno združijo s soboshkim okrajem. Monoshtherski okrajni sovjet pa ni imel posluha za poziv o avtonomni Slovenski pokrajini in se je izogibal, da bi sklep sovjeta v Murski Soboti potrdil in izvršil.

Okrajni delavski svet v Murski Soboti je sestavljalo 48 chlanov. Po imenih sodech je bilo 34 chlanov slovenske narodnosti. Krajevni sveti za ljudsko prosveto so začeli uvajati v shole pouk slovenshchine. Novo urednishtvo *Novin* je s shtevilkoo od 4. maja uvedlo gajico namesto prejšnjega madzharskega chrkopisa. O usodi premaganih centralnih drzhav je odlochala zmagovita antanta. Mirovna konferenca, ki je zasedala v Parizu, je 9. julija 1919 dodelila Slovensko krajino Jugoslaviji, vendar je dolochila mejo na razvodju med Rabo in Muro. Jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci se je sicer vneto zavzemala, da bi se tudi slovensko Porabje priključilo k Jugoslaviji, toda dokonchno je obveljal predlog amerishkega delegata Johnsona. S tem so enotnost Slovenske krajine razbili in zachenja se lochena zgodovinska pot Porabja. V Slovensko krajino so prispele jugoslovanske chete 12. avgusta istega leta.

ZGODOVINA PORABJA

Slovenci smo zhe ponovno občutili, kako diplomati velikih drzhav rishejo za zeleno mizo na zemljevidih »naravne« meje in rezhejo v zhivo telo nashega narodnega ozemlja. Tako so tudi leta 1919 v Parizu iznashli »naravno« mejo med prebivalci Slovenske krajine in poiskali neko razvodnico z »utemeljitvijo«, da je madzharsko mesto Monashter gospodarsko sredishche slovenskih porabskih vasi, ki morajo biti zato vključene v meje povojne Madzharske. Dejstvo, da je po madzharskem uradnem ljudskem shtetju leta 1910 bilo v Porabju z Monoshtrom vred le 22,6% Madzharov nasproti 63,9% Slovencev (13,4 odst. je bilo Nemcev), ni bil uvazhevanja vreden argument. »Naravna« meja poteka po grichevnatem svetu, na katerem je najvishja vzpetina 404 m (absolutne vishine!) visoki Srebrni breg. Ker se dalech proti Monoshtru svet spusti shele pri Dolnjem Seniku na 250

m vishine, je očitno, da o kaki posebni »naravni« meji na zlozhnem grichevju ni govora. To dokazuje tudi nekdanja povezanost vasi z obeh strani sedanje meje. Tudi cerkvena pripadnost vasi v zhupnije zanika obstoj kake uposhtevanja vredne meje. Tako so Ritkarovci do leta 1919 spadali v faro Veliki Dolenci na jugoslovanski strani, jugoslovanske vasi Chepinci, Martinje in Trdkova pa v porabsko faro Gorenji Senik. Monoshter je sicer bil kot sedež okraja upravno sredishche slovenskih vasi, v ostalem pa ni predstavljal gospodarskega sredishcha. Z madzharskim zaledjem niso imeli slovenski rojaki posebnih gospodarskih zvez, saj so zheleznico preko Monoshtra zgradili shele po vojni. Po gospodarski strukturi je bilo Porabje z ostalim, takratnim izrazito kmechkim znachajem Slovenske krajine, celota zase. Ekonomski stiki Porabja so se razvijali na jug in zahod, nikakor pa ne na sever in vzhod med Madzhare. Porabci so svojo zhivino gnali na sejme v Soboto. Beltince in druge prekmurske kraje. Od tod so jo izvazhali v Radgono in Ljutomer. Tudi porabski loncharji so se posluževali za prodajo svojih izdelkov trgovskih poti v tej smeri. Loncharji iz juzhnejshih vasi pa so prihajali v Porabje po izvrstno belo ilovico.

Pripadnost Porabja je bila dokonchno zapechatena s podpisom trianonske mirovne pogodbe med antantnimi zavezniki in Madzharsko 4. junija 1920. Mednarodna razmejivtena komisija, ki je imela nalogo, da na terenu zachrta v Trianonu dolocheno mejo, je bila septembra 1920 na Gorenjem Seniku, kjer so krajevni zastopniki zahtevali, da se dolochi, da se bo v njihovi cerkvi uporabljal slovenski jezik.

Med obema vojnama ni bilo v Madzharski govora o kaki zashchiti narodnih manjshin. Nadaljevali so z madzharizacijo in med letom 1920 in 1922 je izhajal celo vendski chasnik *Domovina* z očitnim raznarodovalnim namenom. Da niso imeli naporu za madzharizacijo veliko uspeha, je razvidno iz prichevanja Antona Vratusha, ki je leta 1939, torej neposredno pred izbruhom druge svetovne vojne, kot shtudent slavistike preučeval jezikovne razmere v Porabju. On pishe: »Drzhavna meja she ni pokazala kakshnega vechjega vpliva: severni gorichki govor se nadaljuje she preko meje: le tujca ogovarjajo in pozdravljajo madzharski, kar pa je treba razumeti kot odraz razmer. Edino v Slovenski vesi in blizhnjih Sakalovcih naletimo na pojave, ki jih sicer ne srechamo ob Rabi. To je pa povsem razumljivo: ti dve vasi sta geografsko locheni od ostalih in najbolj odprti vplivom iz Rabske doline«.

JEZIK PORABSKIH SLOVENCEV

Da spoznamo porabske rojake nekoliko tudi z jezikovne plati, nekaj beznhih belezhk, ki pa ne segajo v strokovno razpravo. Anton Vratusha karakterizira njihov govor kot narechje, ki je preko meje razshirjeno na Gorichkem, tj. v severnem predelu jugoslovanskega Prekmurja. Porabci torej uporabljajo v govoru eno izmed razlichic prekmurskega narechja.

Navajam nekaj posebnih značilnosti. Izreden je primer, ki je znan tudi ponekod na Gorenjskem, da govorijo zhenske o sebi v moshkem spolu. Tako pravijo na primer: san iso ali üso, san jemo, namesto sem shla, sem imela. Druga taka posebnost, ki pa je razširjena po vsem Prekmurju, je zanikanje, ki sledi shele pritrdilnici, na pr. Jes sem nej prisho (jaz nisem prishel). Značilno je tudi zamenjavanje samoglasnikov. Navajam nekaj primerov: nozhich – nauzhich, roka – rauka, sem – sam ali san, eden – adan, dober – dobar, ledina – ladina, nesem nasem, zajec – zavac.

Porabci imajo v svojem narechju mnogo lepih slovenskih besed, ki ne bi delale sramote knjižnemu jeziku. Zgodaj zjutraj, zarana pravijo zarankoma in zato ti voshchijo dobro jutro z Dobar zranak! Za pokopalishche uporabljajo besedo groubishche, dezhnik jim je dezhevnik in rastlinska kal je ras. Pasji hishici pravijo pasjica, in ko jih zebe, si nadenejo rokajce (rokavice). Chetudi je v narechje zashlo tudi nekaj madzharskih in nemshkih besed, zlasti za predmete, ki jih je prinesla civilizacija, se kazhe trdozhivost porabskih Slovencev tudi v tem, da so si za take predmete sami izmislili ustrezne besede. Tako so »zbrodili« (pomisli na rek »nekaj mi brodi po glavi«) besedo vuzhgica (vzhgati luch!) za električno stikalo in spleteno električno zhico imenujejo kitica. Kadar je sila, da morajo komu kaj nujnega sporočiti, poshljejo silnico (brzobjavko).

Predolgo bi bilo, che bi se spustili she na opisovanje njihovih obichajev. Zakljuchim naj to poglavje z verzi iz njihove ljudske pesmi, ki she vedno zhivi med njimi.

Moja luba je zhe mrlá,
ütro'ji vö zgonio.
Tok sem mislô, kaj dez h ide,
pak mi skuze (solze) techejo.

NOVA DOBA PORABJA

Ob zmagovitem zakljuchku druge svetovne vojne so prishle v Porabje poleg Rdeche armade tudi edinice Jugoslovanske armade. Porabski Slovenci so upali, da bo zlom fashizma tudi njim prinesel zedinjenje z matichne domovino. Zhe 29. aprila 1945 je zastopnik porabskih Slovencev na velikem zborovanju v Bogojini izrekel zahtevo po prikljuchitvi. Z zborovanja so poslali AVNOJ, SNOS in Izvrshnemu odboru OF brzobjavke, v katerih se sklicujejo na nachela zaveznikov o samoodlochbi narodov.

Drugi miting so porabski Slovenci sklicali sami v Martiniju 3. junija 1945. S tega zborovanja so poslali narodni vladi Slovenije resolucijo, v kateri »slovesno izjavljajo, da hochejo na temelju pravice narodov do samoodlochbe in odcepitve zhiveti v demokraticni federativni Jugoslaviji«. Na istem zborovanju so nastopili tudi zastopniki demokraticnih Madzharov in Monoshtra in poudarjali pravico

porabskih Slovencev, da se priključijo k Jugoslaviji s tem, da se k Jugoslaviji prikljuchi tudi Monoshter.

Vendar je prishlo drugache. Na zahtevo oboroženih sil Sovjetske zveze so se morale jugoslovanske edinice umakniti na nekdanjo državno mejo. Predstavnik Rdeče armade pa je pojasnil, da je na podlagi dogovora med zavezniki in zachasno madzharsko vlado zagotovljena Madzharski stara trianonska meja. Kakor koroshki Slovenci, tako so tudi porabski rojaki plachali rachun barantanja med velikimi.

V chasu po zlomu fashizma so si Slovenci prvich v zgodovini Porabja ustanovili politichno organizacijo v okviru Antifashistichne fronte juznih Slovanov na Madzharskem. Ta organizacija se je 17. decembra 1947 preimenovala v Demokratichno zvezo juznih Slovanov. Porabski Slovenci so le prichakovali, da se bo v demokratichni Madzharski njihov polozhaj v narodnostnem oziru izboljshal. Saj so pristojne oblasti izdale 24. oktobra 1945 kljub nasprotovanju madzharskega uchiteljstva odlok, da se uvede za slovenske uchence tudi pouk v materinschini. Shest porabskih Slovencev je opravilo ustrezni pedagogshki uchiteljski techaj v Pechuju in pouk slovenshchine kot predmet so uvedli na sholah na Gorenjem Seniku, v Shtevanovcih, Slovenski vesi in Verici ter na Dolnjem Seniku.

Zloglasna resolucija Informbiroja pa je pri prichi unichila obetajoche zachetke narodnega zhivljenja porabskih Slovencev. Pouk slovenshchine je bil mahoma ukinjen, uchitelji pa odpushcheni in preganjani. Porabski Slovenci so zopet zapadli v brezpravje. Le pochasi, vzporedno s popushchanjem napetosti v mednarodnem zhivljenju in zlasti z razvijanjem odnosov med Madzharsko in Jugoslavijo se je polozhaj spreminjal na bolje. Obchutne spremembe v manjshinski politiki so bile opazne shele po letu 1968. Deseti kongres Madzharske socialistichne delavske partije je ugotovil, da »tudi nemshki, juznoslovanski, slovashki in romunski delavci nashe domovine gradijo skupaj z madzharskim narodom, kot *enakopravni* chlani nashe družhbe, socialistichno domovino«.

Leta 1972 je Madzharska izpremenila svojo ustavo in vnesla vanjo tudi jasno dolochbo o narodnostnih pravicah. Prejshnja ustava je *dopushchala* drzhavljanom nemadzharske narodnosti *mozhnost* učenja materinega jezika in negovanja ljudske kulture. Nasprotno temu so spremembe nove ustave izrazitejshe in tochneje navajajo pravice narodnostih skupin, ki so konkretizirane v naslednji dolochbi: »Ljudska republika Madzharska *zagotavlja* enakopravnost vsem narodnostim, ki zhive na njenem ozemlju: rabo materinskega jezika, shole v materinskem jeziku in ohranitev in negovanje lastne kulture«. Izvrshenju ustavnih dolochb sluzhijo nekateri oblastveni organi od drzhavne svetovalske komisije za narodnosti, oddelka za narodnosti pri ministrstvu za prosveto in she druge ustanove na drzhavni, zhupanijski, okrajni in obchinski ravni. Prvi zhupanijski odbor za narodnosti so ustanovili prav pri Izvrshnem svetu Zhelezne zhupanije, kateri pripada tudi Porabje. Ta odbor obravnava gospodarska, sholska, kulturna in politichna vprashanja treh narodnosti, ki zhive v tej zhupaniji: slovenske, hrvatske in nemshke.

Novo zhivljenje, ki se zaradi opisanih sprememb razvija med porabskimi Slovenci, ima seveda she vse polno pomanjkljivosti, kar ni chudno spricho prejsnje zatrtosti. Vendar so ti prvi koraki v slovensko kulturno zhivljenje spodbudni in kazhejo, da bo nadaljnji razvoj uspeshen. Komaj leta 1972 je bil v upravnem aparatu Demokraticne zveze juzhnih Slovanov, ki tesno sodeluje z oblastvenimi organi, ustanovljen poseben referat za reshevanje slovenskih kulturnih vprasanj. Na to mesto je bila postavljena porabska Slovenka. Kazhe se potreba, da bi porabski Slovenci poiskali moznosti samostojnejshga dela. Sicer je neizogibno rachunati z njihovo maloshtevilnostjo, medtem ko se more sedanje obcutno pomanjkanje sposobnih kadrov v perspektivi odpraviti.

Z ostalimi juznoslovanskimi skupinami imajo Porabci skupen vsakoletni *Ljudski koledar* (Narodni kalendar), v katerem pa odpade od preko 220 strani obsega na slovenski del le 32 strani. Zato zhelijo Porabci imeti svoj lastni koledar, ki bi se gotovo bolj razshiril med ljudstvom. Tezhje je vprasanje periodichnega tiska. Demokraticna zveza juzhnih Slovanov izdaja tedensko glasilo *Narodne novine*. List ima od leta 1970 stalno rubriko *Za nashe Slovence*. Rubrika, chetudi zavzema le majhen del v chasniku, pricha, da nimajo porabski rojaki she dovolj pishochih ljudi, ki bi priblizhali chasopis ljudem. V Porabju so *Narodne novine* le slabo razshirjene. Slovenski del *Novin* objavlja tudi sporede ljubljanskega radia.

Bodochi razvoj moremo predvideti le na osnovi sedanjosti, zato nas zanima.

Jadranski koledar 1976 (Trst)

DRAGO PAHOR (1905, Shkedenj / Servola pri Trstu – 1980, Trst), uchtelj, politichni in kulturni delavec, publicist. Matura na uchteljshchu v Tolminu (1924), uchtelj v Barkovljah in pri Sv. Jakobu v Trstu, leta 1928 ilegalno odide v Ljubljano, uchtelj v Trbovljah 1931-1941. Med NOB organizira partizanske shole in uchteljske techaje, tudi na Primorskem. Po vojni referent za slov. sholstvo v Trstu, tajnik Slovensko-hrvatske prosvetne zveze (1948), nachelnik oddelka za zgodovino in etnologijo v Narodni in shtudijski knjizhnici v Trstu, upravnik slov. Dijashkega doma v Trstu (1953-1965). 1953 ustanovil org. slov. tabornikov v Italiji. Raziskoval primorsko preteklost, zlasti zgodovino slov. sholstva na Primorskem; o tem objavil shtevilne chlanke in vech knjig. Urejal trzhashki *Jadranski koledar* (v njem med drugim objavil zanimivo tematsko-poetolosko razpravo *Simon Gregorchich in morje*, 1967).

Gornji odlomek iz dalshnega spisa o Porabskih Slovencih, ki so Draga Pahorja kot Primorca she posebej zanimali kot primer etnichne ogrozhenosti z nasprotnega roba (vzporednice med Beneshkimi in Porabskimi Slovenci), se v *Reviji SRP* vkluchuje v njeno dosedanjo kritichno refleksijo o usodi slovenskih obrobij (Koroshka, Primorska, Istra), v prichujochi shtevilki razshirjeno tudi na Prekmurje. (Op. ur. I. A.)

Matija Slavič

NARODNOST IN OSVOBODITEV PREKMURCEV

Telo slovenskega ozemlja se napada od vseh strani. Na jugu in zapadu ga trgajo Italijani, na severu ga rezhejo Avstrijci in Madzhari, na vzhodu pa se od chasa do chasa zaganjajo vanj – bratje Hrvati. To zadnje nas tem bolj boli, ker prihaja od bratske strani. Ko je bil rajni Shtefan Radich na vrhuncu svoje politichne slave in je hotel tudi v Prekmurju imeti svoje poslanske mandate, je dalmatinski novinar Joe Matoshich v »Obzoru« v juliju 1926 trdil, da je Prekmurje hrvatsko. Prekmurci so z nekakim plebiscitom zavrnilo to trditev in demonstrativno volili slovenske kandidate.

V chasu brez strankarskih bojev pa se je nashel zopet Dalmatinec, ki je pohrvatil l. 1929 celo Prekmurje, l. 1934 pa samo polovico Prekinurja in celo Belo Krajino. G. dr. Nikola Zvonimir Bjelovuchich, advokat v Dubrovniku, je izdal l. 1929 »Etnografske granice Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara sa etnografskom kartom« (Tiskara Vidovich i dr. Zagreb), v kateri knjizhici je naredil vse Prekmurce za Hrvate. Na str. 15 namrech pishe: »Prekomurci se osjehaju Hrvatima«, kar seve ni res. Tudi Bjelovuchich se je od l. 1929 – 1934 v tem oziru poboljšhal, vendar je ostal sredi pota. L. 1934 je namrech izdal drugo enako knjizhico »Etnografske granice Hrvata i Slovenaca« (Shtamparija »Jadran«, Dubrovnik), kjer mu je samo polovica Prekmurcev hrvatska, druga polovica pa slovenska. V resnici sta obe polovici enako slovenski. L. 1934 pa je v svoji knjizhici nashel v Beli Krajini samó Hrvate. Na str. 5 takole pishe: »Tri sreza koja pripadaju sada dravskoj banovini, naseljena su Hrvatima: Chrnomalj i Metlika, koji se kraj zove: Bijela Krajina, gdje narod govori i danas starohrvatski dijalekt i nosi hrvatsku noshnju. Tu su i gradovi Zrinskih. Trechi je srez Donja Lendava povishe Chakovca, gdje su takodjer naseljeni Hrvati, koji su pripadali i prije Hrvatskoj.«

Bjelovuchichevi knjizhici imata mnogo trditev, za katere bi se morali brigati nashi Manjshinski instituti. Podrobna ocena teh trditev spada v strokovne liste. Tu se hochemo omejiti na zgoraj citirane trditve.

Bjelovuchich ima Belokrajince in Prekmurce za Hrvate zlasti zaradi tega, ker da govore oboji »starohrvatski dialekt«. Strokovni jezikoslovci Sreznjevski (l. 1841), Florinski (l. 1894) ali Fran Ramovsh (l. 1931) trajno vključujejo Belo Krajino slovenshini, medtem ko nimamo nobenega nasprotnega strokovnega stalishcha. Ramovsh je (Dialektoloshka karta, Ljubljana 1931) konchnoveljavno pokazal, da so danashnji belokrajinski dialekti produkt jezikovnega sozhitja slovenskih staroselcev (pod Gorjanci predvsem), srbohrvatskih pribezhnikov in slovenskih naseljencev iz novejshe dobe po 17. stoletju.

Preden govorimo o Prekmurcih posebej, moramo še omeniti, da ima Bjelovuchich v knjizhici iz l. 1934 na 12. in 13. strani Slovane Pribinove in Kocljeve knezhevine za »panonske Hrvate«. Ko postavi to nedokazano trditev, pa nadaljuje: »Ovo je dokaz, da su Panonski Hrvati starosjedioci na lievoj obali Mure« (str. 13). V tej zvezi pravi na isti 13. strani: »Glavni grad Panonskili Hrvata u devetom vijeku bijashe Blatno na Blatnom jezeru. Kroz Kocelovu drzhavu prodjoshe sv. Chiril i Metod god. 863., gdje su shirili staroslavenski jezik u crkvi, glagoljicu. Tu je sv. Metod bio biskup medju Panonskim Hrvatima«.

Zgodovina uchi o tem po najnovejši Kosovi knjigi »Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije« (Ljubljana, 1933) drugache. Pri naseljevanju Slovencev se je »panonski tok« ustavil ob zapadnem robu in obrobju stare Panonije, od Dravinje in Drave preko Mure do izvirov Rabe in Rabnice (str. 33). Tu si Slovenci ozemlje dele z Obri. L. 796 so Franki (s Karlovim sinom Pipinom) s svojimi chetami, med katerimi so bili tudi karantanski Slovenci, zadali Obrom smrtni udarec. V ozemlje, odkoder so bili pregnani Obri, ki so potem v 9. in 10. stoletju izginili iz zgodovine, so se naseljevali v 9. stoletju Slovenci iz Karantanije. Karantanija je obsegala v 9. stol. od izvira Drave Koroshko, Srednje in Zgornje Shtajersko z delom Gornje Avstrije.

Po neuspelem protifrankovskem uporu hrvatskega kneza Ljudevita iz Hrvatskega Posavja (l. 823), ki so se ga udeležili deloma tudi Slovenci, so izguhili karantanski in panonski Slovenci samoupravo, ki so jo imeli s svojimi domachimi knezi pod frankovskim gospodstvom. Povrh so Franki po upravni reformi ozemlja od Furlanije do Blatnega jezera l. 828 zacheli poshiljati v Podonavje ter v Zgornjo in Spodnjo Panonijo, ki sta segali od Donave (od Velike Moravske) do Drave, nemshke koloniste.

V Spodnjo Panonijo pa je prishel sedaj knez Pribina, ki je pospesheval v svoji krajini naseljevanje Nemcev iz Bavarske in Slovencev iz Karantanije.

Pribina je imel v svoji oblasti vse ozemlje panonskega slovenskega dialekta s Prekmurjem vred. Pribini sledi po njegovi smrti v boju z Moravci l. 860 ali v zacetku 861 njegov sin Kocelj.

V Pribinovi in Kocljevi Panoniji so bili Slovenci, kar nam dokazuje najbolj sodobna spomenica, pisana najbrzh l. 873, za papezha, v kateri anonimni avtor brani pravice Salzburga do Panonije in Karantanije. Spomenica ima naslov »Spis o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev«. Spis govori skoraj izkljuchno le o Karantancih. Karantanci pa mu niso le koroshki Karantanci, ampak tudi panonski. Saj poudarja, kaj je vse storila salzburska Cerkev v Karantaniji in Panoniji. Ko govori o panonskih Karantancih, imenuje Metoda zanichljivo »neki Grk« in »filozof«, ki je »z novo izumljenimi slovanskimi chrkami na zvit nachin izrinil latinski jezik«, kar je dokaz, da ima v mislih prebivalce Kocljeve Panonije in da so mu ti enaki prebivalci ko v koroshki Karantaniji. Ker so koroshki Karantanci Slovenci, so torej tudi panonski Karantanci Slovenci.

Po Kocljevi smrti so zavladali v Kocljevi Panoniji zopet Nemci. Vzhodnofrankovski kralj Arnulf sam se je rad mudil v Krnskem gradu na Koroshkem in v Blatogradu

v Panoniji. Deset let po Kocljevi smrti pa so zacheli ogrozhati Panonijo najprej Svetopolkovi Moravani, potem pa do unichenja Madzhari, tudi takrat, ko je kralj Arnulf dal Panonijo v varstvo hrvatskemu Braslavu, ki je knezheval nekako tam, kjer prej hrvatski knez Ljudevit. L. 900 ni bilo v celi Panoniji niti ene krshchanske cerkve vech, kakor pishejo bavarski shkofje. Somboteljski Schematismus Cleri iz l. 1914 ima, da je bila dolnjelendavska zhupnija ustanovljena okrog 830. Che je bila tudi ta razrushena, so jo menda zopet ustanovili po l. 1093, ko so nekatere zhupnije dolnjelendavskega okraja prishle k zagrebshki shkofiji.

Madzhari so panonske Slovence podjarmili, deloma pobili, deloma pregnali, deloma schasoma pomadzharili. Ostali so Slovenci le med Muro in Rabo vzhodno od Radgone, Prekmurci, kakor to uchi tudi Milko Kos in madzharski pisatelj Bellosics v knjigi Die österreichischungarische Monarchie, IV. Band, Die Wenden im Zalaer und Eisenburger Comitatz, Wien 1908, str. 260: Zveza Slovencev s Slovani severno od Donave je bila pretrgana z nemshkim in pozneje madzharskim klinom; Slovenci so *ostali* le tam, kjer so imeli stike s shtajerskimi Slovenci in Medmurci.

Severno od Rabe, na Gradishchanskem, pa so bili v 16. stoletju naseljeni Hrvati iz hrvatskega Primorja in drugih hrvatskih krajev, ki so zapustili svoje domove vsled turshkih nemirov. To so gradishchanski ali Beli Hrvati, ki so precej ohranili svojo hrvatsko narodnost do danashnjega dne. Ti pa torej nikakor niso staronaseljenci, ampak so se kvehjemu pomeshali s kakimi ostanki prvotnih naseljencev-Slovencev.

Bjelovuchich pravi v knjizhici l. 1929: »Prekmurci govore starohrvatski dijalekat, jer su Hrvatik«. Bjelovuchich ima Pribinove in Kocljeve Slovence za panonske Hrvate, zato menda zhe radi tega misli, da so Prekmurci Hrvati, ki govore »starohrvatski dijalekat«, poleg drugih vzrokov, ki jih bomo she ocenili. Ker teorija o Kocljevih panonskih Hrvatih ni pravilna, kakor smo pokazali, je napachen tudi tak sklep na »starohrvatski dijalekat« pri prekmurskih Slovencih.

Kako je nastal prekmurski dialekt, to pa ni tako lahko dolochiti, ker tu nimamo dovolj zgodovinskih virov. Fr. Ramovsh sluti na podlagi jezikovnih pojavov (v cit. knjigi, str. 56 sl.) takle razvoj. Najprej ugotavlja, da je »srbohrvatski kajkavski dialekt v svoji zacetni razvojni epohi v izdatni meri participiral na inovacijah, ki so znachilne za slovenski jezik, tako ga moramo smatrati za osnovno slovenski govor«. Potem pa takole domneva: »Slovansko prebivalstvo nekdanje Kocljeve knezhevine je pred madzharskimi navali pobegnilo iz panonske pokrajine in si poiskalo zavetja za Dravo in v gozdovih nekako na danashnji nemshkoshtajerski in prekmurski ter zapadno-ogrski meji. Ozemlje pod Dravo in na vzhod od Sotle je v zacetku 10. stoletja prishlo v politichno sfero starohrvatskega kraljestva in je zato odslej prometno gravitiralo na jug; zato se je odmaknilo slovenskemu jezikovnemu razvoju in se primaknilo srbohrvatskemu: tako je nastal kajkavski dialekt. Ko je po madzharskih navalih zavladala mirna doba, se je polagoma prichelo ljudstvo naseljevati tudi v vpadnem terenu Prekmurja in Slovenskih gorik: en del je prishel od zapada, kjer je zhivel v kontaktu s slovenskim jezikom in zh njim zhe razvil ali razvijal ê proti ei, o proti ou (njegovo bivalishche je bilo med Muro na chrti med

Shpiljami in Radgono kot nadaljevanje kozjashkega pasu; od Kozjaka sèm je zasedel zapadni del Slovenskih goric, od nadmurske strani pa Prekmurje); drugi del stanovništva pa se je pomaknil od juga izza Drave, iz Haloz in Zagorja, proti severu in zasedel vzhodni del Slovenskih goric; ta drugi del je bil zhe dokaj shrv.-kajkavsko niansiran«. Končno she omenja Ramovsh, da treba rachunati v dobi turshkih navalov z dotoki prebivalstva od jugovzhoda proti severozapadu, iz ozemlja severne kajkavshchine v oblast prekmurskega in prleshkega dialektu; saj je ob Dravi in Muri vech uskoshkih naselbin.« (Str. 57)

Po teh vidikih je razumljiva Ramovsheva razdelitev slovenskih dialektov. Shteje sedem osnovnih tipov. Na prvem mestu ima (v cit. knj. str. 25) panonski dialekt na severovzhodu slovenske zemlje. Ta panonski dialekt je pri razdelitvi v dialektichne skupine 19. skupina, ki jo takole (istotam) opredeljuje: »Severno-vzhodna shtajerska dialektichna skupina s tremi dialekti: 1. gorichanski dialekt; 2. prleshki dialekt s tremi govori; 3. prekmurski dialekt s tremi govori«.

Gorichanski dialekt se govori v zapadnem delu Slovenskih goric, od grichev, ki se dvigajo na zapadni strani zheleznice Shpilje–Maribor do chrte Marija Snezhna–Sv. Ana na Krempergi–Sv. Trojica–Vurberg ob Dravi. Na vzhod odtod je prleshki dialekt, v katerem se lahko lochi pesnishki in shchavnishki govor, s posebnostmi v okolici Sredishcha, in govor v Halozah.

Prekmurski dialekt, ki pa rabi tudi »prle« ali »prvle« za »prej«, kakor prleshki dialekt, ki ima po tej besedi ime, je doma med Muro in Raho. V njem se razlikuje: 1. severni govor ob Rabi in gornji Lendavi; 2. osrednji govor pri Ravencih (v pasu Cankova–Murska Sobota) in Gorichancih (na vzhod); 3. juzhni govor pri Dolincih (ob Muri pod Mursko Soboto).

Po mnenju strokovnih jezikoslovcev je torej prekmurshchina slovenski jezik, in sicer podskupina panonsko-slovenskega dialektu. Prekmurshchina torej nikakor ni »starohrvatski dijalekat«, kakor bi to hotel Bjelovuchich. Bjelovuchich pa sam ni na jasnem s to svojo hrvashchino v Prekmurju. L. 1929 v Prekmurju sploh ne omenja Slovencev. Saj pishe, kakor smo zhe citirali: »Prekmurci govore starohrvatski dijalekat, jer su Hrvati«. L. 1934 pa mu je samo dolnjelendavski srez starohrvatski, kakor smo to istotako zhe v zacetku citirali. Sobochki srez bi bil po Bjelovuchichu torej slovenski! Hrvatstvo lendavskega okraja utemeljuje Bjelovuchich l. 1929 in 1934 med drugim tudi s tem, da je vech zhupnij dolnjelendavskega okraja spadalo v cerkvenem oziru od 1093-1777 k zagrebshki shkofiji. Toda k zagrebshki shkofiji so spadali nekdej tudi drugi deli zalajske in shomodjske zhupanije! Sicer pa to ni nikak dokaz. Slovenci Slovenskih goric so spadali pod nemshko salzburshko in pozneje pod nemshko grashko shkofijo do l. 1859, ko jih je shkof Slomshak prevzel v mariborsko shkofijo. Ali so zdaj rojaki Slovenskih goric radi tega Nemci? – Ravno tako prazen je dokaz za lendavsko hrvatstvo poziv na posesti, ki so jih kdaj imeli »velikashi Zrinjski« v Prekmurju. She vech posestev so imeli tam razni madzharski velikashi!

Sicer pa imajo v prvi vrsti Prekmurci sami pravico povedati, kaj so in kak jezik govore. V tem oziru je njihov odgovor jasen in izpričan po njihovi dvestoletni lastni literaturi. Prekmurci sami torej pravijo, da so Slovenci ali Slovinci in da govore stari slovenski ali slovenski jezik. Madzhari so jih imenovali Vende in njihov jezik vendski. Tako so odgovarjali slovenski Prekmurci mednarodni razmejitveni komisiji l. 1921, pri kateri sem sam bil navzoch. Na vprasanje, kaj so in kaj govore, so odgovarjali, da so Slovinci in da govore slovenski, che jih je vprashal slovenski chlan komisije v slovenshchini; ako pa jih je vprashal madzharski chlan komisije v madzharskhini, so rekli, da so Vendi in da govoré vendski jezik, da pa niso Madzhari; nekateri so tudi v madzharskhini rabili izraz »Sloven«. Nobeden pa ni rekel, da je Hrvat ali da govori hrvatski. Istotako so se izdali za *Slovence rabski Slovinci*, ki so ostali v madzharski drzhavi, ki so she izrecno prosili, naj bo i dalje pri njih pridiga v cerkvi in katekizem v sholi v *slovenshchini*. O hrvatstvu ni bilo ne duha ne sluha. (Prekmurški Slovinci so poleg Beneshkih Slovencev edini, ki so ohranili prvotno ime »Sloven«; tudi niso *nikdar* prevzeli kakega pokrajinskega imena. Svoje ozemlje so imenovali »slovenska okroglina« v tisku od 1780, – »slovenska krajina« od 1904. Zadnji naziv je rabil mariborski »Slovenski gospodar« zhe 1873. Naziva »Prekmurje« slovenski tisk pred prevratom ne pozna! Op. ur.)

Utemeljitelja prekmurske literature, oba Kűzmicha, govorita seve tudi samo o *slovenstvu*. V dokaz naj sluzhijo naslovi njunih del. »Nouvi Zákon ali Testamentom Gospodna nashega Jezusha Kristusha zdaj oprvich na *stari slovenski* jezik obrnjeni po Shtevani Kűzmichi Shurdanskom F. V. Halli Saksonskoj 1771.« Izdaja l. 1883 v Bechi ima naslov: »Nòvi Zakon ali Testamentom G. N. J. Kr. *slovencheni* po Kűzmich Shtevani, shurdanskom dűhovniki«. Od Miklosha Kűzmicha pa imamo takele izraze: »Sveti Evangelioni ... na vse Nedele i Sveteshnje dni ... na *stari slovenski* jezik obrnjeni po Kűzmich Mikloshi, 1780«. Njegova je »Kniga molitvena ..., v shteroj se nahajajo razlichne ponizne molitvi, z dvojim pridavekom na hasek *slovenskoga* naroda«. Kakor se te knjige *slovenske* imenujejo, tako imajo *po jezikovnih pravilih* res tudi *slovenski* jezik. Te knjige se do danashnjega dne z malimi spremembami vedno ponatiskujejo, v cerkvah in sholah ter doma chitajo. Dűhovniki in ljudstvo govore *jezik teh knjig*. Ta jezik govore sicer v raznih podnarechjih ali po Ramovshu v treh govorih. Vendar so ta podnarechja v toliko podobna, da tudi nestrokovnjak lahko ugotovi na celi chrti od Mure do Rabe, da je to prekmurshchina, vsaj do zdaj, dokler she ljudje ne govore knjizhne slovenshchine. O kakem hrvatskem ali starohrvatskem dialektu ni govora. (Gl. she str. 34 sl. te knjige. Op. ur.)

Istotako pravijo strokovno izobrazheni prekmurški jezikoslovci o prekmurskem jeziku. Prekmurški profesor na Madzharskem dr. Avgust Pavel, ki je izdal v madzharskhini razpravo o narechju svojega rojstnega okolisha, Cankove, seve pravi, da je to *slovenski jezik*. Drugje sem zhe pisal o tem, kako govori slavist Melich, po rodu morda Slovak, univ. prof. in chlan ogrske akademije znanosti v Budapeshti, in univerz. profesor v Budapeshti S. Mikola, ki je po rodu iz Gornjih

Petrovec, torej Gorichanec iz sobochkega okraja, ki she sme po Bjelovuchichu iz l. 1934 biti slovenski. Ta dva sta madzharofila in sta za chasa mirovnih konferenc skushala ohraniti Prekmurje za Madzharsko s tem, da sta hotela narediti iz Prekmurcev poseben narod z imenom vendski narod, kakor so z enakim sredstvom skushali odtrgati Dravsko dolino z zaledjem Avstrijci od Jugoslavije. Zato sta napisala za mirovno konferenco: »Vendski (prekmurski) jezik ima slovstvo neodvisno in bistveno različno od slovenskega slovstva, tako po ustroju, kakor po pravopisu jezika, in slovstvo Vendov je vsaj enakovredno slovstvu Slovencev«. Potem pa she to: »Vendski jezik spada brez dvoma k družini slovanskih jezikov, toda ni identichen ne s slovenskim, ne s hrvatskim ali srbskim jezikom. *Brez dvoma se približuje najbolj slovenskemu jeziku* (Sans doute elle se rapproche le mieux de la langue slovène)«. S tem sta tudi Melich in Mikola potrdila nashe dokazovanje, da prekmurski jezik ni hrvatski ali starohrvatski jezik. Prekmurski jezik kot dialekt seve ni identichen s knjižno-slovenskim jezikom, kakor tudi ne s katerim drugim slovenskim dialektom, drugache ga Ramovsh ne bi mogel uvrstiti s prleshkim in gorichanskim dialektom k panonski dialektichni skupini. Glavno pa je, da sta priznala, *da se prekmurshchina brez dvoma približuje najbolj slovenskemu jeziku*.

Bjelovuchich pa je imel she pri svoji etnografski karti nesrecho. Tako pishe l. 1934, da je dolnjelendavski srez hrvatski. Na priloženi etnografski karti pa ima svojo hrvatsko mejo tako zarisano, da mu je tudi polovica ali vech ko polovica sobochkega sreza hrvatska. *Za slovensko* Prekmurje pusti veljati na karti samo ozek pas zapadno od chrte Murska Sobota–Srebrni breg! Bjelovuchich ima torej *trojno* mnenje o hrvatstvu Prekmurja. L. 1929 so Prekmurci samo Hrvati, l. 1934 pa so mu v tekstu Hrvati samo v dolnjelendavskem srezu, na karti pa she povrh polovica sobochkega sreza!

Teh nepouchenosti pa she ni konec. Bjelovucich je naredil rabske Slovence za Hrvate, in sicer ne za staropanonske Hrvate, ampak za gradishchanske Hrvate. Ker je tezhko verjeti, da so take trditve mogoche, moram citirati doslovno. Bjelovucich pishe na str. 25 l. 1934: »Gradishchanski Hrvati zhivu u koridoru izmedju Austrije i Madzharske i to od Prekomurja od nashe drzhavne granice do Bratislave«. Na str. 26: »Ovaj hrvatski koridor, zemljouz, ide od Prekomurja uzduzh istočne granice Shtajerske mimo Fehring, *prelazi rijeku Rabu* zapadno Sv. Gotharda do zapadne strane madzharskih gradova Körmenta« itd. Isto trditev je napisal zhe l. 1929 na 10. str.: »Od Prekomurja ide hrvatski koridor istočno Fehringa, *obuhvajuchi rijeku Rabu* sa sv. Gotardom do blizu madzharskog grada Körmenta«.

Zhe prej so navedeni dokazi, da so rabski prebivalci Slovenci. Tudi v Sv. Gothardu (Monoshtru) so prebivalci poleg Nemcev in Madzharov Slovenci. Ko sem bil l. 1921 z razmejitevno komisijo v Sv. Gothardu, sem v hotelu »Kroni«, chigar lastnik in dva natakarka so bili rabski Slovenci, nashel razglas v slovenskem, nemshkem in madzharskem jeziku. Slovensko besedilo tega razgлася se glasi: »Na znanje! Mamo

srečo poshtuvani lüstvi na znanje dati, ka smo vu Sentgothardi (Monoshtri), Vasharker vilice, numerov 9, mashinsko, mehanishko, shlosarsko i villanya notrispelavno meshternico odprli. Prekvzememo i popravlamu vu kratkom vrejmeni vsefele delo i ostanemo s pozdravljenjom Simonovich in Tovarishje meshtri«. To bo menda tudi Bjelovucich spoznal za slovenshchino. Saj se tudi prva vas zapadno od Sv. Gotharda imenuje »Slovenska ves«.

Slovenstvo Prekmurja je priznala tudi jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci. Za srbske meje so se najbolj brigali Srbi, za hrvatske Hrvati, za slovenske Slovenci, kar je naravno, ker je vsak poznal najbolj svoje blizhnje meje. Skrb za prekmurske meje je bila slovenska tezhka dolzhnost. Glavni politichni delegati so seveda sluzhbeno zastopali to, kar so jim slovenski referenti predlozhili. Izmed Srbov je lepo govoril za Prekmurje Vesnich, izmed Hrvatov pa posebno dr. Smodlaka, prostovoljno pa vsak, ki je kaj mogel storiti, tako zlasti she univ. prof. Pupin in Cvijich. Tudi predsednik nashe etnografske sekcije prof. Cvijich se je drzhal v Parizu tega nachela, ker je vedel, da so Prekmurci Slovenci. Ko je pisal »Frontière septentrionale des Yougoslaves«, Paris, 1919 (Severna meja Jugoslovanov, z etnografsko karto), je meni dal v pregled prekmurske meje, da sem pri tem pregledu she imel priliko, da sem naredil v njegovi karti she en slovensko-prekmurski jezikovni otok Tarany na Madzharskem. V tej knjigi ima Cvijich na 14. str. gradishchanske Hrvate pravilno med Rabo in Donavo, *torej nich Hrvatov jnzlno od Rabe*: »Anisi se forma "l'archipel croate", les colonies dispersées de Croates entre Saint-Gothard sur la Raab au sud, et la Morava tchèque au nord du Danube«, pishe Cvijich.

Bjelovuchich pa je dal v 15 km široki pas med Rabo in jugoslovansko drzhavno mejo Hrvate, in sicer gradishchanske Hrvate. Mimogrede bodi omenjeno, da je bil samostan Sv. Gotharda l. 1183 ustanovljen, dochim so prishli gradishchanski Hrvati na Gradishchansko shele v 16. stol. Juzhno pod to jugoslovansko drzhavno severno mejo pa je Bjelovuchich dal v tekstu Slovence, na karti pa zopet Hrvate, in sicer zdaj »Starohrvate« Kocljeve knezhevine, take, kakrshni so »Starohrvati« v dolnjelendavskem srezu, ki so mu l. 1093 bili pri zagrebshki shkofiji do l. 1777. Zapadno od teh Slovencev ali »Starohrvatov« pa je pustil Bjelovuchich v Gornji Lendavi, v Murski Soboti in Cankovi Slovence, seve shele l. 1934, dochim so mu l. 1929 »Prekomurci« (torej vsi) Hrvati.

Bjelovuchich si ochividno predstavlja, da je prekmurska severna drzhavna meja na kakem nepristopnem visokem gorovju. Pa ni tako. Je sicer na razvodnici, ki pa je s svojim najvishjim vrhom Sredishkim bregom samo 418 m nad morjem. S to razvodnico se niti zhupnije niso delile, ampak so segale chez njo. Ko je mednarodna razmejivna komisija vprashala obchinarje na severni in juzhni strani drzhavne meje, ali jih moti v chem drzhavna meja, so nekateri pritrdili, chesh, da imajo svoje sorodnike onkraj drzhavne meje in jih vsled drzhavne meje ne morejo tako lahko obiskovati. Z Bjelovuchichevo trditvijo, da so rabski Slovenci »gradishchanski Hrvati«, njihovi sosedje juzhno od drzhavne meje in bivshi

sozhupljani v Velikih Dolencih in Chepincih pa Slovenci (po tekstu) ali »Starohrvati« (po karti), v Trdkovi pa zopet Slovenci, ni nich. V vseh teh zhupnijah, severno in juzhno od drzhavne meje, se pridiguje enako slovenski, v prekmurskem narechju.

Ravno tako prazna je njegova trditev (1934, str. 31): »Preko istochne granice Prekomurja sezhu hrvatska sela do rijechnice Krke«. Tu bi Bjelovuchich moral povedati, da zhivi proti Krki nekaj takih Slovencev, kakrshni so v Slovenski krajini. Zakaj pa Bjelovuchich tako chudno premetava Hrvate po Prekmurju? Che chlovek gleda njegovo etnografsko karto, se mu vsiljuje misel, kakor da bi kak idealen rodoljub iz Hrvatske hotel potovati po samo hrvatskih tleh k bratom gradishchanskim Hrvatom. Iz Zagreba bi prishel preko Varazhdina do medmurskega Murskega Sredishcha. Tam bi moral chez Muro stopiti na slovenska tla. Da se temu izogne, naredi dolnjelendavski srez za »starohrvatskega«, ker ga je nekaj spadalo 1093–1777 pod zagrebshko shkofijo. Tako pride iz Dolnje Lendave srečno do Bogojine z novo cerkvijo slovenskega arhitekta Plechnika. Tu pa ima smolo, da se za to cerkvijo koncha dolnjelendavski srez in se zachne zhe murskosobochki, ki je po Bjelovuchichu she slovenski srez. Sedaj mu priskochi na pomoch kartograf, ki ga seve nich ne briga, kako dalech sega kak srez, in naslika tudi vzhodni mursko-sobochki srez za »hrvatskega«, po vsej priliki za »starohrvatskega«. Tako pride preko ozemlja Gorichancev do severne prekmurske drzhavne meje, kjer mu zastavi pot razvodnica s Krajcarovim bregom, ki je 313 m nad morjem. To seve ni nikaka ovira, huje pa je, da bi moral zdaj zopet stopiti na slovensko ozemlje rabskih Slovencev. Zato morajo biti rabski Slovenci »gradishchanski Hrvati«, da pride po »hrvatskih« tleh v Sv. Gothard, kjer prestopi ta »gradishchansko-hrvatska« chrta Rabo. Onkraj Rabe pa chez nekaj chasa res najde »gradishchanske Hrvate«. Che pa bi kdo to potovanje res naredil, bi v resnici nashel od Murskega Sredishcha do vkljuchno Sv. Gotharda same Slovence, prekmurske in rabske.

Vsi ti se v resnici tudi chutijo Slovence. Nikakor ni res, da »se Prekomurci osjechaju Hrvatima« (1929, str. 15). Tudi ta Bjelovuchichev stavek (1934, str. 31): »a osobito su isticali svoje hrvatstvo stanovnici Donje Lendave«, ne odgovarja dejstvom. Ravno prebivalci dolnjelendavskega sreza (Chrensovci, Beltinci, Bogojina, Turnishche) so najbolj navdusheni Slovenci, ki so se najprej izjavili za Jugoslavijo radi svojega slovenstva. Za ilustracijo naj bo primer, ki mi ga je pripovedoval Josip Godina iz Chrensovcev, o katerem bomo she slishali, da je bil prvi osvojevalec Prekmurja za Jugoslavijo. V njegovi mladosti so ga starshi poslali na Madzharsko, da bi se popolnoma nauchil madzharshchine za ochetovo gostilnishko obrt. Tam so ga Madzhari vprashali, kaj da je po narodnosti, ali je Hrvat. Odgovoril jim je: »Ne Hrvat, Slovenec«. Tako se je zavedal zhe svojega slovenstva v tistem chasu, ko je hodil doma v Prekmurju samo v madzharsko osnovno sholo, ker so bile v Prekmurju zhe samo madzharske sholo. Ti prebivalci dolnjelendavskega sreza so imeli izmed vseh Prekmurcev najvech narochnikov na

slovenske knjige družbe sv. Mohorja, dochim si kakih hrvatskih knjig sploh niso narochevali.

Joe Matoshich pa hoche v Dolnji Lendavi in menda v Prekmurju sploh najti Hrvate she tudi z očitkom, da je slovenska statistika nezanesljiva, da so Slovenci shteli Madzhare in sploh Prekmurce za Slovence, ko bi jih morali shteti za Hrvate. V »Jutarnjem listu« 15 julija 1926 namrech pishe: »Madzharska statistika od 1890 veli, da je u Dolnji Lendavi bilo 1575 Madzhara, 272 Hrvata, 67 Slovenaca (in nekaj drugih narodnosti); a godine 1921 *slovenska* (»Jutarnji list« razprto tiska) statistika veli, da ima 1848 Slovenaca, 553 Madzhara, 455 Srbo-Hrvata (in nekaj drugih narodnosti). Kako se vidi Slovenci su u svojoj statistici sve Prekomurce proglasili – Slovincima, dok je njih po madjarskoj statistici bilo 67, a poznato je, da je madjarska statistika proglasila Madjarima sve Hrvate, koji su uz svoj materinski jezik govorili i – madjarski.«

Koliko neresnic! Ni res, da je slovenska statistika l. 1921 nashtela 1848 Slovencev in le 553 Madzharov, ampak res je, da je nashtela le 848 Slovencev in 1533 Madzharov. Gospod Matoshich je torej primaknil Slovincem samo 1000 (reci en tisoč) ljudi, Madzharom pa snedel kar 980 dush. Radi tega je seveda mogoch »ochivesno« genialni sklep: »Kako se vidi Slovenci su u svojoj statistici sve Prekomurce proglasili – Slovincima« (!).

Statistika Dolnje Lendave v zadnjih 40 letih (prve tri so delali Madzhari. zadnjo 1921 pa Slovenci) kazhe tole sliko (brez narodnih drobcev):

Leto	Madzharov	Nemcev	Srbov in Hrvatov	Slovencev
1880	1315	104	53	322
1890	1575	74	272	67
1910	2375	19	51	283
1921	1533	67	455	848

Da so Slovenci pravichno shteli, se vidi zlasti iz sluchaja z Nemci. Po madzharski statistiki bi morali Nemci leta 1921 zhe izginiti, ker so izgubili vsakih 10 let po 30 dush. Slovenci pa so jih nashli she celo 67! Leta 1921 so izgubili Madzhari prirastek, ker je odshlo vse uradnishtvo, uchiteljstvo, orozhnishtvo, vech privatnih družhin, in ker so se Slovenci in Hrvati smeli priznati za to, kar so. Prirastek Slovencev je umeven tudi radi tega, ker je prishlo slovensko uradnishtvo, uchiteljstvo, orozhnishtvo; v prirastku Srbov in Hrvatov je veliko shtevilo vojashstva. Kako drzna je torej trditev, da so Slovenci nashteli leta 1921 premalo Hrvatov, in da bi leta 1921 moralo hiti samo 67 Slovencev (»dok je njih po madjarskoj statistici bilo 67«), ker so jih Madzhari leta 1890 toliko nashli. Saj so vendar Madzhari zhe leta 1880 nashli 322 Slovencev in leta 1910 she vedno kakih 283! Kje ima gosp. Matoshich dokaz za to, da so Madzhari shteli samo Hrvate, ki so znali madzharski, za Madzhare, Slovencev pa ne? Ne, Slovencev mora biti po Matoshichu za vse vechne chase in naprej samo 67! – V Prekmurju so po Matoshichu sami Hrvati, toda 67 prebivalcev, vsaj v Dolnji Lendavi, sme biti Slovencev, ne eden vech, ne eden manj!

S temi 67 Slovenci pa je gosp. Joe Matoshich podrl v prah celo svojo teorijo o hrvatstvu Prekmurja. Kakor so namreč Madzhari nashli v Dolnji Lendavi enkrat 67 Slovencev, tako so shteli po celem Prekmurju Slovence posebej in Hrvate posebej. Dobro so torej ločili med enimi in drugimi, in budapeshtanski slavisti, kakor profesor Asboth, vendar niso bebci, da bi ne vedeli, kaj je Slovenec in kaj je Hrvat. Madzhari so torej nashteli v Prekmurju po madzharski statistiki, ki se je predlozila mirovni konferenci v Parizu, 1890. leta 67.952 *Slovencev* ali *Vendov*, kakor jih tudi v statistiki imenujejo, in 789 Hrvatov, 1910. leta pa 72.287 *Slovencev* (nekaj drobcev odpade na Cigane, ker so l. 1910 Madzhari Slovence s temi vred shteli, dochim so imeli Hrvati s Srbi vedno posebno rubriko) ter 165 *Hrvatov* in 7 *Srbov*. Slovenci pa so nashteli 31. januarja 1921. leta v jugoslovanskem Prekmurju (torej brez rabskih Slovencev) 92.416 prebivalcev in sicer: 74.447 *Slovencev*, 14.435 Madzharov, 2081 Nemcev, 763 Srbohrvatov, 65 drugih Slovanov, 42 Arnavtov, 24 Italijanov, 5 Romunov in 554 drugih narodnosti; po veroizpovedi: 66.414 rimskih katolichanov, 24.754 evangelichanov, 642 izraelitov, 447 pravoslavnih, 142 muslimanov, 11 grshkih katolichanov, 1 druge veroizpovedi in 5 brezvercev. Arnavti, pravoslavni in muslimani gotovo niso avtohtoni Prekmurci, iz chesar sledi, da so to vojaki v prekmurskih garnizijah. Che odshtejemo 447 pravoslavnih in 142 muslimanov, t. j. skupaj 589 od zgornjega shtevila Srbohrvatov 763, *ostane v Prekmurju samo 174 Hrvatov*.

Med Muro in Rabo so torej Slovenci, ki govorijo slovenski jezik, prekmurski dialekt, ki spada v panonsko skupino slovenskih dialektov.

Iz knjige vech avtorjev: *Slovenska krajina*, zbornik ob petnajstletnici osvobojenja; uredil Vilko Novak; Beltinci, 1935.

MATIJA SLAVICH (1877, Buchechóvci pri Ljutomeru – 1958, Ljubljana), katolishki duhovnik, profesor, biblicist, prevajalec, publicist, narodnoobrambni delavec. Osnovna shola v Krizhevcih, klasicna gimnazija in bogoslovje v Mariboru, promoviral na Dunaju (1905); shest let nemshki pridigar in katehet v Celju, nato prof. biblicnih ved stare zaveze v Mariboru in Ljubljani. Potoval po Egiptu in Palestini, leta 1922 v Biblicnem inshtitutu v Rimu. Leta 1919 ga je Narodna vlada poslala kot izvedenca za Prekmurje na mirovno konferenco v Pariz, leta 1922 v London. Med 1930 in 1940 je bil dekan TF in rektor univerze v Ljubljani. Glavno podrochje njegovega raziskovanja je biblija stare zaveze, ki jo je prevajal iz hebrejskega izvirnika. Izdal je potopisno knjigo *V dezbeli faraonov* (1914) ter *Nedeljski in prazniskhi evangeliji* v nem., slov. in madzh. Veliko je prispeval k temu, da je bilo po prvi sv. vojni Prekmurje prikljucheno SHS. Kot specialist za to podrochje je napisal: *Le Prekmurje, la question du Prekmurje*, Paris 1919; *De la statistique du Prekmurje*, Paris 1919; *Prekmurje*, Lj. 1921. Boje za severno slov. mejo je opisal v chlanku *Drzhavni prevrat v Mariboru* (Slovenci 1918–28). Med 1936–1940 pisal tudi v listu *Mladi Prekmurec*. – Zgoraj objavljeno besedilo je prvo poglavje njegovega obsezhnega prispevka v omenjenem zborniku. (Op. ur. I. A.)

Iz zgodovinskega spomina

*Srečko Vilhar*NEKAJ MISLI O PLEBISCITU V BENESHKI SLOVENIJI
(LETA 1866)

Carlo Podrecca iz Shempetra Slovenov je svojčas takole opisal odnose med beneshkimi Slovenci in italijansko oblastjo v Chedadu: »Alla Pretura di Cividale, cui più affluisce lo Slavo, egli non trova un interprete fisso e se lo vuole, bisogna che lo paghi del suo, ed in passato, non temo di essere smentito, veniva minacciato di prigione per non sapersi spiegare in italiano!« (Slavia italiana, Cividale, 1884, str. 126).

V vprasanjih, ki jih bomo obravnavali, se radi sklicujemo na C. Podrecco, kajti njemu ne more nihče očitati protiitalijanskih chustev. Pojdimo z njim naprej. Glede beneshkih Slovencev je ugotovil tudi naslednje: »Solo fra 36.646 abitanti dei 15 comuni sparsi fra i monti delle Giulie è ancora dominante la lingua slava, che, come ognuno sa, nulla ha che fare colla lingu italiana, ma che, e per effetto delle scuole e del movimento commerciale, ACCENNA A SCOMPARIRE LENTAMENTE ...« (istotam, str. 133).

Kar je zapisal C. Podrecca, velja tudi za novejši čas. Narodnostnih pravic ni zajamčil beneshkim Slovincem noben režim. Kako to, ali so bile vmes posebne koncepcije o vprasanju drzhavnega jezika? Morda vojashki razlogi? Verjetno eno in drugo. Vodilni razred je zhe pri Rimljanih smatral svoj jezik za element drzhave. Vsako tujo govorico na njegovem ozemlju je v bistvu ocenjeval za shkodljivo. Kako naj si sicer razlagamo zanimiv pojav, da se shtevilnim rimskim pisateljem ni zdelo vredno, da bi potomce seznanili z eno samo besedo iz keltske ali ilirske jezikovne zakladnice? Omenjali so kvechjemu le voditelje sosednih ljudstev, ki jih je rimska vojska premagala. Podobne koncepcije je vse do novejšega chasa izprichevala tudi italijanska burzhoazija. Na polozhaj v Beneshki Sloveniji pa je po vsej verjetnosti vplival tudi vojashki element. Varnost meja naj bi bila zajamchena she z asimilacijo Slovencev. Pouchno pa je sploh, da so bili italijanski kulturniki na narodnostno meshanem ozemlju (Italijani in Slovani) vse tja do druge polovice minulega stoletja prepričani – in shtevilne primere bi lahko navedli zlasti za Istro –, da se bodo Slovani poitalijanchili. Vsaka kolikor toliko podrobna analiza pa bi pokazala, da je bilo tako prepričanje zasidrano tam, kjer je bil gospodar (zemljishki veleposestnik) Italijan, njegov zemljishki podlozhnik pa Slovan.

Te stvari so danes kot na dlani.

Kako je Italija leta 1866 dobila Furlanijo in Beneshko Slovenijo?

Dobila ju je z diplomacijo in ne z vojsko. Če bi navedeno ozemlje dobila z revolucijo, bi po vsej verjetnosti tudi razvoj v Beneshki Sloveniji poslej tekel vse drugache. Cavourjev chas je bil naklonjen pridobivanju ozemlja z diplomatsko igro in spletkami in le chemu naj bi spricho te možnosti bogatash pozival ljudstvo k oboroženemu boju, ki bi lahko pomenil unichenje njegove lastne oblasti?

Cavour, glavna osebnost na dvoru sardinskega kralja, je bil za združitev Italije z akcijo od zgoraj navzdol. Teren si je pripravil najprej s posegom v krimsko vojno (1855). Odnosi med sardinskim kraljestvom in Francijo so se zatem preoblikovali tako, da je Cavour v zdravilishchu Plombières Napoleonu III. (1858) lahko postavil predlog, naj mu v skupni vojni proti Avstriji pomaga izvojevati Lombardijo in Benechijo. Za protiuslugo mu je ponudil Nizzo in Savojo. Francoski cesar je ta predlog sprejel. Tako so se zachele priprave na vojno. Treba pa je bilo dosechi, da bi Avstrija prva napovedala vojno. Če bi bila napadena, bi ji Nemshka zveza po ustavnih predpisih morala nuditi vojashko pomoch. Zanimivo je, kako je to stvar izpeljal Cavour. »Cavour je zachel zelo spretno shiriti in napihovati govorce o popolni dezorganizaciji in slabosti sardinske vojske, o zbezanosti na dvoru Viktorja Emanuela II., o tem, da bo v blizhnjih dneh vojni minister Cavour prishel pred sodishche zaradi veleizdaje, ker je v Plombièresu prodal Napoleonu III. Savojo in Nizzo« (Zgodovina diplomacije, I., Ljubljana 1947, str. 480).

Cavour se je bal Avstrije in nemara ni bil niti prepričan, da mu bo Napoleon III., ki je bil dejansko proti združitvi celotne Italije, tudi uspeshno pomagal. Avstrija je nasedla, napadla prva in bila premagana v spopadu z združeno francosko in sardinsko-italijansko vojsko. V tem trenutku pa je Napoleon III. kar sam sklenil v kraju Villafranca premirje z Avstrijo in sploh pozabil povabiti na razgovore svojega zaveznika Viktorja Emanuela II. (Zgod. dipl., str. 481). Posebno ogorчени so bili zaradi tega pristashi Garibaldija in Mazzinija, ki so si hoteli z ljudsko revolucijo izvojevati zedinjenje Italije. No, v navedeni vojni je sardinski kralj dobil Lombardijo. Očitno je bilo, da je Napoleon III. ustavil vojno, da bi chimbolj zavrl proces združevanja Italije.

Tako smo se zdaj približhali she novi vojni. Pred tem je Garibaldi osvobodil vso juzhno Italijo (1860) in oblast izročil kralju Viktorju Emanuelu III. Do nove vojne je prishlo leta 1866, ko sta bili izven združene Italije le she Rim in Benechija. Tokrat je v italijanske zadeve posegel Bismarck, ki je hotel utrditi in razshiriti oblast Prusije zlasti s tem, da bi spravil na kolena Avstrijo. Zapletenost te drzhave v vojni na dveh frontah bi mu olajshala delo. Kralj Viktor Emanuel II. pa ni hotel te vojne. Bal se je revolucionarnega vrenja. Shele, ko mu je Bismarck zagrozil, da se bo v nasprotnem primeru obrnil na garibaldince (Zgod. dipl., str. 506), je kralj privolil na sodelovanje v vojni proti Avstriji. Na bojnem polju pa se je ta vojna konchala za Italijo s pravo katastrofo in o tem govorita zgovorno dve imeni: Custozza in Vis. Ker pa je po drugi strani Prusija premagala Avstrijo, ji je lahko tudi diktirala mirovne pogoje. Tako je Italija dobila Benechijo skupaj s Furlanijo in Beneshko Slovenijo. Na obmejnem področju je Italija rada pristala na plebiscit.

Plebiscit, ki ni mogel dati drugacnih rezultatov, kakrshne je dal

Dunaju je bilo brez dvoma veliko na tem, da bi mu drzhavna meja nasproti Italiji nudila chim vechje vojno-strateshke ugodnosti. Le v tej zvezi se je tudi spomnil beneshkih Slovencev. V Vidmu je Dunaj celo narochal, naj se za beneshke Slovence ustanovi posebno upravno telo. C. Podrecca pishe o takratnih prizadevanjih Avstrije tudi naslednje: »V ostalem je razumljivo, da se je nadvojvoda Albert zhivo prizadeval, da se nashi bratje beneshki Slovenci ne bi lochili od Avstrije. Vendar zaman, kajti Italija, ki sta jo v tej stvari podprli Francija in Nemchija, je zahtevala stare beneshke meje« (Slavia italiana, Le Vicinie, Cividale 1887, str. 150-151). Dunaj je predlagal italijanski vladi v zamenjavo za Beneshko Slovenijo celo neko svoje ozemlje na Tirolskem, vendar ga je odklonila.

Zdi se, da je zatem Italija izvedla plebiscit bolj iz nekih demonstrativnih vzrokov. Posamezni njegovi elementi naj bi bili predmet bodocega shtudija. V plebiscitu 21. in 22. oktobra 1866 je Furlanija vkljnchno z Beneshko Slovyenijo oddala 144.988 glasov za Italijo in 36 glasov za Avstrijo. Tak je bil torej rezultat plebiscital (glej: Marinelli Olinto, Guida delle Prealpi Giulie, Udine, 1912, str. 308). V Beneshki Sloveniji je oddal svoj glas za prikljuchitev k matichni dezheli edinole znani narodni buditelj Peter Podreka (1822-1889). Usoda beneshkih Slovencev je bila zapechatena.

Zakaj so beneshki Slovenci glasovali za Italijo? Vzrokov bo po nashem mnenju vech. Ti Slovenci so zhiveli skozi stoletja brez tesnejshe povezave z ostalimi sonarodnjaki. Usodno pa je bilo zanje zlasti to, da so ostali brez take povezave prav takrat, ko se je zachela pri ostalih Slovencih prebujati narodna zavest. Zemljepisna lega je nadalje beneshke Slovence prisilila, da so se gospodarsko povezali z mesti (Videm, Chedad), ki so bila dejansko italijanska. Drugega izhoda tudi niso imeli. Gorica je bila vse prevech od rok.

Ko so se Benetke leta 1440 polastile ozemlja beneshkih Slovencev, so le-ti pach chakali, kaj bo. Upor nasproti beneshkemu levu bi bil nesmisel. Toliko izkushenj so ti Slovenci zhe imeli. Lahko so si tudi mislili, da jim bo nov gospodar nudil ugodnejshe pogoje za njihov gospodarski razvoj. In Benechani so jih znali potlej tudi navezati nase. Z raznimi privilegiji so jih pridobili, da so jim branili gorske prehode pred napadi sovrazhnika. Beneshki Slovenci so bili zadovoljni. In tako je bilo zatem vsaj dvesto let. Zgodovina Benetk pa nam odkriva, da se je v tej drzhavi zhe v XVII. stoletju polozhaj mochno poslabshal. Pritisk na kmeta-podlozhnika se je povsod mochno povechal. Eden od istrskih zgodovinarjev, Tommasini, je takrat zapisal, da bi se bili slovenski podlozhniki v okolici Kopra prav gotovo uprli, che ne bi zaradi izkorishchanja popolnoma iznemogli. Lahko si torej mislimo, da polozhaj v Beneshki Sloveniji ob zatonu Beneshke republike prav gotovo ni bil rozhnat in beneshki Slovenci so zacheli verjetno iskati svoje vzore drugod. Nekateri so jih nashli pri Mazziniju in Garibaldiju. Kje naj bi jih drugje iskali? Avstrija je bila tedaj eden od zhandarjev Evrope. Avstrijska okupatorska vojska je

v Italiji le dushila revolucionarno gibanje, sploh ni dala dihati dezheli, ki bi se rada združila v enotno demokratično drzhavo. Ni izključeno, da so se oči beneshkih Slovencev she odločneje uprle v Italijo po eni strani zaradi razocharanja nad Beneshko republiko in pa nad Avstrijo, ki jim s svojo okupacijo (nad 50 let) ni nudila prav nichesar.

C. Podrecca trdi, da je Beneshko Slovenijo leta 1848 zajel pravi revolucionarni val in da je tamkaj po dolinah in gorah odmevala pesem »Preljuba Italija«. Beneshki Slovenci naj bi se tega leta za hrptom Avstrije postavili s svojo vojsko tako rekoch na lastne noge in se celo pripravljali, da gredo na pomoch Vidmu, kjer je avstrijska vojska zachela dushiti revolucijo (*Slavia italiana*, 1884, str. 2325). C. Podrecca ve povedati celo, da se je vech beneshkih Slovencev udelezihilo na strani sardinskega kralja bojev proti Avstriji (istotam na str. 25). Vsi taki argumenti v prilog izida plebiscita se nam vendar ne zdijo dovolj prepričljivi. Zdi se nam, da je bilo vmes she nekaj močnejshega, namrech strah pred gospodarji, pred tistimi, ki so iz mesta vladali hribom in dolinam. To bi se dalo najlepsho sklepati iz grenkih besed, ki jih je izrekel C. Podrecca in smo jih navedli v uvodu v ta chlanek.

Jadranski koledar 1966 (Trst)

SRECHKO VILHAR (1907, Kromberk pri N. Gorici – 1976, Ljubljana), publicist, politichni in prosvetni delavec. Leta 1928 iz Italije pobegnil v Ljubljano, kjer je maturiral na učiteljshchu (1931); od 1927 je bil chlan KPI, pozneje pa KPJ, zaradi politichnega delovanja leta 1933 v Beogradu obsojen na 6 let jeche v Sremski Mitrovici; 1938 izrochen italijanski policiji, v Trstu obsojen na dve leti konfinacije. Jeseni 1943 vstopi v partizane-prekomorce, prek Dalmacije in Bosne pride v Slovenijo in postane upravnik partijske shole v Koch. Rogu. Po vojni učitelj na ital. gimnaziji v Kopru, med 1958-1974 ravnatelj kopsrke Shtudijske knjizhnice (danes poimenovana po njem). Njegov publicistichni opus je znachilno dvotematski: po eni strani obsega raziskave iz zgodovine Slovencev na Jadranu (zbornik *Slovenci ob Jadranu*, 1952; *Istrski zgod. zbornik*, 1960-1969; *Slovenski pomorski zbornik*, 1962) ter o Primorcih med 2. sv. vojno; po drugi strani pa gre za vrsto del s podrochja knjizhnicarstva (zlasti zgod. knjizhnic na Primorskem). Za knjizhnicarsko delo prejel Chopovo diplomu (1967). (Op. ur.)

(1) »V sodnem okrozhju Chedada, ki zajema predvsem Slovana, ta ne najde stalnega tolmachu, in che ga potrebuje, ga mora plachati iz svojega, in v preteklosti, che se ni bal zavrnitve, mu je grozil zapor, ker se ne zna izraziti v italijanshchinik«

(2) »Samo med 36,646 prebivalci 15 skupnosti, razprshenih med gorami Julijske krajine, she vedno prevladuje slovanski jezik, ki pa nima, kot vsi vemo, nobene zveze z italijanshchino, toda pod vplivom shole in trgovskega prometa NAKAZUJE POCHASNO IZGINJANJE ...« (Prev. ur.)

KAJ SO REZIJANI?

Zgodovina Slovencev, ki so zhivali še v 12. stoletju kompaktno na ozemlju tja do Tagliamonta, je zavita v temo. Stari viri nam povedo zelo malo o njih, so netočni in pomanjkljivi. Izmed starih zgodovinarjev in piscev nam nihče ne poroča, do kje je segal nash rod. Novejši zgodovinarji pa se zaman trudijo, da bi razvozlali razne bajke in v tem pravcu reshili problem. Raziskovanje iz tega stalishcha se je izkazalo kot neplodno! Taki zgodovinarji samo zavajajo in oddaljujejo znanstvenika od prave smeri.

Iskati moramo torej novih poti in novih vidikov. Jezikoslovec naj izpopolni to, kar ne more zgodovinar!

Shtudij krajevnega imenoslovja v severni Italiji (Alpah) in Furlaniji nas privede npr. do zanimivih in predvsem konkretnih izsledkov.

Mnogosštevilna krajevna imena v severni Italiji nam jasno kazhejo, da je bil tamkaj naseljen slovenski zhivelj zhe v davni preteklosti. V alpskih predelih so vsepovsod razshirjene zlasti tiste strokovne besede, ki jih rabijo nashi pastirji v svojem gospodarstvu. Take besede so npr. tanar, polica, planja, planica, krnica, kuk (hmelj), kocelj, kukla, chukla (kolk), laz, peski, draga, kalishche, poljana, dol itd.

Slovenska beseda »kuk«, ki znachi nekaj shtrelehega, je razshirjena po vsej severni Italiji. Razume se, da je v nashih Alpah mnogo gorá s tem imenom; to velja zlasti za pastirske predele. Italijanski geolog Marinelli je nashtel v Karnskih Alpah 18 kukov (gore); ali v okolici Ravenne jih je nashel 5. Ta beseda je razshirjena v Alpah dalech proti Zapadu. Tako je npr. v provinci Como gora Monte Cuco (2652 m) in povsod v blizhini še mnogo drugih kukov.

Slovenska beseda »tamar«, ki znachi utrjen kraj na vishini (za ovce), je tudi zelo razshirjena v Alpah. Slovenski pastirji rabijo ponekod še glagol »tamariti« = goniti chrede iz enega kraja v drugega.

Pri jezeru Lago Maggiore je Monte Tamaro, poleg pa še Gradisca (1028 m) in Cucco. Gora Tamar (2241 m) je tudi v skupini Cimone della Pala.

Imamo seveda še neshteto drugih slovenskih besedi. Pri Trentu je kraj Predol ter gora Calis (lad = calisciù), kar je isto kot slov. Kalishche (pri Begunjah). Pri Lago di Garda je kraj Dolo, sploh pa je tudi v okolici Padove mnogo krajevnih imen »dolo« (dol, dolina). Pri Comu je kraj »Poglian«. Vechina krajevnih imen v Alpah (sev. Italiji) in Furlaniji so le slovenske spachenke! Kaj naj pomeni v italijanshchini Piave (reka)? Kaj Livenza?

Ladinci na Tirolskem imajo mnogo slovenskih besed. Dr. Belli, ki je prouchil imenoslovje na Tirolskem (termini dialettali nel Trentino) omenja ladinske besede:

suer (sovar) = vento del nord sul lago di Como = slov. sever; planizie = basso di valle = slov. planica; sgreben = terreno alpestre sassoso = slov. greben (groblja).

V Furlaniji je bila slovenshchina v 12. st. in tudi she poznejshi dobi sploshen obchevalni jezik. Slovensko plemstvo je bilo tu she mochno, ko je med drugimi Slovani zhe davno izginilo. Znani sta iz te dobe npr. plemishki rodbini Chukov in Bojanov.

V 15. in 16. st. so razni izobrazhenci in zlasti pa duhovniki vneto prevajali razna cerkvena dela in posvetne spise v slovenshchino (Johannes civis Vegle, Sommaripa). Ohranjenih je seveda she mnogo drugih rokopisov.

Ker so bili Slovenci vechinoma pastirji, so tvorili v neprikladni in z gosto shumo zarasli Furlaniji nekake otoke; spricho nizhje kulturne stopnje so se v tem sluchaju toliko lazhe poromanili. Asimilacija je bila v tem sluchaju neizogibna. Imena vodá, gorá in naselbin pa nam vsepovsod jasno kazhejo sled o slovenskem zhivlju. Ob Tagliamentu so vasi z imeni Beograd, Gorichica itd.

Na tem prostranem ozemlju so se mogli Slovenci vzdržhati le, kjer so bili prirodno zavarovani napram sosedom in njihovi kulturi. To je znachilno zlasti za Rezijane, ki zhive kompaktno v gorski dolini Bele (Rezije) ob vznozhju Kaninove skupine. Ta rod je neverjetno odporen tudi v fizichnem oziru. Rezijan je visoke postave, zhilav, koshchen in zagorel. Beneshki upravitelj Aloise Marcello je porochal leta 1599 o njih in sosedih: »sono quasi tutti bellissimi uomini e degli piú alti«. To pa je ugotovila tudi sedanja italijanska narodna statistika. Nash pesnik Stanko Vraz je pisal o njih:

Dalje pram zapadu
u mirnom zavjeću
stoji narod veseo
kô diete u cvieću.

Slabo ih kraj hrani,
a kô ptice nebom
veselo razhode
svietom za hliebom.
(Djul.)

Ko so prishli Rezijani pod beneshko nadoblast in ko se je njih gospodarsko tezhishche utrdilo v smeri proti jugu, so se zacheli pogostoma uveljavljati italijanski vplivi. Ker je bilo premalo stikov z drugimi Slovenci, se je tudi jezik znatno oddaljil od nashega in shel v razvoju povsem svojo pot. K temu je pripomogla zlasti neugodna gospodarska lega, ki je onemogochila zhivahnejshi stik s Slovenci, zhivechimi onkraj Kanina in Kolovrata.

*

Poljski jezikoslovec B. de Courtenay trdi, da so Rezijani posebna slovanska veja, ki ima s Slovenci le malo skupnosti. Nekateri pa trdijo, da so Rezijani doseljeni Rusi; dokazujejo, da je njihov jezik zelo soroden ruskemu. To podpirajo tudi s trditvijo, da so ruskemu generalu Suvorovu (ki je prishel za Napoleonovih vojn v Italijo) sluzhili Rezijani za tolmatche. Omenjajo tudi, da so se kozaki zelo chudili, ko slishali v Italiji jezik, ki je njihovemu tako soroden.

Edino pravilna trditev pa je, da so Rezijani pristni Slovenci (Italijani trdijo, da so Rezijani ital. zhivelj!).

*

Listina iz leta 1242 omenja rezijanske kmete: Gorjanin-a, Golob-a, Bilino, Chrnigoy-a, Kos-a, Vekoslav-a, Janjigoy-a, Popligoj-a itd.

V neki drugi listini iz 13. stol. so imena rezijanskih kmetov: Stanigoy, Siliboj, Radosh, Mali, Ljubigoy, Vogrich, Cherni, Chadezh itd.

V tem chasu pa najdemo okrog Gorice prav tako lepa in pristna slovanska osebna imena. Listina iz leta 1300 omenja trnovska kmeta Dragonjo in Ljubigoja. Listina iz leta 1181 omenja shteverjanske kmete: Budina, Stojana, Zdebor, Dobrushko, Velikonjo, Tihonjo itd. Listina iz leta 1360, tichoča se Vishnjevika v Brdih, omenja nekega Bojana, druga pa nekega Chrneta.

Listina iz leta 1290 omenja fojanska kmeta iz Chaslava in Koroshca ter nekega trnovskega kmeta Sebislava.

Ob robu Rezije je she danes razshirjeno ime Budigoy; ob robu judrijske doline je kraj Budigoy. V 15. stol. pa je bilo to ime she razshirjeno v Gorici (Kos).

Mislím, da je to dovolj krepak dokaz, da niso Rezijani Rusi, niti ne Italijani ali kaka neznana slovanska veja. Iz tega sledi, da je zhivel v Reziji isti slovanski rod, kot npr. v Soshki dolini.

Znachilno pa je, da je jezik Koroshkih Slovencev (Ziljska dolina) zelo podoben rezijanshchini. Nekateré oblike so v rabi specialno na Koroshkem in v Reziji; tako npr. brater (brat), pozde (poznó), nebozec (sveder) itd. Rezijani tudi shtejejo na isti nachin kot Koroshci.

Raziskovanja v tem pravcu (jezik, krajevno imenoslovje itd.) bo odprlo zgodovinarjem pot v dobo, ki se vleče kot ogromna praznina od propasti rimskega imperija pa tja do poznega srednjega veka.

Znachilno je, da zhe dopushchajo nekateri vestni italijanski geologi (Marinelli, Sergi, Belli, itd.) to stalishche. Raziskovanje v tej smeri nas privede tudi do drugih izsledkov.

O Keltih ni nikjer sledu? Nekatera latinska krajevna imena se dajo tolmatchiti kot slovanska? Nastaja tudi trditev, da *so bili Slovenci (pastirji) praprebivalci v alpskih predelih severne Italije.*

Ado Makarovich

PRAVICA DO ZEMLJE

Mi trdimo, da je zemlja, kjer so Slovenci naseljeni, nasha, a Italijani trdijo, da ni, ker so zhiveli oni, to je Rimljani, davno prej na tej zemlji. Potemtakem je *zgodovinska* pravica njihova, a nasha pravica ni, ker mi da smo se priselili s pomočjo stare Avstrije. Umevno je, da priseljenec nima prava, dokler se ne utopi v tistem ljudstvu, med katero se je priselil. Velik kos nashe izgubljene zemlje je tudi po rimski dobi bil v italjskih rokah in prerachunjeno naseljevanje Italijanov in njihovo narodnostno in kulturno vplivanje na nashi ubogi zemlji ni nikdar ponehalo. Duhovnishtvo, trgovci, umetniki! Potemtakem res eksistira neka »*zgodovinska pravica*« do prikljuchenega ozemlja, cheprav bivajo na njem she danes v neprimerni vecini Slovani, in bi bore malo italijanskega ostalo, che bi izkljuchili she potujcheno maso.

Pomislimo torej, da che smo »priseljenci«, so bivali na tej zemlji pred nami pristni Italijani, ki so direktni potomci Rimljanov. Da so bili Rimljani enkrat gospodarji na nashi zemlji, o tem ni dvoma, a koliko jih je stal ta nash krashki svet, tega nihche ne izreche! Zgodovinska resnica je, da so Rimljani te kraje le *zasedli*, potem ko so premagali tisto ljudstvo, ki je bilo tukaj naseljeno od pradobe, od kadar zachne chloveshka zgodovina. Omenjeno ljudstvo je bilo tako imenovanega »*ilirskega*« plemena in se je samo sebe zvalo »*Karni*« ! Italijani ustvarijo iz nichesar politichen argument in ga raztrobijo v politichni svet, a mi – molchimo!

Bedastocha o nashem naseljevanju pod okriljem Avstrije je tako otipljiva, da se nam ne zdi, mogoche, vredno pobijati jo, in to je nasha velika napaka, to je nasha nepripravljenost in nezrelost napram tako zvitemu in lokavemu nasprotniku! Treba se nam je boriti in odbiti vsako orozhje, tudi che je podlo.

Danes vsa Italija *verjame* to bajko in bojim se, da jo verjamejo tudi v svetu, in kadar bo prishel dan, da bomo hoteli svobodo za nashe brate, takrat ne bomo znali kaj ziniti, ko bodo Italijani prezentirali svoje »zgodovinske pravice«!

Eden izmed pogumnih znanstvenikov je nash dr. *Tuma* ! Tudi che nihche ne prizna, resnica je dognana: *Karni so bili Slovani, tisto ljudstvo, ki je gospodovalo pred Italijani, pred Rimljani na nashi zemlji, je bilo slovanskega plemena*. In s tem je dognana *nasha* temeljna pravica do te zemlje, nasha *zgodovinska* pravica! Priseljenci so na teh tleh Italijani in ne mi! Slovenci smo mogoche prishli za Karni v rimski dobi, a na tej zemlji so najstarejsi znani prebivalci *Slovani*.

Nihche ne najde sledu »Karnov« ne »Keltov«, ker takshni sledovi bi seveda morali biti neslovanski, a vsak slepec vidi v zgornje italskih krajevnih imenih *slovenske sledove* ! Nihche pa ne more razlozhati nashih krajevnih imen drugache nego na podlagi *slovanskei*. In ta imena so najdragocenejsi in najbolj zanesljivi spomeniki o praprebivalstvu ene zemlje, ker ime ostane, che se tudi narodnost in jezik menjata. Trst ostane Trst in Gorica vedno, vечно slovanska Gorica, a zhal da npr. Livenza v italijanshchini *nichesar ne pomeni*, pomeni pa Livenca, Livnica itd. itd. Zgodovina nam govori o Karnih malo, a tudi precej, che bi hoteli razumeti. Pripoveduje nam o nekem bogu, ki so ga Karni molili, o Velenu, ki ni nikdo drug nego slovanski Veles, kar pomeni »Velik, velichanstven«!

Dovolj. Hotel sem samo rechi, da smo prevech zaspani napram Italijanom, ki so zelo pridni, kadar se gre za – zemljo, ker jih je prevech in ne vedo kam! Slovani imamo vech zemlje, a je zato ni treba zapravljati z lenobo in neumnostjo!

ISTRA (Zagreb), 5. 5. 1932

Neprevedene knjige

Lev Detela

DUNAJSKA ANTOLOGIJA LITERARNIH SANJ

Manfred Chobot / Dieter Bandhauer (izdajatelja in urednika): *Die Wunderwelt, durch die ich schwebte. Literarische Träume* (Chudoviti svet, skozi katerega sem valoval. Literarne sanje).

Zalozhba Sonderzahl, Wien / Dunaj 2011, 200 strani.

Pri dunajski zalozhbi *Sonderzahl* je pod naslovom *Chudoviti svet, skozi katerega sem valoval* (*Die Wunderwelt, durch die ich schwebte*) izshla zanimiva antologija literarnih tekstov o sanjah. Urednika obsezhne knjige Manfred Chobot in Dieter Bandhauer sta iz bogate zakladnice avstrijske, nemške in svetovne literature izbrala besedila najrazlicnejših starejših pa tudi mlajših zhe uveljavljenih avtorjev, pisateljev, slikarjev in filozofov. Zastopani so shtevilni literarni nachini, she posebej pa so predstavljeni avtorji, ki so se uveljavili s surrealnimi in fantazijskimi literarnimi pristopi.

Znano je, da je Dunaj tudi mesto podzavesti in sanj, zato ne zachudi, da sta urednika uvodno besedo dodelila ochetu psihoanalize Sigmundu Freudu, ki je na Dunaju proti koncu avstro-ogrske monarhije izoblikoval znanstveno razlago sanj (*Die Traumdeutung*, 1900); te so po njem odsevi zatrtih nagonov in podzavestnih nerazchishchenih emocionalnih konfliktov, to pa mnogi raziskovalci danes zavrachajo kot prevech poenostavljeno razlago pojava. Ta je namrech vechsmeren, bizaren in baje nima pravega pomena. Zato ni chudno, da ostaja velikokrat skrivnost, nerazvozлана shifra, pravljica in pesem. Kljub temu morda velja pripomba v Avstriji po drugi svetovni vojni zhivechega angleshkega lirika in filozofa W. H. Audena, ki je po nekih lastnih intenzivnih sanjah zapisal: »Pouchi se iz svojih sanj o tem, kaj ti manjka.«

V dunajski antologiji dokumentira prenos sanjskih in podzavestnih dozhivetij v literaturo nad sto avtorjev. Med drugim so zastopani in tu nashteti po abecednem redu Theodor W. Adorno, H. C. Artmann, Ingeborg Bachmann, Charles Baudelaire, Walter Benjamin, Gottfried Benn, André Breton, Luis Buñuel, Daniil Charms, Günter Eich, Bob Dylan, Federico Fellini, Peter Handke, Hermann Hesse, Georg Heym, Hugo von Hofmannsthal, Eugène Ionesco, Ernst Jandl, Carl Gustav Jung, Franz Kafka, Erich Kästner, Paul Klee, Michel Leiris, Klaus Mann, Friederike Mayröcker, Toni Morrison, Johann Nepomuk Nestroy, Jean Paul, Stanislaw Przybyszewski, Raymond Queneau, Peter Rosegger, Kurt Tucholsky, Karl Valentin, Christa Wolf.

Seveda je tak izbor vech ali manj nakljuchen, ker obstaja v svetovni zakladnici literature zhe od antike velikanska mnozhica takih ali drugachnih literarnih zapisov o sanjah. Vsekakor pa dunajska antologija dovolj dobro zrcali pestrost pisateljskih soochanj s sanjami. Srechamo se z najrazlicnejšimi vsebinami in literarnimi

prijemi, ki se v širokem loku pnejo od realističnih opisov alogičnih odmevov na resnična dnevna dozhivetja do surreálnih fantazmagorij in celo do različnih subkulturnih in formalnih lingvističnih eksperimentov v vezani in v nevezani besedi. Znani avstrijski dramatik Johann Nestroy na primer opishe leta 1833 sanjanje shtevila 7359, ki bo prineslo zadetek na loteriji, Gottfried Keller sanja 15. septembra 1847 o poredni in ne posebno nevarni kachi, ki je prilezla v domacho hisho, Peter Rosegger poroča leta 1883, da se mu je sanjalo, da so ga opolnochi zvezanega odvlekli k Donavi in odpeljali z ladjo k Chrnemu in Sredozemskemu morju, da bi ga v Aleksandriji ali Kairu prodali na trgu kot suzhnja, vendar ga ni nihche hotel kupiti. Hugo von Hofmannsthal sanja leta 1914, da so ga v chasu francoske revolucije obsodili na smrt ter pravkar chaka na eksekucijo. Luis Buñuel je avtor erotičnih sanj (iz leta 1927) o potovanju z neznano damo in voznikom, ki spominja na kozaka, a je, kot se izkazhe, njegov stari prijatelj in tekmeč z imenom Jezero, zato ga sanjajochi zaradi boja za neznano damo vedno bolj ljubosumno sovrazhi. Amerishko-nemshki avtor George Brecht leta 1966 opishe grozne sanje, da mu povsod iz telesa rasejo gobe. V nekaterih sanjah zaslišimo nebeshko glasbo. V drugih grozijo poplave in potresi ter razsajajo nevarni požari. Vsekakor so sanje velikokrat odgovor na travme in bolechine, kot jih prinasha zhiavljenje. Velikokrat se zamegljeno gibljejo med dvema sredishchnima razpoznavnima tochkama (brzostrelka – revolucija; kri – dusha; prsi – oder; posilstvo – zheleznishka postaja; morski psi – pokopalishche; letalo – gugalnica; chrke – vampir; mesec – sanje; smrt – chas; meso – Bog; stanovanje – voda; golota – shkoljka; poljub – noge; brivec – zalozhnik; sanjska knjiga – denar; itd.).

Dunajska urednika sta v antologijo literarne sanjske proze uvrstila krajshe in daljshe odlomke iz romanov, novel, spominskih zapisov in pesniskih zbirk avtorjev iz različnih dezhel in kulturnih krogov, cheprav prevladujejo karakteristichni primeri, ki sta jih nashla v avstrijski, nemshki in shvicarski literaturi. Pod naslovom *Vprashanja k sanjam* je urednik in izdajatelj Dieter Bandhauer prispeval tudi uvodno razmishljanje, v katerem skusha odgovoriti na vprashanje, ali lahko sploh razvozlamo pomen sanj. Preprichan je, da teksti različnih pisateljev o sanjah niso vedno dokumentarni zapisi resničnih sanj, temvech so lahko samo fantazijske slike, ki pa chrpajo iz bogate spominske zakladnice najrazlichnejshih sanjskih dozhivetij. V zakljuchni spremni besedi analizira Manfred Chobot različne »realitete sanj« in zapishe: »Sanjam, zato sem!«

V knjigi sta objavljene – kot edini prispevek s slovenskim ozadjem – tudi dve besedili na Dunaju zhivechega slovenskega dvojezichnega pisatelja Leva Detele. Prvo je iz njegove v nemshchini napisane in leta 1995 na Dunaju izdane prozne knjige *Hinter dem Feuervald* (Za ognjenim gozdom), ki je leta 2000 v prevodu Mateia Gavriila Albastruja izshla v Bukareshti v knjizhni obliki tudi v romunshchini. Drugo besedilo je bilo prvich objavljeno v nemshki prozni zbirk *Die Verrücktbeit der Wetterlage* (Norost vremenske slike), ki je izshla leta 1996 na Dunaju. V prvih sanjah, ki so spomin na otrokova temna dozhivetja v drugi svetovni vojni, sta osnovna razpoznavna elementa ogenj in voda, v drugih pa vznemirjajo podzavest spechega zaprta vrata, za katerimi se oglasha smeh ostalih chlanov družhine, h kateri sanjajochi nima dostopa. (Op. avt.)

Chitalnica

*Lev Detela*OSNOVNICE VELIKE KRSHCHANSKE RELIGIOZNE
DRAMEAndrej Capuder: *Pasijon ubogih*.

Po starih virih priredil in ubesedil Andrej Capuder. Spremna beseda nadškof Anton Stres. Ilustrirala Neva Grce.

Novi svet. Ljubljana 2012. 88 strani.

Jezusovo trpljenje in smrt na krizhu sta osnovna dela velike krshchanske religiozne drame, ki se v široko razvejanih lokih vzpenja od stvarjenja sveta chez dvorezno zgodovino chloveshtva na novo duhovno raven Kristusovega vstajenja. Dogajanje ponuja obilico scenskih slik in motivov, ki so verujochemu in sochustvujochemu v duhovno vzpodbudo in povod za meditacijo. Ta je usmerjena naprej, v chlovekovo neumrljivo duhovno prihodnost, kot je utemeljena v sporočilu svetopisemsko oznanjenega Razodetja.

Dramaticnost krizhevega pota in velikonočni duhovni paradoks prestopa iz smrti v novo zhivljenje sta od nekđaj vznemirjala javnost. Iz liturgichnega spominjanja na Jezusov krizhev pot v cerkvah so zacheli zhe zgodaj, med drugim v Franciji v 12. stoletju, prehajati k igranim scenam na prostem. Te so izven cerkvenega prostora postale manj kanonichno dolochene, bolj svobodne, povezane z različnimi dodatki, kot jih ponuja zhivljenje. Latinshchino klerikov je postopoma zamenjal ljudski jezik, kar ni opazno le v Franciji, temvech tudi drugod, na primer v Shpaniji in Nemchiji. Na Slovenskem se je ohranilo staro besedilo shkofjeloshke pasijonske procesije iz leta 1721, ki so jo izvajali v slovenskem jeziku.

Pesnik, pisatelj, prevajalec in publicist Andrej Capuder gradi svoj *Pasijon ubogih*, ki je v knjizhni obliki pred kratkim izshel pri ljubljanski založbi Novi svet, na znani tradiciji verskih ljudskih iger. Vendar je njegov *pasijon*, ki ga je avtor priredil in ubesedil po starih virih, kot je zapisano v podnaslovu knjige, predvsem poglobljena duhovna pesnitev. Od uvodne slike *Raj*, ki je tudi zachetna scena shkofjeloshkega pasijona, se do zadnje slike *Sveta evharistija* v Capudrovi pesnitvi zvrsti dvajset posameznih ciklichnih enot, sestavljenih iz osmih rimanih jambskih osemvrstichnih kitic z menjavajochimi se moshkimi in dvozhlozhnimi zhenskimi rimami v nachinu abababcc in she vechkrat v vrstnem redu bababacc. V treh primerih, v poglavjih *Zadnja večerja*, *Dva kralja* in *Jezusa bichajo*, je ta struktura dodatno zaznamovana in posebej poudarjena z dvema dodanima verzoma.

Capuder je scene Jezusovega krizhevega pota ujel v barvitost nadrobnih opisov dogajanja. Jezusa dramatichno dozhivimo po revolucionarnem pozivu k duhovno socialni prenovi na Gori (»Blagor ubogim, zakaj vashe je kraljestvo bozhje«, Luka

6, 21 – 22), pri zadnji večerji in na vrtu Getsemani. Pri tem avtor ne zanemari upornega naboja Jezusovega duhovnega sporočila, ki je kot oznanilo enega edinega Boga medsebojne univerzalne chloveshke sprave za vse narode in za vse ljudi udarilo v versko samozadostni svet pravovernih Zhidov in v imperialno kruti svet gospodovalnega Rimskega cesarstva, s chimer je bilo izbito dno sodu politichnega potrpljenja. Tu se je dopolnila Jezusova zemeljska usoda, ki je povzročala poznejše sovrashtvo do Zhidov na sploh, ki ni bilo, kot vemo, zgodovinsko korektno. Tudi skozi taka navzkrižnja chasov in prostorov zaposlujejo v Capudrovem *Pasijonu ubogih* zhive podobe ljudi in dogodkov domishljijo bralcev, vznemirjajo vest in obenem bogatijo duha, vernemu chloveku pa bodo v oporo in v pomoč pri mojstrenju zhivljenja in prenashanju krivic in trpljenja.

Vendar je pobožno ljudskost mojstrsko oblikovanih verzov *Pasijona ubogih* Capuder pri tem prerasel z močnimi meditativnimi posegi, ki mogoče dosežejo svoj karakteristični vrh v poglavjih *Vnebohod, Padeč Jeruzalema, Vechni evangelij* in *Sveta evharistija*.

V Capudrovi religiozni pesnitvi, ki se hkrati uvršča v danes na Slovenskem preveč zapostavljeno zvrst epskega pesništva (she največ in uchinkovito je to v zadnjem chasu gojil Janez Menart), se zvrsti celotni eshatološki proces Kristusovega poslanstva. To naj bi chloveshtvu, ki je bilo zaradi izvirnega greha Adama in Eve pregnano iz raja, spet odprlo vrata v novo obliko duhovnega bivanja, o kateri je Capuder v zadnjem poglavju svoje nove knjige zapisal tudi tole: »Iz Kristusa gre *tretja doba*, / ki jo oznanja Sveti Duh, / ko Bozhji Sin je vstal iz groba / in reshil se mrtvashkih rjuh, / zbezhala je pred Njim hudoba, / ki nam spočela je napuh, / pod sulico se meh razpochi / in greh od dobrega se lochi.«

Capudrova pesnitev, ki ne pripoveduje le o Jezusovi smrti in vstajenskem misteriju, temveč tudi o našem rojstvu in naši smrti ter o tistem, kar bi naj to smrt prerasl, lahko sprozhi v bralcu vech vprashanj: Od kod prihajamo? Kam gremo? Ali se pojavljamo iz nicha na nerazumljiv nachin, da bi se po preteku nashega fizichnega zemeljskega chasa na nerazumljiv nachin zopet povrnili v nich? Je nasha smrt torej tudi nash dokončni zaton in izbris? Ali pa predstavlja le prehod v drugachno stanje in v drugachne oblike zavesti?

Znachilno je, da *Kristusov pasijon* ponuja na to znachilen odgovor in upanje v vechno zhivljenje. Capudrov *Pasijon ubogih* je v tem kontekstu ponovna *hoja za Kristusom*. Povezana je s pasijonskim dozhivetjem enkratnega in posebnega – in hkrati najbolj nashega, saj skozi lastne eksistencialne izkushnje in lastno trpljenje rastemo v novo zhivljenje. Slovenski avtor pri tem citira kot uvod v svojo pesnitev misel svetega Pavla iz *Drugega pisma Korinčanom*: »Cheprav ubogi, mnoge bogatimo«.

Skozi zhivljenje in trpljenje Jezusa Kristusa vstopa v zhivljenje chloveshtva nova dimenzija. Kristusov boj za trpeche in ponizhane, bolne in lachne, za zhene in otroke, za izobchene in zatirane je postavil v ustroj sveta novo duhovno in družbeno perspektivo.

Ivo Antich

POSTROMANTIK BREZ ILUZIJ

(Zapis k pesmim Franka Bushicha)

Franko Bushich je hrvaški ustvarjalec, »zunajserijski« zhe po osnovnih biografskih podatkih: rojen 1971 v Splitu, odrasel v Sarajevu, zhivel v Zagrebu, Milanu, Ljubljani, Ivanich Gradu, zdaj zhivi v Splitu. Njegovo umetnishko ustvarjanje obsega poezijo, prozo, esejistiko, slikarstvo, strip, ilustracijo, fotografijo, performans. Ima dokumentiran plemishki rodovnik in osebne sorodstvene vezi z Japonsko (po machehi); je uspeshen avtor haikujev in »haikujevske« ilustracije haige; japonska televizija je leta 2000 v Ljubljani o njem posnela dokumentarni film. Imel je ok. 40 samostojnih likovnih razstav, prvo knjigo je objavil v Ljubljani (zbirka pesmi *Razneslo ti bo prekleto bucho*, slovenski prevod, 1998), sodeloval je s Francijem Zagorichnikom, pesmi pishe tudi v slovenshchini. Na Hrvashkem so izshle she njegova zbirka pesmi, zbirka haikujev in zbirka proze, slednja s tematiko zadnje jugovojne pod znachilno »aktualistichnim« naslovom *Postbalkanac* (2003; slovenski prevod *Postbalkanec* v e-ed. Pogum Revije SRP, 2000). Che je bil dotlej navzoch v zahodnih »jugorepublikah«, je ta nekdanji hrvaški vojak s pesnishko zbirko *NADrealizam je podDADA* (2006) provokativno »premostil Drino« skoraj do bolgarske meje, saj je publikacija izshla v Knjazhevcu v vzhodni Srbiji.

To njegovo »srbsko« zbirko sestavljata dva cikla, po prvem je knjiga (trdilno) naslovljena, drugi, obsegajoch tretjino celote, pa ima nikalni naslov *Signalizmi niso delirizmi*. S temi pojmi je avtor »programsko« oznachil koordinate svoje pesnishke »ideologije«: dadaizem, nadrealizem in signalizem (srbska veja neoavantgardnega konkretizma v drugi pol. XX. st., ust. Miroljub Todorovich). V *Bozhichni pesmi* Bushich evocira tudi srbsko-hrvaški zenitizem z njegovim WE druzhenjem in balkanskim »barbarogenijem« Ljubomirom Micichem, ki je bil Srb iz Hrvashke. Patriarha prvih dveh – Tzaro in Bretona – Bushich citira kot moto k vech pesmim; od teh citatov je najpomembnejshi »ostal sem tuj vsemu pustili so me zunaj vsega« (Tzara), saj povzema jedro Bushicheve boemsko neprilagodljive, »izvrzhenec« bivanjske pozicije. K temu se navezuje naslovni citat iz Bretona v pesmi »*Chlovek razpolovljen z oknom*«, nakazujoch shizoidno identiteto (avto)kritichnega umetnika (subjekta, individua); *Shizofrenija* je namrech naslov novele in drugega razdelka v Bushichevi knjigi *Postabalkanec*.

Bushichevo literarno »ideologijo« je torej mogoche zajeti z naslednjimi pojmi: avantgardizem-modernizem, zavrachanje okorele forme in jezika, logike, razuma, meshchanskega moralizma, podzavest, spontanost, upornishтво, provokacija, anarhoidnost, (levicharska) druzhvena kritichnost. Negacija »delirizma« kljub

vsemu spontanizmu poudarja zavestno samoopredelitev, katere odmerjenost se nakazuje zhe v naslovni umestitvi, ki ni ne chisti nadrealizem ne chista dada, temvech je nekako »vmes«, nad realizmom in pod dado. Ker sta »pravi nadrealizem« in »pravi dadaizem« gibanji z zacetka preteklega stoletja, Bushich iz njiju povzema le tiste »neminljive« elemente, ki jih intimno občuti kot she vedno aktualne in spodbudne za lastno ustvarjalnost v drugem chasu in drugem prostoru. Tudi zato vsako pesem kot »dnevnishki zapis« oznachi s chasom (dnevom) in prostorom nastanka.

Bushicheva »zahodna pesem« je prostoverzni niz jezikovnih fragmentov v smislu enega od naslovov: *Poezija ni sladkobesednost*. Naturalizem vsakdanjosti z vulgarizmi se samoumevno prepleta s simbolizmom besednih (po avtorju »stohastichnih«) iger. »Vzhodna stran« njegove poezije je delikatni formalizem haikuja, ki je »druga zgodba« ali pesnikov »drugi pesnishki obraz« (tudi v obliki waka in haibun). Prav tako pa je tudi Bushichev slikarski obraz »zrcalno« razpolovljen v glavnem na zahodno ekspresivno barvno sliko in na japonsko risbo haige, ki je likovni »haiku«.

Kljub izraziti bipolarnosti se zdi temeljno izhodishche Bushicheve ustvarjalne identitete unikum ekspresije kot pesnishki »raptus« (recheno po Platonu). V bistvu so vsi -izmi v umetnosti XX. st. le variacije ekspresionizma, ki ga je pri koncu XIX. st. napovedal Munch predvsem s sliko *Krik* (sočasno tudi *Vampir*, *Madona*, *Pepel* itd.). Tukaj ne gre za »vplivologijo«, avtentichna izvornost Bushicheve ustvarjalnosti je zunaj dvoma; z nekaj primeri naj bo le ilustrativno nakazano njegovo »duhovno bratstvo« z razlicnimi (neakadetskimi, antiakadetskimi) ekspresionisti-dadaisti-nadrealisti v smislu shirshega tipoloshkega ozadja. Na likovnem podrochju Max Ernst (neposredna izkushnja prve sv. vojne, likovni samouk, poudarjal spontanost in subjektivnost), Oskar Kokoschka (prediren portretist, tudi literat), James Ensor (predhodnik nadrealizma, »shkandaloznik« demonizem), Nolde (zavrnen na akademiji; nordijsko-juzhnomorska opozicija; slika *Sv. Simeon in zbenske*, 1915), Dubuffet (trgovec z vinom, opustil akademski shtudij, prakticiral art brut, low art, outsider art – groteskni portreti in zhenski akti) itd., v literaturi pa (poleg zhe zgoraj omenjenih) Rimbaud, Lautréamont (oba zgled nadrealistov), Przybyszewski (»satanizem«), Hans Arp, literat in likovnik, eden od ustanoviteljev dade, ter drugi akterji dvotirnih likovno-literarnih -izmov, tudi dvo-ali vechjezichni (dvojnost likovno-literarno je nasploh znachilnost vseh avantgard XX. st., tudi konkretizma in signalizma.), vse do neoavantgardizma, neoekspresionizma in nove figurlike v drugi pol. XX. st. (»Neue Wilden«).

V luchi signalizma (kot nasploh konkretizma), ki raziskuje »misterij jezika« (Todorovich) v smislu, da je glas-beseda kot znak (signum) tudi dolochen simptom v kontekstu konkretuma (prostor-chas-snov), kazhe omeniti she izjemno »simptomalnost« tako Bushichevega imena (Franko – evokacija svobode v vech evropskih jezikih) in priimka (bushi – jap. vojak) kot tudi njegovega poglavitnega bivanjskega toposa. Split je namrech toponim, ki v globalni angleshchini asociira pojem *split* – razcep, razdor, razcepiti, razklati; tu je »zveza« z Bushichevo

refleksijo shizofrenije na ozadju taborishcha kot v zadnjih jugovojnah obnovljene prakse terorja (»refreshment« Andrichevega »prekletega dvorishcha«, nemshkega konclagerja, ruskega gulaga, amerishkega Guantanamo kot »globalne metafore«); sicer naj bi bila etimologija Splita v besedi *spartium* (lat. ime mediteranske rastline, v hrv. in v slov.: brnistra, zhuka). Bit kot razdor ali rázloka (po Derridaju) konstituira vsako bivajoče v dramo determinizma (vse do klasichnega, še nedavno preziranega pozitivizma), ki se mu ne more radikalno izogniti nikakršna »outsider« praksa. Split je eno od starohrvashkih kulturnih sredishch (poleg Dubrovnika, Zadra, Senja), nekoch razklano med italijanashtvo in narodnjashstvo, danes drugo največje mesto RH, njena »rezervna prestolnica« (kot Maribor v SLO, Novi Sad v Srbiji, Milano v Italiji), do shizoidnosti izostrena mediteranska opozicija panonsko-mitropskemu Zagrebu. Na kulturni sceni tega pristanishkega Splita slikar-pesnik/pesnik-slikar Bushich figurira kot do okolja izzivalno, tudi shokantno kritichni ustvarjalec, ki ni brez ujevichevske patetike, paradoksalnosti in radikalne zaveze ustvarjalnemu boemstvu. Split je namrech mesto Marulicha, utemeljitelja hrvashke literature, pa vsaj deloma tudi Ujevicha, največjega hrvashkega lirika; je tudi največje slovansko mesto na (jadranski) obali Sredozemlja; Ujevich je v svoji odi *Rusiji Rusija* (1920; »krvava Rusija« kot slovanska mati) daljnosezhno reflektiral slovanstvo; Bushich ga po svoje dopolnjuje s slovansko mitoloshko Morano kot zvochno-pomenskim »ekvivalentom« za nirvano. Ekspresionizem je v določenem smislu »obnovljena romantika«, bushichevski umetnik je »upornik brez razloga« (»born to be wild«), ki ima zmeraj tudi svojega zrcalnega dvojnika, upornika z razlogom (prim. pogost ekspresionistichni motiv t. i. dvojnega portreta). Njegov ključni razlog je nekonformistichno brezobzirna avtorefleksija, odmaknjena v »underground« in osvobojena vseh iluzij (brez izraznih zadržkov tudi do najbolj gnusnih vidikov telesnosti; sp/1/it: »I spit on birocraty« pravi v pesmi *Underground poezija*); ker je tudi ta »osvobojenost« ena od iluzij, ni le frustriran »postbalkanec«, ampak je tudi renoviran »postromantik«.

Vprashalnica

Ivo Antich

VPRASHANJE KMETIJSTVA

(»Kar je na svetu ljudi, vse kmet prezhivi« – slovenski pregovor)

Sedanja globalna gospodarska kriza je med drugim povzročila, da so se tudi nekateri resni ekonomski strokovnjaki zacheli ukvarjati s ponovnim obujanjem she enega, v chasu neoliberalistichne tehnoloshke evforije navidezno zdavnaj presezhenege »naftalinskega« fenomena: vprashanja kmetijstva. Tudi v popularnejshih slovenskih medijih se vrstijo razmisleki, ki opozarjajo, da stihijsko pozidavanje plodnih kmetijskih zemljishch s cestami in vsakrshnimi »interesnimi« poslopji ali naselji tako rekoeh samomorilsko ogrozha temeljno nalogo drzhave, ki naj bi bila v skrajno izostreni perspektivi predvsem zmozhnost zadovoljivo prehraniti lastno prebivalstvo. (Post)tranziciji se potemtakem tudi v tem smislu obeta she ena epizoda tragikomichnega karnevalskega vrtenja v krogu.

Chas t. i. postkomunizma na Slovenskem naj bi bil namrech tudi chas novega odnosa slovenske politichno-ekonomske zavesti do kmeta in kmetijstva. To je bilo zhe pri zacetkih tranzicije pred dvema desetletjema vechkrat javno povedano in poudarjeno. Bilo pa je tudi dovolj razlogov, da v Sloveniji, obremenjeni predvsem s »poslavljanjem« od Balkana, potek tranzicije ni bil tako »idealen«, kot se je zdelo spochetka; sedanja kriza je zachela vse bolj razkrivati sistemski skelet, glede katerega se vchasih zdi, da ne gre le za »cesarsko goloto«, temveeh kar za nevarno priblizhevanje znani zloveshchi (sicer medijsko osmesheni) »Jovicevi prerokbi«.

Slovenski kmet ni zadovoljen s polozhajem, v katerem tichi kmetijstvo. Tako pred slovenskim narodom in njegovo drzhavo, po vsem sodeeh, znova stoji naloga, ki jo je poenostavljeno in morda celo nekoliko »parolarsko«, pa vendarle ustrezno mogoche nasloviti: ponovno odkrivanje pomena kmetijstva.

V smislu te naloge pravzaprav ne gre za nich drugega kot za potrebo po novi, naravnejshi in stvarnejshi konceptualizaciji temeljnih politichno-ekonomskih nachel. Tudi najvehji »materialistichni idealist« se je v desetletjih po revoluciji moral chisto praktichno preprihati, da bolshevishki koncept industrializacijskega megalomanstva tako v Sloveniji kot v marsikateri drugi dezhele ne ustrezha naravnim danostim. Te osnovne geohistorichne razmere so v Sloveniji take, da se v smislu sploshnejshega koncepta kot dolgorochno zanesljivejshi perspektivi kazheta le kmetijstvo (z zhivinorejo in gozdarstvom) in deloma turizem. Tu gre seveda za zelo osnovne stvari, brez kakrshnega koli izletnishkega romantizma »vikendashev« in »svetovljanov«, ki jim kmetijstvo pomeni le razglednicharsko folkloro.

Seveda je poudarjanje kmetijstva na pragu ne le globalno, temveč tudi »vesoljno« naravnane XXI. stoletja za marsikoga znamenje primitivizma, inertnega tradicionalizma, neokonservativizma, novega »fiziokratizma«. A zlasti v kriznih trenutkih kazhe premeriti »daljo in nebeshko stran«, kot pravi slovenski pesnik. In se spomniti, da imajo vse danes vodilne države sveta tako ali drugače skrbno urejeno in visoko produktivno kmetijstvo. Celo Japonci, ki zadnja leta prosperirajo skozi »stabilizirano recesijo«, tako rekoč za zadnjo rezervo hranijo izrek: »Che nam vse propade, nam she zmeraj ostaneta rizh in ribolov.«

S praznimi zhelodci se pach ni mogoche dolgo igrachkati okrog rachunalnikov, ki so tudi sami ranljivi: en sam izpad elektrike lahko onemogochi cele sisteme. Gonja pod zastavo najvishjim razvojnim zahtevam konkurenchne »inovativnosti« in »dodane vrednosti« zlasti v etnorezervatih na jugovzhodu Evrope mimogrede razkrije svojo kratko sapo, ki ji je za prilozhnostno samorefleksivno spodbudo lahko naslednja anekdota iz »svinchenih chasov«. Od eksperimentov realsocialistichne tranzicije izmuchen kmet ni dobil nobenega odgovora na vprashanje, ki ga je zastavil rezhimskim strokovnjakom za napredno preobrazbo: »Che boste kmetijstvo razdrli, kaj pa boste zhrli?«

Dokumenti

Dokument 1

Revija SRP

Prazhakova 13, 1000 Ljubljana
m.sh.1339427, d.sh.71461965,
e.m. urednistvo@revijasrp.si
i.a. <http://www.revijasrp.si>

Ljubljana, junija 2012

ODPRTO ZAPRTO PISMO: SLOVENSKIM KNJIZHNICAM II

Sposhtovani!

Dvajsetletni program zavoda REVIJA SRP se nekako izteka – z izpolnitvijo dvakratnega desetletnega programa izhajanja *Revije SRP* (to je od leta 1993 do vključno leta 2012).

To je oziroma naj bi bilo doseženo v celoti z izidom oktobrskega *SRP-a* 111-112/2012 in julijskega *Lives Journala* 6/2012. S tem poteče tudi naša zaveza knjižnicam, dana v letu 2001.¹

Naravnost rečeno, to bodo lahko zadnje številke našega revialno-publicistichnega prizadevanja, namerjenega bolj za prihodnost kot za sedanjost. Morda pa te številke ne bodo chisto zares zadnje, mogoče bosta reviji she izhajali kot »občasnika« (letno ali kako leto tudi nobena); vsekakor pa bo v prihodnje njuno izhajanje bolj spontano – brez rokov in rokovnikov.

Zato je po našem mnenju smiselno, da reviji naročijo le tiste knjižnice, ki ju zhelijo trajneje hraniti, seveda che imajo za to prostorsko mozhnost. Morebitne zhelene izvode pa lahko knjižnicam, che nam zheljo sporočijo, ponovno poshljemo, seveda brezplačno, le glede dostave bi se she morali dogovoriti.

»Sporočamo, da revija vseeno ali vsemu navkljub she obstaja, in je v dvajsetem letu svojega izhajanja. Prilagajamo se novim in novim premenam v vrednotenju kulture na eni in diktatu nove tehnologije na drugi strani. Nikomur pa ne bi radi revije vsiljevali, ne knjižnicam ne bralcem niti kupcem. Sedaj je v ekskluzivni prodaji le v Ljubljani, v knjigarni založbe Mladinska knjiga – Konzorcij. Nash resnični interes je nadaljevati z **brezplačno distribucijo revije**, vendar le tistim knjižnicam, ki to sploh she zhelijo.

ZATO VAS PROSIMO, DA SVOJO PRIPRAVLJENOST OZ. ZHELJO
POTRDIŠTE NA NASLOV UREDNISHTVA ALI PO e-m: urednistvo@revijasrp.si

Opravichujemo se za nam neljube spremembe v naši distribuciji *Revije SRP*, in to ravno pred slovenskim kulturnim praznikom. Za Vashe razumevanje položaja tako v slovenskem knjizhničarstvu kot zalozhnishtvu, za veliko mero potrpljenja s sistemom, ki nas omogoča predvsem takrat, ko nas ne onemogoča, skratka, za razumevanje naših skupnih, splošnih in posebnih tezhav pa se she posebej priporochamo in zahvaljujemo.«²

Knjizhnicam, ki bodo ponovno sporochile zheljo oz. bodo potrdile svojo pripravljenost na tovrstno nadaljevanje pisno po e. m. ali po navadni poshti, bomo *Revijo SRP* in *Lives Journal* rade volje she naprej brezplačno poshiljali.

¹ Prvo pismo *Slovenskim knjizhnicam* iz leta 2001, objavljeno tudi v *Reviji SRP*, junij 2001, sht. 43/44.

² Prichujoche, drugo pismo *Slovenskim knjizhnicam* je torej aktualizirano pismo iz leta 2001, z njim zhelimo le azhurirati seznam prejemnikov revij.

(Osip promocijske distribucije je nastajal postopno, nekatere knjizhnice so zavrachale brezplačne izvode revij. Javno pismo *Slovenskim knjizhnicam II* naslavljamu tudi tistim knjizhnicam, ki bodo za nashe pismo morda izvedele posredno ali po internetu. Nash seznam prejemnikov revij namrech ni azhuren. Osrednje knjizhnice pa dobivajo izvode obeh naših revij iz dostavljenih 16-ih obveznih izvodov za NUK.

Mladinski knjigi – Konzorcij ne obrachunavamo tam prodanih izvodov; po dva prodaji namenjena izvoda sicer povsem zadoshchata povprashevanju po obeh revijah.)

S sposhtovanjem
za zavod: Revija SRP
Rajko Shushtarshich

Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so
tri vrednotne orientacije individua,
tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum.
Pomembne so, vsaka od njih posebej,
pomembno je prezhemanje teh vrednot.

Tak namen ima tudi uredništvo Revije SRP,
ki izhaja v posodobljenem prvotnem slovenskem chrkopisu bohorichici,
katere utemeljitev predstavlja *Zbornik 2001 Boborichica*.

Sama ustvarjalnost in avtonomija,
njuna utemeljenost v raziskovanju,
nachelno in splošno nista vprashljivi,
nihche, skoraj nihche ne bo nasprotoval
takim usmeritvam. Problem se pojavlja
shele na konkretnem nivoju, kot tak je
nerazviden in skrit ali zhe prikrit
in s tem tezhko reshljiv.
Problem ukinjanja ustvarjalnosti
(in avtonomije) se kazhe v shtevilnih,
a na videz nepomembnih malenkostih.
Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo
spustiti na nivo konkretnosti, to je
na nivo ukvarjanja z malenkostmi
in postati malenkostni.

Institucija brez spomina je
kakor podjetje brez knjigovodstva,
mochni in mogochni v njej
pochno, kar jih je volja,
ker vse, kar pochno, utone
v pozabljivi zavesti chasa.

...

a ne gre za chas, ampak za dejstva zavesti,
kjer chasa ni, je samo trajanje,
obche vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihche jih chloveku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo che to sam hoche, jih bo nashel
le v sebi, sebstvu svojem.

»Torej vsako bitje, ki občuti svojo eksistenco,
občuti zločin pokorjenosti in težki k svobodi;
che se she zhivali, ki so udomachene za sluzhenje chloveku,
lahko podrede shele potem, ko jim zatro nasprotno zheljo,
kakashna nesrecha je to lahko za chloveka,
ki je edini resnichno rojen zato,
da zhivi svobodno.

Napravila ga je nenaravnega do te mere,
da je izgubil praspomin na svoje prvobitno stanje,
in na zheljo, da ga ponovno ozhivi ...
Vedno pa se najdejo eni, srečnejši od drugih,
ti, ki so rojeni pod srečno zvezdo,
ki občutijo težho jarma in ne morejo vzdržati,
da bi ga ne stresli, ti, ki se nikoli ne navadijo na jarem ...

*Ko bi bila svoboda povsem izgubljena,
zunaj tega sveta,
bi jo ti ljudje ozhivili v svoji predstavi,
občutili bi jo v **svojem duhu** in jo she vedno uzhivali.*

Suzhenjstvo nikakor ni po njihovem okusu,
celo ko je to okrasheno, ne! ...«

Étienne de La Boétie

